Kâzım Mirşan

BOLBOLLAR

Ökül Tigin'in (MO 524-514, doğumu MÖ 545) Moğulstanda bulunmuş olan mermer başı. (Cornucopia 2007, Issue 37, Volume 6).

MMB Yayını

K. Mirşan

BOLBOLLAR

Sayın Turgay Bey: Benim kitabımdaki ŞLOQ'ların [bend,*strophe*] ORHUN ve ERGİN kitaplarındaki yerleri , (**K.Mirşan, *Bolbollar, 1991*) / (H.N.ORKUN, *I/1936)* /** (**M.ERGİN, *Orhun Abideleri 1970*) sırasına göre :**

(1) ŞLOQ 1/s.14 = HNO 29 - (28) = ME 138-(61); (2) ŞLOQ 2/s.20 = HNO 31-(30) = ME 138-(61); (3) ŞLOQ 3/s.22 = HNO 33-(32) = ME 138-(62); (4) ŞLOQ 4/s.26 = HNO 37-(36) = ME 139-(63); (5) ŞLOQ 5/3[illegible] = HNO [illegible]41-(40) = ME 140-(65); (6) ŞLOQ 5.1'in sonu = HNO 45-(44) = ME 141-(66); (7) ŞLOQ 5.2/36 = HNO 61-(60) = ME 146-(66); (8) ŞLOQ 6/s.39 = HNO 61-(60) = ME 141-(66); (9) ŞLOQ 6.3 = HNO 63-(62) = ME 147-(67); (10) ŞLOQ 6.6 = HNO 59-(57) = ME 149-(70); (11) ŞLOQ 7 = HNO 23-(22) = ME 126-(49); ŞLOQ 8 = HNO 45-(44) = ME 141-(56).

Saygılar...

(12)

Kapak resmi: Qapağan [en eski Samarkand] Sarayında bir duvar resmi.

Samarkanda küzeyden bitişen Qapağan Yerleşmesinin d.ö.500 yıllarına ait olduğu tahmin edilmektedir.TÜRÜK BİL'in en parlak çağını teşkil eden bu tarihlerde,Qapağan Ëçim Qağanın başkenti idi ve,buna göre,resim Ëçim Qağan ile Qanım Qağanın d.ö.529 zaferi yürüyüşünü tasfir etse gerek.Ëçim Qağanın,Qanım Qağan tarafında bulunan sağ eli ile,IKÎ UÇ (yani,ÏKÎTÎ ËTÎGMÎŞ BÏL) işareti yapmakta olması da bunu kanıtlıyor. Ayrıca,kanuni hükümdar Qanım Qağanın hükümdarlık asasını sağ elinde tutmasına karşılık, fiili hükümdar Ëçim Qağanın onu sol elinde tutması da TÜRÜK BÏL'in AT-OĞ'lar hukukunu canlandırmaktadır.

Transkripsion: Prototürkçenin transkripsion alfebesi için "K.Mirşan 1966,s.16"ya bakınız!

YAZARIN ADRESÎ

Kâzım Mirşan, Yük.-Müh.
PK 29 BODRUM
48400 Bodrum
Tel. 0-252.377.51.31
Telefax 0-252.377.53.61

Bütün hakları mahfuzdur.
Copyright © 1991 Kâzım Mirşan'a aittir.

İÇİNDEKİLER

OQIDU SÖZ 1

I.BOLBOLLAR,BU YOLUĞ-TĪGĪN KĒGDESĪ 13
§ 1. ÏÇÜÜM APAM BUUMIN QAĞAN ÏSTEMÏ 14
§ 2. ÏÇÜÜM APAM BUUMIN QAĞAN ÏSTEMÏ ÏNÏSÏ ve OĞLI QAĞANLAR 20
§ 3. QAÑIM ÏL-ËTÏRÏŞ QAĞAN 22
§ 4. ËÇÏM QAĞAN (yani,QAÑIM KÜL BÏLGE QAĞAN) 26
§ 5. ÖKÜL TÏGĪN 33
# 5.1 ÏKÏTÏ ËTÏGMÏŞ BÏLGE QAĞAN & ÖKÜL-TÏGĪN 33
# 5.2 ÖKÜL-TÏGĪN'in Seferleri 36
§ 6. QAÑIM TÜRÜK BÏLGE QAĞAN 39
# 6.1 ÇÏK BUDUN Seferi 39
# 6.2 BÏS BOLIQ (veya BÏS BALIQ) Seferi 44
# 6.3 AT-OY BÏL Seferi 48
# 6.4 Oğuzların Çini İstilâsı 52
# 6.5 ÜÇ URUQ Seferi 55
# 6.6 QAÑIM TÜRÜK BÏLGE QAĞAN'ın Uçuşu ve Yuğu 59
# 6.7 YOLUĞ-TĪGĪN'in Sabı 61
§ 7. TEÑRÏTĪG TEÑRÏDE BOLMIŞ TÜRÜK BÏLGE QAĞAN 63
# 8. KÜL-TÏGĪN 68
# 8.1 Giriş 68
# 8.2 TABIĞAÇ OÑITU AT Seferi 69
# 8.3 UÇ-UÇA ËSÏÑÜN Seferi 69
# 8.4 QIRQIZ Seferi 72
# 8.5 TÜRGÏS Seferi 75
# 8.6 AT-OY BÏL Seferi 77
# 8.7 KÜL-TÏGĪN'in Ölümü 81

II.BOLBOL UQUS,BU ALP-ËRÏN KĒGDESĪ 94
§ 1. OQIDU SÖZ 96
§ 2. AT-ÖG [Büyük İskender] 97

§ 3. Tarih Tespiti 104
§ 4. ALP-ËRÎN'in Ölümünden Sonra Düşülen Kayıt 105
§ 5. Yazıtın Adı 105

III. Diğer Yazıtlar
§ 1. Çilgiri Yazıtı (Doğu Anadolu) 16-17
§ 2. Sinai Sphinx'i Yazıtı 18-19
§ 3. Glozel Yazıtı 19-20
§ 4. Qara Balğasun BÎTİG TAŞ'ı 11-12
§ 5. ÏSÎZ OYIBIZ QUL Yazıtı 37-38
§ 6. Hoytı-Tamır Gündelikleri **HT**
# I 48
# II 48
# III (Mirşan 1978,s.42'ye bakınız!)
# V 51
# VII 38
# IX 72
# X 41
§ 7. ATA-OĞ Yazıtı 45-47
§ 8. UÇUN ÏR Yazıtı **UÏ** 58
§ 9. BÜ-AT Yazıtı **BA** 72
§ 10. OZ-AT Yazıtı **OA** 77
§ 11. Liu Mau-Tsai Tarafından Tercüme Edilen Çince Yazıtlar **L.M.T.**
# T'u-men hakkında (d.s.552) 71
# KÜL-TİĞÎN'in YUĞ'u Hakkındaki BÎTİG-TAŞ Yazıtı (Mirşan 1983,s.253 ve 327) 83
# SÜY-OY BUDUN Hakkında 87
# TÜRÜK BÏL'e Gönderilen Elçi Hakkında 87
# T'u-men Hakkında (d.s.546) 88
# MUĞAN QAĞAN Hakkında 89
# KÜL-TİĞÎN Hakkında 90
# " " " 91
# " " " (d.s.554) 91
# " " ve T'a-po Hakkında 93
Yararlanılan Eserler 106
İndex 107

OQIDU SÖZ

D.ö.750-500 yılları arasında Grekler Akdenizde kolonizasion hareketine girişerek günbatsığa doğru yayılırlarken,Daġ la Irmak arasındaki Türkler de,gündoğsuğa* doğru yayılmak suretile,kolonizasion hareketine girişirler.D.ö.800 yıllarında başlıyan bu hareket d.ö.565'de TÜRÜK BİL'in kurulması ile anavatandan kopar,daha doğrusu,anavatanı kontrolü altına alır.

Yeni vatan,eskiden TÜRGİS hakimiyetinde bulunan,SELEŃE biltiridir.Ancak Türkler—BÜKLİ ÇÖLÜG İL'in de [Moğulların] dahil olduğu—bu biltirin,yalnız dörtbir yanında değil,çok-çok uzaklarında da meskûn bulunduklarından,TÜRÜK BİL'in hakimiyet alanı ve hakimiyet iddiası daha kurulduğu gün bile cihamşümüldür. Türk hakanı,daha devletini kurduğu günden başlıyarak, TÖRT BULUŃ'da savaşma zorunluğundadır.Ancak,bu harplerin varukuna [neticesine] bakarak şunu söylüyebiliriz ki,Türk dünyasını idare etmiye müsait olan yer, TÜRÜK BİL'i kuran Türklerin eski başkentleri olan UÇUŞ BAŞI değil,SELEŃE'dir,URQUN'dur**.Burda cihanşümül savaşlar planlanmış,burdan cihanşümül bir devlet idare olunmuştur.Yani,seçim gayet le isabetlidir ve Türkler için dünyanın çatısı Tibet değil,SELEŃE'dir.

---

*Mirşan 1985,s.52,67.ALP ERİN tarihi,"OQIDU SÖZ" kısmı.

**Küçük Yazıt: "Ötükün Yışdan daha iyi olan bir yer yok imiş,illeri (halkları) idare edecek yer Ötükün Yış imiş".

TÜRÜK BİL'in İLİGİ [merkezi] olan SELEŊE biltiri; yani, ÖTÜKÜN YIŞ, dağlar, çöller, ırmaklar, göller, ve de küzey kutbu ile, umumiyet le kışın geçilmiyecek şekilde, korunmuş durumdadır. Bu demektir ki Türkler UŞUNTUŊ UYUZ'da*, Çinde, Tibette, İranda, ve hatta Trakyada ani olarak ortaya çıkabilecekler, buna karşılık, düşman onların nereden geldiğini ve ne zaman geleceğini bilemiyecektir. Buna ilâveten, Türklerin yabancı halklar la olan münasebetlerini—ÜS-TABIĠAÇ QANI QAĠAN, AT-UQUZ ÜRİSİN, ÖK İRİGÜN UŞ-OQ UŞIN, BUUŞIM İL, ÖG-ÖDÜS, ÖK-ÜR BUD gibi—tampon (peyk) devletler aracılığı ile yaptıklarını da gözönünde bulundurur sak, yabancı halkların çoğunun Türk devletinin varlığından bile haberleri olamıyacaktır. Nitekim, Heredotus bile Kyros ve Dareios'un (OŊUR AT-OŊIM ve ÖKÜ OL İLİK US UŞ-OĠI'nın) Türkler karşısında yenik düşmüş olduğunu bilememiş, bu yenilgi için masalvari gerekçeler ileri sürme durumunda kalmıştır.

Aslında, AT-OY BİL'i yakından tanıyan URUM ve PURUM [Rumlar ve Romalılar] için ÖTÜKÜN YIŞ yabancı değildir. Aristeas SELEŊE kentine kadar gitmiş ve her şeyi uzun-uzun anlatmıştır, ancak Herodotus çağında bunların hepsi birer masal haline çevrilmiş bulunuyor:

"Prokonnesos'lu (Marmara Adası!) Kystrobios oğlu Aristeas, bize, Tanrı gücü etkisi** ile ne şekilde İssedon'lara (yani, İZİGİL BUDUN'a) kadar gitmiş olduğunu, epik bir şiirinde, şu şekilde anlatıyor: İssedon'ların öbür tarafında, diyor, tek gözlü kişiler o-

---

*Kullanılan Prototürkçe sözler için "Mirşan 1978, 1985, 1990" kitaplarında verilen sözlüklere bakınız!

**Türk Kültürü dergisi No.241, s.315'de verilen izahata göre, Aristeas İÇÜÜM APAM BUUMIN QAĠAN İSTEMİ'nin teşviki ile SELEŊE'ye kadar gitmiştir. Bu hakanın isminin "Allahımın Neslimin Hakanı İradesi" şeklindeki manasını Aristeas'in "Tanri Gücü Etkisi" şeklinde tercüme ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, Aristeas "TEŊRİKİN" [Tanri Conformity'si] deyimini böyle tercüme etmiş olabilir.

lan Arimaspu'lar yaşarlar;Arimaspu'ların ötesinde altın güden Grayflar otururlar (yani,ALTUN YIŞ!) ve Grayfların ötesinde,bir deniz le (TALUY) sınırlanan Hyperborea'lar (OD-UDURUQIN YIŞ olmalı!).Bu halklardan biri diğeri arkasından komşularına karşı sefer açmışlar,ancak Hyperborea'lar hariç.İlk önce Arimaspu'lar tarafından İssedon'lar yurtlarından kovulurlar,sonra İssedon'lar tarafından İskitler;sonra da, İskitler tarafından sıkıştırılan Kimmer'ler Güney Denizindeki (Kara Deniz!) yurtlarını bırakmıya mecbur olurlar" (Heredotus IV/13).

İdil-Oral mıntakasındaki İssedon (yani,İZİGİL BUDUN) yurduna Grekler (ÖG-ERİG'ler,GRIQ'lar) deniz yolu ile kolaylık la ulaşabilmişlerdir.Bunların arkasında QARA (aslında OQ-ARA) YÜZLER (meselâ, QARA TÜRGÜS'ler,QARA QAN idaresindeki halklar v.b.g.) otururlardı: Arimaspu'lar! (Mirşan 1973,s.21).QARA YÜZ de denilen bu OQ-ARA YÜZLER [OQ'lar vasatındaki halklar]QARA ÇUR'a veya QARA QAN'a,onlar da QAĞAN'a garamış [tabi olmuş] bulunuyorlar (Mirşan 1970,s.67). Bu itibar la,İskitler (UÇ ESİG EL ATANIS'lar) onlara Arimaspu'lar [tek gözlüler] demiş olmalı.

QARA YÜZ'ler İssedon'ların devleti olan AT-UQUŞ BİL'den ALTUN YIŞ'a kadar meskûn olmuş bulunuyorlar. Buna göre,Arimaspu'ların ötesinde yaşıyan "Altın Güden Grayflar" ALTUN YIŞ'dır.Prototürkçede ALTUN,"altın" ve "temsilci" olmak üzere,iki manalıdır. ALTUN YIŞ "temsilci anayasa" anlamındadır.Diğer taraftan, Grekler milli sembolleri olan grayfa ÖG ATIN [şerefin] demiş bulunuyorlar.Bir milletin anayasası onun milli sembolü ve şerefidir.Buna göre,Aristeasın YIŞ sözünü "grayf" diye tercüme ettiği anlaşılıyor.Bu ÖG ATIN ise ALTUN'ları [anayasaya tabi halkları] gütmektedir ve,buna göre,ALTUN YIŞ'ın manası "Altın Güden Grayf" olur (yukarıya bakınız!).

Boreas'ın [Yunanca "küzey yeli"] Türkçedeki karşılığı bora ve boran'dır [şiddetli karlı yel].Onun en

etkili şekilde hissolunduğu yer ise,elbette,Gobi Çölüdür (BÜKLÎ ÇÖL!).Buna göre,Hyperboreas [boralar ötesi] deyimi OQ-UDURUQUN YIŞ için kullanılmış olmalı.Nitekim,Aristeas buranın bir deniz (yani,TALUY) ile sınırlandığını söylemeyi de ihmal etmiyor.

Aslında Türk tarihi "müspet olarak yazılmış" durumdadır ve Greklerin yukarıdaki tipten "masalvari" tarih haberleri Türk tarihinin ancak teyidi bakımından önem kazanabilir,yoksa başkaca bir gerekleri yoktur: SELEN̄E biltiri Türk tarihinin en eski çağlarına ait BOLBOL'ları bugüne kadar saklıyabilmiş bulunuyor!

Burda,birbirlerinden yaklaşık 1 km uzaklıkta,Ögey Gölü ile Qaraqurum harabelerinin ortalarında,Ulan-Batur kentinden yaklaşık 400 km uzaklıkta,Kökşin Urqun ırmağının sağ sahilinde ve Qoço-Çaydam özeninde bulunmakta olan [47,5° küzey enlemi ve 102,5° doğuw boylamı] iki büyük Türk yazıtı Türk Sarayı YOLUĞ-TÏGÎN'i [vak'anüvisi] tarafından telif edilmiş bulunmaktadır.Bu BOLBOLLAR bize—d.ö.565'de başlıyarak d.s.575'e kadar devam etmek üzere—1140 yıllık bir geçmişi anlatıyor.Eğer tarih başlangıcımızı masalvari olarak anlatılan BUUMIN QAĞAN'dan başlatır sak,bu devre 879+575 = 1454 yıla* çıkmaktadır.Ancak,TÜRÜK BÏL tarihi dışında kalan Türk tarihi çok daha eskidir ve d.ö.1517'den başlamaktadır.Bu ÖD'e göre 1990'inci yıl **3508'inci yıl**'a tekabül etmektedir**.

BOLBOL yazarlarımız yalnız YOLUĞ-TÏGÎN'lerden ibaret değillerdir.TÜRÜK BÏL'in türlü yerlerinde görevli maraşallar da kendi alanlarındaki BOLBOL'ları kaleme alarak ÖTÜKÎN YIŞ'da BÎTÎG TAŞ'lar halinde ebedileştirmiş bulunuyorlar.Bunlar içinde TÜRÜK BÏL'in kuruluşundan başlıyan BOLBOL Maraşal BÏLGE ATUN̄ UQUQ'a aittir.Onun kendi seferlerine ait bu yazısı,

---

*Türk Kült.dergisi No.241,s.313;Mirşan 1978,s.104.
**Türk Kültürü dergisi No.241,s.312;Mirşan 1985,s.15,51,52,75-76,137;Mirşan 1978,s.78,104.

yukarıda sözü geçen iki BİTİG TAŞ'ın 300 km doğusunda,Bayın-Çoqto mıntıkasında,Tola ırmağının yukarı mecrasında bulunmaktadır (yaklaşık olarak 48° küzey enlemi,107° doğu boylamı).

BİLGE ATUN UQUQ ile çağdaş diğer bir maraşal da, TÜRÜK BİL'in Kafkas orduları başkumandanı ISUB-URA BİLGE ÖKÜLİ ÇUR'dur.Ancak onun BOLBOL'ları(Mirşan 1985,s.93-96),kendisi tarafından değil,onun ölümünden sonra,hakan temsilcisi ÇUR TİGİN,ve diğer 4 TİGİN'den ibaret bir heyet tarafından yazılmış bulunuyor.İke-Xuşotu'da dikilmiş olan bir BİTİG TAŞ'daki bu yazılar,maalesef,son derece silik durumdadır.

YOLUG TİGİN BOLBOLLAR'ı gibi,Türk tarihini çok geniş çapta aydınlatan diğer bir eser olarak Tümgeneral ÖNRE BINA BAŞI BOLBOL'unu zikredebiliriz. Bu eser (Mirşan 1985,s.50-87),(1) Tariat yazıtı,(2) Şine-Usu yazıtı olmak üzere,iki BİTİG TAŞ halinde elimize geçmiş bulunuyor ve TÜRÜK BİL'in en parlak günlerini dile getiriyor.

TÜRÜK BİL hakkında geniş bilgi verdiği tahmin olunabilen,ancak kırık ve silik durumda olduğundan okunamıyan bir yazıtımız da Qara Balğasun BİTİG TAŞ'ıdır.Bu yazıtın başlığı şu şekilde okunabilmektedir:

[B]U TENRİKİN[İN] TENRİDE Q[U]T BOLMIS AL[P]BİLGE TEN[R]İ UYĞUR Q[AĞANIN BİTİGİ].

Burda geçen UYĞUR sözü dolayısile,yazıya "Uygur Yazıtı" ismi verilmişse de,TENRİ UYĞUR QAĞAN [Tanrıya Uyumlu Hakan] cümlesi dolasile,yazıya bu ismin verilmesi,elbette,doğru değildir.Bu itibar la,biz bu yazıtı "TENRİDE QUT BOLMIS ALP BİLGE TENRİ UYUĞUR QAĞAN" şeklinde isimlendirmiş bulunmaktayız (Mirşan 1978,s.108).BU TÜRÜK BİL [Türkistan]deyiminde olduğu gibi,burda geçen BU sözü "Türkistan" anlamında kullanılmıştır ve,buna göre,yazı Türkistan Türklerine mahsustur.

Buraya kadar söylenen yazıtların çoğunun çok silik halde bulunmalarına karşılık,Onğın Irmağı ve Manitu

Dağı yöresinde,YOLUĞ TİGİN yazıtlarından yaklaşık olarak 160 km,BİLGE ATUN UQUQ yazıtından 400 km uzaklıkta bulunan ve ALP ERİN tarafından iki taş üzerine yazılmış olan yazıt—tıpkı YOLUĞ TİGİN'in Taş-I ve Teriat Yazıtı gibi—silinmeden kalabilmiş olan yazıtlardandır.Bunun sebebini taş cinsinde aramak olası ise de,elbette,ana sebeb bu değildir,bu iki taş çok daha geç çağların BİTİG TAŞ'larıdır.

YOLUĞ TİGİN ve Qara Balğasun BİTİG TAŞ'larının TABIĞAÇ'ça yazılmış kısımları da var.Ancak,maalesef, bu yazıtlar yeterince değerlendirilebilinmiş değiller.Halbuki Çince metinler le Türkçe metinler arasında benzerlikler bulmak mümkün olabilmektedir.Meselâ,YOLUĞ TİGİN yazıtının başlangıcı ile Qara Balğasun yazıtının Çince kısmının başlangıcı birbirlerine çok benziyorlar:

*İşitildiğine göre,gök le yer birbirlerinden ayrılıp,güneş ve ay feyzini saçmıya başlayınca,Tanrıdan buyruk alan bir oymak başı (yani,İÇÜÜM APAM BUUMIN QAĞAN İSTEMİ) bütün dünyayı kendi çevresinde alâkalandırıyor,fazileti ile kamaştırıcı şekilde ışıklandırıyor ve dört bucaktan ona sığınıyorlar.... İç ve dışta selâmeti teminden sonra **dağ la ırmak arasında** paytaht kurdu (UÇUŞ BAŞI!) ....zamanında iken bütün satvetini Küzey Köşeye (ÖTÜKÜN YIŞ'a!) göç ettirdi, ve paytahtı UR[QUN] ovasında kurdu.Dirayetile yurdunu iyi idare etti ve böylece yıllar sürdü.Oğlu..... onun yerine geçti (yani,OĞLI TA QAĞAN BOLMIŞ ERİNÇ).*

(Nimetullah Ma tercümesi;bak:Orkun1938,s.40).

YOLUĞ TİGİN metninde İKİ İL ETİBİRLİK BUDUN şeklinde geçen kavramın bu metinde İKİTİ ETİGMİŞ BİL olarak ifade edilmiş olması,ÜÇ QARLUQ yerine "Üç Oymaklı Qarluq" denmesi ve,nihayet,ALTI YARIQ TİGİN'—den kaynaklanarak,"ışık dini"nin sözkonusu edilmesi de göz önünde bulundurulur sa,Qara Balğasun yazıtının Çince metninin "güvenilir bir kaynak" olduğu ortaya çıkacaktır.

I. BOLBOLLAR

BU YOLUĞ TİGİN KÖGDESİ

Türk Sarayı vak'anüvisi (analist'i,tarih yazarı) manasında olan YOLUĞ TİGİN tarafından yazılan BOLBOLLAR [historialar,tarih olayları] esas itibarile 1140 yıllık bir zamanı kapsar (s.10!) ve,buna göre,sözkonusu eserimiz bir tek kişi tarafından yazılmamıştır. Eserin 2 taş halinde elimize geçmiş olduğunu gözönünde bulundurur sak,onun için en azından iki yazar ilerisürebiliriz.

"Taş II" diye isimlendirilen BİTİG TAŞ daha eski, ve yazıları da Taş I'e göre çok daha silikdir.Onda sözkonusu edilen vak'alar ise ancak doğumdan öncesine aittir.Taş I ise Taş II'nin kopyasından ve,ayrıca,Taş II metnine ilâve olunan KÜL TİGİN tarihi metninden ibarettir.Buna rağmen,Taş II'deki bazı sözlerin Taş I'de değiştirilmiş olduğunu da görmekteyiz. Bu itibar la biz,metinlerin transkripsionu için Taş I (yeni!) yazısını esas alacağız ve Taş II'nin bundan farklı sözlerini () içinde göstereceğiz.Ayrıca, metinlerdeki boşluklar (okunamıyan silik kısımlar!) [] ile gösterilecek ve eksiklik tahmini olarak doldurulacaktır.

YOLUĞ TİGİN yazdığı ET'ÜZ'lerin [vak'aların] ANTUYUS'larını [tarihlerini] devrin hakanının cari yaşı cinsinden aytmaktadır.Bunların karşılıklarını bulabilmek için Türk Kültürü Dergisi No.240 (Nisan 1983), s.256 ve No.241 (Mayıs 1983),s.319'a bakınız!

ŞLOQ 1
İÇÜÜM APAM BUUMIN QAĞAN İSTEMİ

Allahımın Neslimin Hanlar-Hanı İstemi
OQ'ları "İmanlı Türk" olarak eğitdi.

YOLUĞ TİGİN

ÖZE KÖK TEÑRÎ ASRA	İye gök kreasionu tahtında
YAĞIZ YÏR QILINTUQDA,	kinetik yer kılınınca,
İKİN ARA	ikisi arasında
KİSİ-OĞLI QILINMIS*.	kişi-oğlu kılınmış*.
KİSİ-OĞLINTA ÖZE	Kişi-oğlu üzerinde
İÇÜÜM-APAM	Allahımın
BUUMIN QAĞAN İSTEMİ.	Neslimin Hakanı İradesi
QAĞAN`OLURMIŞ.	hakan oluşmuş (oturmuş).
OLURUPAN, [TÖRÜSİN	Oluşunca (oturunca),
TÜRÜK BUDUNUÑ İLİN-	Türk Milletinin anayasasını
TUTA BÏRMİS,	yasayıvermiş,
İTİ BÏRMİS. [ÉRMİS,	yürütüvermiş.
TÖRT BULUÑ,QOP,YAĞI	Dört bucak,evet,düşmanı imiş,
—SÜ SÜLEPEN, [NUĞ	—Ordu sürerek,
TÖRT BULUÑDAQI BUDU-	dört bucaktakı milletleri,
QOP,ALMIS,	evet,almış,
QOP,BİZ QILMIS.	evet,"biz" kılmış.
BAŞLIĞIĞ YÜKÜNTÜRMİS,	Başları yükündürmüş,
TİZLİĞİG SÖKÜRMİS**:	dizleri şökürmüş**:
İLGERÜ	İleri yönde
OQ-UDURUQUN YIŞQA TEGİ,	OQ-UDURUQUN YIŞ'a kadar,
KİRÜ TÉMİR QAPIĞQA	geri yönde Demir Kapıya ka-
TÉGİ QONTURMIS;	dar kondurmuş;
—İKİN ARA ÏDÎ OQ-USUZ	—bu ikisi arasında OQ asıl-
ÖKÜK TÜRK,([İĞ]İTİ),	lı İmanlı Türk,eğitilerek,

*Söz sonundaki "-S" ekleri Taş II'de umumiyet le "-Ş" şeklindedir. Ancak bu farklılık,eğer yazı ancak Taş I'den okunabiliyor sa,belirtilmiyecektir.
**dizleri—dizlenivermek üzere—sökük (çözük,gevşemiş) hale getirmiş.

ANÇA OLURUR ERMİS*.
BİLGE QAĞAN ERMİS,
—ALP QAĞAN ERMİS;
BUYURIQI,YİME,BİLGE
ERMİS ERİNÇ**,
—ALP ERMİS ERİNÇ.
BEGLERİ,YİME,
BUDINI,YİME,TÜZ ERMİS;
—ANI ÜÇÜN İLİG ANÇA
TUTMIS (-Ş) ERİNÇ;
İLİG TUTUP TÖRÜG İTMİS,
—ÖZİ ANÇA KERGEK BOLMIS***
(ölümü d.ö.772).
YUĞÇI-SIĞITÇI,
ÖNRE,KÜN-TOĞSUQDA BÜKLİ
ÇÖLÜG İL, [RUM,QIRQIZ;
TABIĞAÇ,TÖPÜT,APAR,PU-
ÜÇ-OQ URIQIN
OT-OZ TATAR,QITAN,TATABI;
BUNÇA BUDUN KELİPEN
SIĞTAMIS (-Ş),YUĞLAMIS
(-Ş),ANTAĞ KÜLİG QAĞAN
ERMİS!

anca oluşmakta imiş*.
Halklar-refahına hakan o-
larak,—alp hakan imiş;
buyrukları,buna göre,halk
refahı için imiş erinç**,
—alp [possessiv] imiş erinç.
Beyleri de,
milleti de asil imiş;
—onun için halkını anca
yönetmiş erinç; [rütmüş,
halkı,yöneterek kanun yü-
—kendisi bu şekilde ge-
rekli olmuş*** (d.ö.772).
Matemci-ağıtçı olarak,
önce,gün-doğsukdaki Gobi
Çölü halkı,
Çin,Tibet,Avar,Roma,Kırğız;
Üç-OQ ırkından
Ot-Oz Tatar,Kıtan,Tatabı;
bunca kavimler gelerek
ağıt tutmuş,yas tutmuş;
bu derece mes'ut hakan i-
miş!

Kişi-Oğullarının ilk Hanlar-Hanı (Hakanı) olmuş o-lan İÇÜÜM-APAM BUUMIN QAĞAN İSTEMİ'ye,büyük Türk ku-

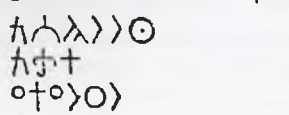
*"İmanlı Türk" olmak üzere eğitilerek.Taş I'de ise İGİTİ sözü bulunmuyor.
**Taş II'de: BUYURIQI BİLGE ERMİŞ ERİNÇ.
***ÖZİ ANÇA KERGEK BOLMIS [kendisi bu şekilde gerekli olmuş] veya ÖZİ-QI OSIĞI KERGEK BOLTI deyimleri "öldü" manasının ifadesi için kullanılmış bulunmaktadır,çünki Eski Türkler büyük mevkilerdeki kişiler için "öldü" demek istememişlerdir.Hakanların ölmüş olmalarının ifadesi için kullanılan diğer bir deyim de UÇA BARMIS [uçarak varmış],UÇA BARDI,UÇDI'dır.Kraliçelerin ölümü için UYUQ BOLMIS [uyumuş] denmiştir.

Doğu Anadoluda,Van'ın güneyindeki Tirşin alanındaki Çilgiri Köyü yazıtı.Yazılar 45 cm çapındaki bir silindirik taşa yazılmış bulunuyor (Uyanık 1947,s.51).

mandanı ve tarihçisi ÖNRE BIÑA BAŞI "TEÑRÎDE BOLMIŞ İL İTMİŞ BİLGE QAĞAN"(Mirşan 1985,s.50) ve ALP-ËRİN ise "İÇÜÜMİZ APAMIZ UYUMI QAĞAN" demektedir.Bu deyimler onun ALTI YARIQ TİGİN'de sözkonusu edilen AT-ODUN UÇI ÖGÎSÎ [Zaferler Liderliği Peygamberi] olması gerektiğini kanıtlamaktadır.Yani,BUUMIN QAĞAN yeryüzündeki ilk Hanlar-Hanı ve Peygamberdir.Nitekim,ÖÑRE BIÑA BAŞI onun İT-ÖG'ü [impuls bilincini], kendi suyunun (İdil Nehrinin) bulunduğu yerde 100 yıl hüküm sürdükten sonra,SELEÑE'ye getirmiş olduğunu söylüyor.

"Yaradılış Efsanesi" diyebileceğimiz bu ËT'ÜZ [vukuat] yalnız TÜRÜK BİL'de anlatılmamış,Anadoluya da sıçramış bulunuyor. Van'ın güneyindeki Tirşin alanındaki (Hakkârinin küzey-batıw'sındaki) Çilgiri Köyü yakınlarında ISUB-ÖG [Krallık registrasionu] alfebesi ile yazılmış olan önemli bir yazıt bulunmuş bulunuyor (s.16'daki şekil!):

OÑU-UTUS ÖGÎS
OQ AT ÖGÎS,
OÑU-OÑ OQUÑ,
AT-ATA OQ UŞ ËSÎS.
IŞI ÖZ-ÎÇÎŞ BOLU
UB-OZ BU AŞA ËKÎNÇ,
ËSÎ ÖGÎS AŞINÇ.

"Medeniyetlerin [OÑU] tekvinini temin eden [UTUS] peygamber [ÖGÎS] OQ'ların içinden çıkmış olan [OQ AT] bir peygamberdir [ÖGÎS] ve OQ'ların [OQUÑ] medeni olmalarını [OÑU] sağlamış olan o [OÑ] OQ Majestesi [OQ UŞ] AT-ATA olarak anılmaktadır [ËSÎS].

Siper-i [IŞI] cennette [ÖZ-ÎÇÎŞ] olabilme [BOLU] Allaha [UB-OZ BU] aşma [AŞA] demektir [ËKÎNÇ] ve,işte,peygamberin [ÖGÎS] canı [ËSÎ] oraya aşmış bulunuyor [AŞINÇ]".

Burda,s.14'deki metnin ilk 12 satırında kullanılan deyimler değişmiş,fakat anlatılan konu değişmeden kalmış bulunuyor.Çilgiri yazıtında OQ şeklinde

geçen ve "quantum","mızraklı asker","münevver","İskit" manalarında kullanılmış olan söz yerine URQUN yazıtında KÎSÎ-OĞLI;AT-ATA yerine BUUMIN QAĞAN, UBOZ yerine ÎÇÜÜM APAM,ÖGÎS yerine ÎÇÜÜM APAM BUUMIN QAĞAN ÎSTEMÎ deyimleri kullanılmaktadır.

Çilgiri Yazıtında geçen ÖZ-ÎÇÎŞ "cennet" demektir. Bu deyimi cenneti tasfir eden bir Pre-Mısır tablosunda da görmekteyiz (Mirşan 1978,s.21!).OQ'ları bu cennete götüren şeye ÖNRE BIÑA BAŞI "ÎT ÖG" [impuls bilinci],veya "ÎT ËSÎZ" [impuls imanı] demektedir(Mirşan 1985,s.66 ve 79).Bu deyimin manası ÖZ ÖZ-BÎLÎG — LERÎ TUTA [spesifik olarak zatî bilinç sahibi olma] şeklinde olmalı (Mirşan 1990,s.195!).Nitekim "spesifik" anlamında olan ÖZ sözünün Pre-Mısır yazıtında "göz" işareti ile yazılmış olduğunu görmekteyiz.Çilgiri yazıtı ise bu sözü içinde ırmaklar bulunan bir arazî parçası şeklinde yazıyor ,ve ÎÇÎŞ sözünü bu arazî parçası içine bir yumurta (yani,ileride canlanacak olan şey) resmi çizmek suretile açıklıyor.Pre-Mısır yazısında ise yumurta yerine "civciv" resmi yapılmış bulunuyor.

Çilgiri yazıtındaki dört ırmaklı arazi parçasının ÖZ şeklinde okunması gerektiğini Açıqtaş yazıtından da bilmekteyiz.Burda da,içinde dört ırmak bulunan arazî parçası ÖZ demektir (Mirşan 1970,s.64; [illegible]."Doğu..." manasında olan bu dördü,Orta Asyada olduğu kadar (Mirşan 1985,s.127 ve 130),Doğuw Anadoluda dahi görmekteyiz.Cunnî Mağarasındaki "4 çizgi" (Mirşan 85, s.131!) "doğum" kavramını ifade etmek üzere kullanılıyor: Burda "doğum" bir penis üzerine çizilmiş dört çizgi ile ifade ediliyor.Diyecek şudur ki,Prototürklere göre cennet yeni bir hayatın başlıyacağı yerdir.

Çilgiri Yazıtında geçen OZ harfini Pre-Mısır yazılarından **Sinai Sphinx**'i üzerinde de görmekteyiz. Bu yazının Hyksos'ça okunuş şekli de verilmiş bulunuyor. Yazıtın birinci satırı OT-OĞ [Pre-Mısır] harfleri ile yazılmış ve 2.satırında bunun okunuşu verilmiş :

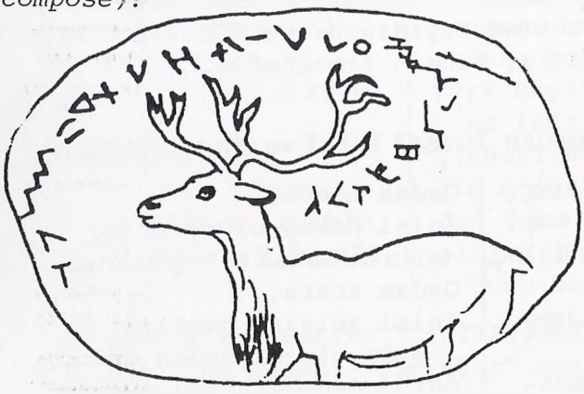
Pre-Mısırcası ve okunuşu: OQU AS OŞ UÇ-US ËM.

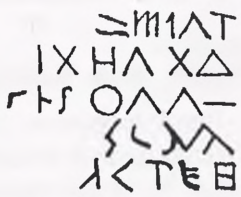
"Bu [OŞ] "UÇ-US" [Sphinx] isminin [ËM] okunuş tarzı [OQU AS] (yani, işbu yazı Pre-Mısırca UÇ-US sözünün nasıl okunacağını belirtmek için yazılmıştır).

Bu ifadeye göre Pre-Mısırca sözü şeklinde, sözü , sözü sözü sözü , sözü ve sözü şeklinde okunacaktır.

OZ sözü "yeniden teşekkül etmek üzere Öbürdünyaya geçme" manasındadır ve Türkler bu söz yerine UÇU sözünü de kullanmış bulunuyorlar (s.15!). Buna göre, UÇ-US (yani, Sphinx) heykellerinin Pre-Mısırcadaki manası "Cennette Teşekkül (Cennete Girme) İnstansı" olur.

Sözkonusu etmekte olduğumuz yazıtlar insanlık tarihinin en eski çağında yazılmış bulunuyor. Güney Fransanın Vichy kenti yakınındaki Glozel'de de böyle bir yazı görmekteyiz (Jean-Pierre Adam 1988, *Le Passé Recomposé*):

Glozel Yazıtı

İtalyanın Piacenza kenti yakınındaki Settina'da bulunmuş olan bir bronz yazıtta Etrüskler, bir göz resmi etrafında, altı coğrafi istikamet göstermiş bulunuyorlar (Mirşan 1970, s.89-90). Bunlardan OQ-ULUYUZU (yani, Etrurya) ile UZATIQIÑIR UÇUZ (yani, Kuzey Kavim-

leri) arasında kalan ve Fransanın Vichy kentine bakan istikamete ËSÎBÎZ-ËS UÇULUSU [bize tabi hanlık cihe-ti] denmiş bulunuluyor. İşte, Etrüsklerin ËSÎBÎZ-ËS dedikleri bu halk, Glozel çakıltaşı yazıtında, Etrüsklere ËSÎLÎM-ËS demek suretile, Piacenza yazıtının teyidini dile getiriyor (s.19):

> ËSÎLÎM-ËS ODUQ ËLÎN UQUS ËL-ËLÎN ANU UÇ-UÇU OZ ÖZ ËB-ËS UL. Anayurdumuz sakinlerince [ËSÎLÎM-ËS] "muzaffer halk" olarak bilinen [ODUQ ËLÎN UQUS] halk-halkına (yani, Etrüsk halkından olan Glozel halkına) mensup [ËL-ËLÎN ANU] devlet teşekkülüne [UÇ-UÇU OZ] mahsus [ÖZ] yazı [ËB-ËS UL].

K.Mirşan BUUMIN QAĞAN'in d.ö.889'daki QOÑ yılında doğduğunu, d.ö.1.7.879 YILAN yılında—UÇUŞ BAŞI merkez olmak üzere—İdil-Oral'da TÜRÜK BİL'i kurduğunu, kendisinin İT-ÖG peygamberi olması dolayısile, peygamberlik era'sının d.ö.1.1.874 İT YIL'ından başlatılması gerektiğini, d.ö.779 TAQIĞU yılında hükumet merkezini SELEÑE Kentine taşıdığını, ve d.ö.772 BALIQ yılında ölmüş olacağını tahmin etmektedir.

ŞLOQ 2
İÇÜÜM APAM BUUMIN QAĞAN İSTEMÎ ÎNÎSÎ ve OĞLI QAĞANLAR

ANTA KÏSRE, [ËRÎNÇ,	Ondan sonra,
ÎNÎSÎ QAĞAN BOLMIS (-Ş)	İnisi Hakan olmuş erinç,
OĞLI TA QAĞAN BOLMIS ËRÎNÇ.	Oğlu da Hakan olmuş erinç.
ANTA KÏSRE,	Ondan sonra,
ÎNÎSÎ ËÇÎSÎN TEG QILINMA-DUQ ËRÎNÇ,	inisi abisine benziyen yapıda olmadığından erinç,
OĞLI QAÑIN TEG QILINMA-DUQ ËRÎNÇ,	oğlu babasına benziyen yapıda olmadığından erinç,
BÎLÎGSÎZ QAĞAN OLURMIS (-Ş) ËRÎNÇ,	bilgisiz hakan oluşmuş erinç,
YABLAQ QAĞAN OLURMIS (-Ş) ËRÎNÇ.	işe yaramaz hakan oluşmuş erinç.

BUYURUQI,YÏME,BÎLÎGSÎZ (ËRMÎŞ) ËRÎNÇ,
YABLAQ ËRMÎS (-Ş) ËRÎNÇ.
BËGLERÎ BUDUNI TÜZSÜZ ÜÇÜN,
TABIĞAÇ BUDUN
—ËTÎBLÎGÎN KÖRLÎG (KÖRLÎGÎN) ÜÇÜN—
ARIMAQÇISIN ÜÇÜN,
ÎNÎLÎ-ËÇÎLÎ ÏKÎKSÜRTÜKÎN ÜÇÜN,
BËGLÎ-BUDUNLIĞ YOÑŞURTUQIN ÜÇÜN,
TÜRÜK BUDUN [MIS (-Ş),
ÏLLEDÜK ÏLÎN IÇĞINU IDQAĞANLADUQ QAĞANIN YÏTÎRÜ IDMIS (-Ş).
TABIĞAÇ BUDUNQA:
BËGÎLÎK URI OĞLIÑ QUL BOLTI (QILTI),
ËSÎLÎK QIZ OĞLIÑ KÜÑ BOLTI (QILTI).
TÜRÜK BËGLER TÜRÜK ATIN ITI
TABIĞAÇĞI BËGLER
TABIĞAÇ ATIN TUTUPAN,
TABIĞAÇ QAĞANQA KÖRMÎS,
ËLÎG YIL ÏSÎG-KÜÇÎG BÏRMÎS (-Ş) *.

Buyrukları,buna göre,bilgisiz imiş erinç.
işe yaramaz imiş erinç.
Milletinin beyleri asil olmadıkları için,
Çin Milleti
—ettiği açıkça görüldüğü veçhile— [yesile,
birbirlerinden ayırmak gainili-abili ikiksürttüğü (ikilemleştirdiği) için,
beyli-milletli olarak yanılttığı için,
Türk Milleti [miş,
illedik ilini ıçğını verhakanladık-hakanını yitiri-vermiş.
Çin Milletine:
bey olmuya lâik erkek oğulların hizmet ettiler ve
nişanlı kız oğullarını kedere boğdular.
Türk Beyleri Türk adından sa (adı yerine)
Çindeki beylerin [tile,
Çin adlarını tutmak sure-
Çin Hakanına tabi olmuş,
elli yıl güç ve imanlarını boşu-boşuna harcamışlar*.

Bu metnin son satırı "Çinlileşmeden kalabilmek üzere,ellerinden geleni yapmışlar" manasında olmalı,çünki ÖÑRE BIÑA BAŞI bu konuya şöyle değiniyor:"Türklüğe ait olarak 50 yıl oturmuş Türk Îli"(Mirşan 1985,s. 67!).BÏLGE ATUÑ UQUQ ise şöyle diyor:"Türk Milleti Çine tabi idi.Hanı olmaması dolayısile,Türk Milleti

*d.ö.615-565 (Mirşan 1985,s.60!).

Çinden ayrıldı ve hanı oldu" ki,burda sözkonusu edilen Türk Milleti BİLGE ATUN UQUQ'un mensup bulunduğu BUDUN [kavim];yani,Doğu Türkistan Türkleridir.

Bu motifler bize şunu açıklıyor: (1) Türk Beyleri "istiyerek" Çin hizmetine girmişler ve Çinde beylikler edinmişlerdir.(2) Türklerin çoğu Çinlileşmiştir. Çinlileşmek istemiyen Türkler ise,Çinden ayrılarak kendi devletlerini kurabilecek durumdadırlar, fakat bunu istememektedirler.

Bu hal bize d.ö.505 ve 504 yıllarında Oğuzların, vatanlarını bırakarak,Çine yerleşmelerini hatırlatıyor.Türk Hakanı bu Oğuz akınına karşı çıkmış olmasına rağmen,başedemiyor ve Türk Devleti adeta yıkılma tehlikesi geçiriyor.Her halde d.ö.771'de imzalanan Türk-Çin antlaşması (s.23!) Oğuzlara Çine yerleşme hakkı temin etmiş ve—Çinde beylikler ve hanlıklar elde etmek üzere—yapılan akınlar Türk ÖDÜS'üne [Devletine] de son vermiş olmalı,çünki Türk Devletinin Çinliler tarafından "istilâ" edilmiş olabilmesi için hiçbir veri ve gerekçe sözkonusu olamamaktadır.

ŞLOQ 3
QAÑIM İL-ËTİRİŞ QAĞAN (d.ö.565-538).

?: 33-(32) İL-ËTİRİŞ QAĞAN'ın oyğuçusu ben idim,
: 138-(62) düşmanlarına karşı gönderdiği ordularının lideri,—yine,ben idim.

BİLGE ATUÑ UQUQ

İLGERÜ;KÜN-TOĞSIQDA (TOĞ-SIQA),	İleriye, gün doğsuğa doğru,
BÜKLÎ QAĞANQA TËGÎ SÜLEYÜ BİRMİŞ (-Ş),	bütün hakanlara kadar ordu sürüvermiş,
QURIĞARU,	kara yönünde,
TËMİR QAPIĞQA TËGÎ SÜLEYÜ BİRMİŞ (-Ş)	Demir Kapıya kadar ordu sürüvermiş,
TABIĞAÇ QAĞANQA İLİN-TÖRÜSİN ALI-BİRMİŞ(-Ş);	ve Çin Hakanının anayasasını alıvermiş;

TÜRÜK QARA QAMUĞ BUDUN
ANÇA TİMİS (-Ş):
"İLLİĞ BUDUN ERTİM,
İLİM AMTI QANI?
KİMKE İLİG QAZĞANURMIN?"
TİR ERMİS;
"QAĞANLIĞ BUDUN ERTİM,
QAĞANIM QANI?,
NE QAĞANQA İSİG-KÜÇİG
BİRÜRMİN?" TİR ERMİS(Ş).
ANÇA TİP,TABIĞAÇ QAĞAN-
QA YAĞI BOLMIS (-Ş).
YAĞI BOLIP,İTİNÜ-YARATI-
NU OMUDUQ OYUNA İÇİK-
MİS (ÖC-ÖKMİŞ).
BUNÇA İSİG-KÜÇİG BİRTÜK-
GERÜ (BİRTÜKİRÜ) SAQIN-
MATI,
"TÜRÜK BUDUN (BUDUNUĞ)
ÖLÜREYİN,URUĞSIRATA-
YIN!" TİR ERMİS (-Ş),
YOQADU BARIR ERMİS!
ÖZE TÜRÜK TEÑRİSİ,
TÜRÜK IDUQ YİRİ-SUBI
—ANÇA TİMİS (-Ş ERİNÇ)—
TÜRÜK BUDUN YOQ BOLMA-
ZUN TİYİN,
BUDUN BOLÇUN TİYİN,
QAÑIM İL-ETİRİS (-Ş) QA-
ĞANIĞ,
ÖGİM İL-BİLGE QATUNIĞ
TEÑRİ TÖPİSİNTE TUTI
YÜGİRÜ KÖTÜRMİS (-RTİ) E-
QAÑIM QAĞAN [RİNÇ.
YİTİ YİGİRMİ ERİN AT-
UŞUQMIŞ,
AT-OĞUĞA YORIYUR TİYİN

Türk olan kavimlerdeki
herkes şöyle demiş:
"İli olan bir kavim idim,
ilim şimdi nerde?
kim sayesinde ilimi tekrar
kazanırım?" der imiş;
"hakanı olan bir kavim idim,
hakanım nerde?,
hangi hakana iman ve gücü-
mü vereceğim?" der imiş.
Böyle diyerek,Çin Hakanı-
nın düşmanı olmuş.
Düşmanı olarak,eden-yaradan
olarak dua ettiğimiz ta-
hayyüle sığınmış.
Çünki,iman ve güçlerini
(Çinlilere) bunca vermiş
olmalarına rağmen,
(Çinliler) "Türk Kavmini öl-
düreyin,imha edeyin" der
imiş,
bu derece ileri gider imiş!
İye (Sahip) Türk Tanrısı,
Türklerin saik yer-suyundaki
—öyle demiş erinç—
Türk Kavmi yok olmasın di-
yerek,
kavim olarak kalsın diyerek,
QAÑIM İL-ETİRİŞ QAĞAN'ı
[Babam Halk-Kurucu Hak.],
ÖGİM İL-BİLGE QATUN'ı
Tanrı hakkı ile
başarılı kılmış erinç.
"Babam Hakan
yedi yigirmi [17] eri ile
nam salmış,
başkente yürüyor!" diye-

KÜ ËSÎDÎP,
BALIQDAQI AT-AŞIQMIŞ,
TAĞDAQI ÏNMÎS (-Ş),
TÏRÎLÎP YÏTMÎS (-Ş) ÏR BOLMIS (-Ş).
TEÑRÎ KÜÇ BÏRTÜK ÜÇÜN,
QAÑIM QAĞAN
SÜSÎ BÖRÎ TEG ËRMÎS (-Ş),
YAĞISI QOÑ TEG ËRMÎS (-Ş);
ÎLÎGERÜ,QURIĞARU SÜLEP,
TÏRMÎS (-Ş),QOBARTMIS (-Ş), [MIS (-Ş).
QAMAĞI YÏTÎ YÜZ ËR BOL-
YÏTÎ YÜZ ËR BOLIP,
ÏLSÎREMÎS,QAĞANSURAMIS BUDUNIĞ,
KÜÑ ËDMÎS, QUL IDMIS BUDUNUĞ,
TÜRÜK TÖRÜSÜN (-ÎN) IÇĞINMIS BUDUNIĞ,
ÎÇÜÜM APAM TÖRÜSÎNÇE YARATMIS (-Ş) BOŞĞURMIS (-Ş):
ÖTÜLÎS AT-URUDUŞ BUDUNIĞ ANTA ÏTMÎS (-Ş),

rek işidip,
kentteki at sürmüş,
dağdaki inmiş,
toplanarak yetmiş er olmuşlar.
Tanrı güç verdiği için,
Babam Hakanın
ordusu kurt gibi imiş,
düşmanı koyun gibi imiş;
ileri yönde,kara yönünde* sürerek,derlemişler,
kopartmışlar,
tamamı yediyüz er olmuş.
Yediyüz er olunca,
ilsiremiş**hakansıramış kavmi,
acı çekerek hizmet vermiş kavmi,
Türk Töresini ıçğınmış kavmi,
Allahım Töresince yaratmayı başarmış:

Geçerli Vekiller Heyetini bu sebeb le teşkil etmiş***.

---

*ÎLGERÜ olan yön TALUY,UYUŞUL ÖGÜZ,ve UŞUNTUÑ UYUZ'un bulunduğu gündoğsuk;BÏRÎGERÜ olan yön TABIĞAÇ,AT-UQUZ ËRÎSÎN,ve TÜPÜT'ün bulunduğu günortası,QURIĞARU ise TËMÎR QAPIĞ,ÖKÜGÎMÎN YIŞ,ve OQ-URUDUN'un bulunduğu günbatsık,ve YIRAĞARU olan yön AT-UQUZ OĞUZ,YÏR-BUYURQU YÏR,ve KÖK-ÖÑÎG OYUĞIR'ın bulunduğu tünortası (küzey) yönüdür.

**"bir ili olmasini dilemiş" demektir.

***d.ö.542.Bu başbakanın BÏLGE ÖKÜLÎ ÇUR olduğu anlaşılıyor (Mirşan 1985,s.94).D.ö.532'de ise,QAÑIM TÜRÜK BÏLGE QAĞAN başbakan olur (s.27,33!).

ÖZÜM SĒKÎZ YAŞDA QALTIM,
OL TÖRÜDE ÖZE
ĒÇÎM QAĞAN OLURTI.
ĒÇÎM QAĞAN OLURUPAN,
TÜRÜK BUDUNIĞ
ÏYÎÇE ÏTDÎ, ÏYÎÇE ÏGTÎ;
UÇIĞANIĞ BAY QILTI,
AZIĞ ÜKÜS (-Ş) QILTI.
ĒÇÎM QAĞAN OLURTUQDA
(-TUQA)
ÖZÜM (TÏGÎN ĒRK⌈LÎ TÏYÎN,
ĒÇÎM QAĞANQA ÏSÎG-KÜÇÎG
BÏRTÎM)⌉. ⌈RÎNÇ,
TEÑRÎ YARLUQADI ĒRMÎS Ē-
TÖRT YÎGÎRMÎ YAŞIMQA
AT-URUDUŞ BUDUN ÖZE
UŞUD ĒRTÎM (OLURTIM).
ĒÇÎM QAĞAN BÎRLE,
ÎLGERÜ
UYUŞUL ÖGÜZ UŞUNTUÑ UYUZI-
QA TĒGÎ SÜLEDÎMÎZ,
QURIĞARU ⌈DÎMÎZ;
TĒMÎR QAPIĞQA TĒGÎ SÜLE-
ÖKÜGÎMÎN UŞA
QIRQIZ YÏRÎÑE TĒGÎ SÜ-
⌈LEDÎMÎZ⌉.
QAMAĞI BÏŞ OTUZ SÜLEDÎMÎZ,
ÜÇ YÎGÎRMÎ SÜÑÜŞDÎMÎZ;
ÏLLÎGÎG ÏLSÎRETTÎMÎZ,
QAĞANLIĞIĞ QAĞANSURATTI-
TÎZLÎGÎG SÖKÜRTÎMÎZ,⌈MIZ,
BAŞLIĞIĞ YÜKÜNTÜRTÎMÎZ.

kendim 8 yaşda kaldım*,
ve bu hususdaki kanuna göre
ĒÇÎM QAĞAN tahta oturdu**.
Amcam hakan olarak oturunca,
Türk Milletini ⌈ğitdi;
iyice kalkındırdı, iyice e-
liderleri zengin kıldı,
subordineleri kesif kıldı.
Amcam Hakan tahta oturduğu
zaman ⌈olduğumdan,
kendim, prens yetkisine iye
Amcam Hakana iman ve güç
verdim.
Tanrı inayeti ile,
dört yigirmi (14) yaşıma
Vekiller Heyeti üzerine
Başbakan oldum (d.ö.532).
Amcam Hakan ile,
ileri yönde (s.24!)
UYUŞUL Nehir UŞUNTUÑ UYUZ'-
ına kadar ordu sürdük,
kara yönünde
Demir Kapıya kadar sürdük;
Öküğümün Uş'da
Kırğız yerine kadar ordu
sürdük.
cem'an 25 defa ordu sürdük,
13 defa savaştık;
ili olanı ilsirettik (s.24),
hakanı olanı hakansurattık,
dizleri sökürdük (s.14!),
başları yükündürdük.

---

*d.ö.538. YOLUĞ TÏGÎN burda QAÑIM TÜRÜK BÏLGE QAĞAN'ın ağzından konuşmaktadır ve, buna göre, onun d.ö.546 BARŞ yılında doğduğu anlaşılıyor.
**d.ö.537 ULUĞ OZIN (LAĞZIN!) YIL (Mirşan 1983, s.316).

TÜRGÎS QAĞAN [ËRTÎ	Türgis Hakanı
TÜRKÜMÎZ (TÜRÜKÜM) BUDUNIM	Türk Milletine mensup ol-
BÎLMEDÜKÎN ÜÇÜN,	duğunu bilmediği için,
BÎZÎNE (-KE?) UYUNULQIN (UYU-	ve bize federe olduğu
NULTUQIN UYUZUNTUQIN) ÜÇÜN,	için,
QAĞANI ÖLTÎ,	hakanı öldü
BUYURUQI BEGLERÎ, YÏME, ÖLTÜ,	buyruk-beyleri de öldü,
ON-OQ BUDUN ËMGEK KÖRTÎ!	—On-Oq Kavmi cefa çekti!
ÎÇÜÜMÎZ-APAMIZ TUTMIS	Allahımız tutmuş yer-su
YÏR-SUB ÏDÎSÎZ BOLMA-	yönetimsiz kalmasın,
ZUN (QALMAZUN) TÏYÎN,	diyerek,
OZ BUDUNUĞ	Oz Kavmini
ÏTÎP YAR[ATIP]	kalkındırarak yaratan
UB-URUS BEG ËRTÎ	Büyük Savaş Beyine*
QAĞAN AT (ATIĞ), BUNTA,	"Hakan" ismini, bu sebeb le,
BÎZ BÏRTÎMÎZ,	biz verdik,
SÎNÎLÎM QUNÇUYUĞ BÏRTÎ-	ve sinlimi hayat arkadaşı
MÎZ.	olarak verdik.
ÖZÎ UYUNULTI (UYUZUNTI),	Kendisi boyunduruk altına
QAĞANI ÖLTÎ,	giren, Hakanı öldürülen,
BUDUNI KÜN-QUL BOLTI	kavmi esaret-hizmeti ver-
	me durumuna düşen
ÖKÜGÎMÎN YÏR-SUB	Ökügimin Yer-Su
ÏDÎSÎZ QALMAZUN TÏYÎN,	yönetimsiz kalmasın, diyerek,
OZ-QIRQIZ BUDUNUĞ,	Oz-Kırgız kavmini,
ANÇA, YARATIP,	aynı şekilde, yaratmak üzere,
KELTÎM[IZ], SÜNÜŞ[TÎMÎZ];	geldik ve savaştık;
[ÏLÎN] YANA BÏRTÎMÎZ.	ilini tekrar geri verdik**.
ÎLGERÜ, OQ-UDURUQIN YIŞIĞ	ileri yönde, OQ-UDURUQIN YIŞ ha-
UŞA BUDUNIĞ, ANÇA QONTIR-	kimi millet-vekillerini de, aynı

*d.ö.534 BARS yılı. UB-URUS [Büyük Savaş] sözü BARS şeklinde de okunabilmekte ve, buna göre, UB-URUS BEG'ine ËÇÎM QAĞAN "BARS" ismini vermiş olabileceği gibi, BARS yılı isminin "Büyük Savaş" isminden alınmış olması da ihtimal içindedir.

**d.ö.531 YILAN yılı.

UY-BUĞUĞ UŞUDUĞ ANTA BĪRMĪS.
BĪRĪYE,TABIĞAÇ BUDUN YAĞI ĒRMĪS (-Ş);
YIRAYA,BĪZ QAĞAN,AT-UQUZ OĞUZ BUDUN YAĞI ĒRMIS (-Ş);
QIRQIZ,OQ-URIQIÑ OT-OZ TATAR,QITAÑ,TATABI;
QOP,YAĞI ĒRMĪS.
QAÑIM QAĞAN BUNÇA [BUDUNQA] (BUDUNIĞ)
QIRQ ARTUQI YĪTĪ YOLI SÜLEMĪS (-Ş), [(-Ş).
YĪĞĪRMĪ SÜÑÜS SÜÑÜSMĪS
TEÑRĪ YARLIQADUQ ÜÇÜN,
ĪLLĪĞIĞ ĪLSĪRETMĪS (-Ş),
QAĞANLIĞIĞ QAĞANSURATMIS (-MIŞ),
YAĞIĞ "BĪZ" QILMIS (-Ş).
TĪZLĪĞĪĞ SÖKÜRMĪS (-Ş),
BAŞLIĞIĞ YÜKÜNTÜRMĪS (-Ş)
QAÑIM QAĞAN [NIP [INÇA ĪLĪĞ] TÖRÜĞ QAZĞAUÇA BARMIS.

Genel Kurmay Başkanını işbu sebeb le tayin etmiş*.
Beride,Çin Kavmi düşmanı imiş;
yırada,bizlere ait Hakan, AT-UQUZ OĞUZ kavmi düşmanı imiş;
Kırğız,OQ ırkından OT-OZ TATAR,QITAÑ,TATABI;
evet,düşmanı imiş.
Babam Hakan
bunca kavme karşı
kırk fazlası yedi defa (47 defa) ordu sürmüş,
yirmi savaş savaşmış.
Tanrı yarlıkadığı için,
ili olanı ilsiretmiş,
hakanı olanı hakansuratmış,
düşmanı "biz" kılmış.
Dizleri sökürmüş (s.14!),
başları yükündürmüş olan
Babam Hakan,subjeksional anayasa kazandıktan sonra,
uçarak varmış (s.15!)**.

Çin tarih haberlerinde d.ö.771 YILAN yılında *Shen* [Çinliler] ile *Ch'üan-Jung* [it sembollü Batı Barbarları;yani,Oğuzlar] arasında bir antlaşma yapıldığı bildirilmektedir (Eberhard 1947). Oğuzların Çine yerleşme isteklerine cevap vermiş olması gereken bu antlaşma (s.22!) TÜRÜK BĪL'in yıkılmasının ana sebebini teşkil etmiş olmalı.Çünki Maraşal BĪLGE ATUÑ UQUQ,TÜRÜK BĪL'i yeniden kurmuş olan ĪL-ĒTĪRĪŞ QAĞAN'ın Çinde 17 defa,QITAÑ'da 7,ve OĞUZ'da 5 defa savaştığını söylüyerek kurtuluş savaşının nelere yönelik olduğu-

*d.ö.539 (Mirşan 1985,s.67!);**d.ö.538.

nu ortaya koyuyor.

BİLGE ATUÑ UQUQ İl-Ötiriş Hakanın İT yılında,yirmiyedi yaşında OT-OZ'duğunu (yakılmak suretile öbürdünyaya geçtiğini) söylüyor.Buna göre TÜRÜK BİL'in 2. defa kuruluşu d.ö.565 QOÑ yılına rastlayacaktır,çünki "27 yaş" tahtta geçen yıllardır. 47 defa ordu sürerek kazandığı INÇA İLİG-TÖRÜG'ün [subjeksional;yani,INDIQTAW neticesi olan,anayasa] temel prensipleri ise şu şekilde belirmektedir:

(1) İL-ETİRİŞ QAĞAN, d.ö.542 AT yılında, Geçerli Bakanlar Heyeti (veya Büyük Millet Meclisi) teşkil eder;

(2) d.ö.539 TAQIĞU yılında kardeşi ÖÇİM QAĞAN'ı (yani,QAÑIM KÜL-BİLGE QAĞAN'ı) UY-BUĞU UŞUD [Genel Kurmay Başkanı] tayin eder;

(3) yani,TÜRÜK BİL artık İKİTİ ETİGMİŞ BİL (s.12!) [İkiye Ayrılmış Bil],diğer bir deyim le,İKİ İL ETİ-BİRLİG BUDUN [İki Halk Haline Çevrilmiş Kavim] halindedir ve "iki başlı kartal" sembolu,her halde,bu devletin sembolü olmuş olmalı.

ŞLOQ 4

ÖÇİM QAĞAN (yani,QAÑIM KÜL BİLGE QAĞAN) (d.ö.538-525)

Üzerimizdeki Tanrımız bizi basmasa,
ve,böylece,altımızdaki yer delinmese,
ey Türk Milleti,
senin anayasanı kim iptal edebilir ve
milletlerin liderliğini Türk Milletinden
kim alabilir!?

ÖÇİM QAĞAN

QAÑIM QAĞANQA BAŞLAYU,	Babam Hakandan başlıyarak,
BİZ QAĞANIĞ BOLBOL TİK MİS	hanlarımız için tarih taşı dikmiş olan*
[QAÑIM] QAĞAN UÇDUQDA	Babam Hakan uçtuğu zaman

*Bu ifade bize Taş II'nin d.ö.542'lerde dikilmiş olduğunu,bu tarihten sonraki BOLBOL'ların ise bu taşa yazılmak suretile ilâve olunduklarını gösteriyor.

TÎKDÎM. | BOLBOL diktim.

Metnin son yedi satırında YOLUĞ-TÏGÎN'in kısaca değinmiş olduğu savaş hakkında ÖNRE BIÑA BAŞI etraflı bilgi veriyor (Mirşan 1985,s.61-62,67-69).Herodotus ise bu savaşı masalvari bir uslup la anlatmaktadır. Onun Pers Kralı **Kyros**,kocasının ölümünden sonra tahta geçerek **Massaget**'leri yöneten Kraliçe **Tomyris**, ve Massagetlerin kumandanı olan Tomyris'in oğlu **Spargapises** dediği kişilere ÖNRE BIÑA BAŞI,sırası ile,OÑUR AT OÑIM (ve TÏGÎN QAN) [Muvaffakiyetli Nam-Ül Muvaffak (ve Mütecaviz Han)],ÖKÎ OY ALT OYILIQI AT ALIĞ AT UTDIM QATUN [Kral Selâhiyeti Namına Sahip Olma Hakkını Kazanan Kadın]demekte ve Spargapises'i sözkonusu etmemektedir.YOLUĞ TÏGÎN ise,TÏGÎN QAN ismini söylememeksizin savaşın dehşetini dile getirdikten sonra, Kraliçeyi ve oğlunu umumi nakaretleri (meselâ,s.21'-deki gibi!) meyanında saymakta ve Tomyris'in oğluna BÏGÎLÎK URI OĞIL ve Kraliçeye ÏSÎLÎK QIZ OĞIL sözleri ile telmihte bulunmaktadır.

Heredotus'a göre Kyros Araxes'i (UYUR ÖGÜZ!) geçtikten sonra bir günlük yol gider ve Massaget'ler le savaşır,onları yener (birinci savaş!). Savaştığı yerde (Ö.B.BAŞI'ya göre ÜÇ BÎRÎKÜ kentinde) bir kısım askerlerini bıraktıktan sonra,vurucu birlikleri ile beraber Araxes'e geri çekilir (Herodots I/211). Massaget ordusunun üçte biri çıkagelir ve Kyros'un bıraktığı askerleri,karşı koydukları için,öldürür (ÖNRE BAŞI'ya göre,ÖNRE BIÑA BAŞI'nin ÜÇ BÎRÎKÜ'yü Perslerden geri alması!).Herodotus Pers askerlerinin geri dönerek Massaget'leri kılıçtan geçirdiğini ve de Spargapises'i esir aldıklarını söylüyor.Ancak bu havadis Herodotus'un şölen hikâyesinin bir gereği olalarak anlatılmış olmalı,çünki ÖNRE BIÑA BAŞI böyle bir şey anlatmıyor.Massaget ordusunun kumandanı olan Spargapises her halde ÜÇ BÎRÎKÜ savaşında esir alınmış olmalı.

Tomyris bütün ordusunu Araxes'de bulunan Kyros ordusu üzerine sürer (ÖÑRE BIÑA BAŞI'ya göre ËÇÎM QAĞAN ordusu gelir ve Kyros savaş meydanında ölü düşer).Başlangıçta uzaktan uzağa ok atılır.Oklar bitince, kargı ve hançerler le birbirleri üzerine saldırıp,göğüs-göğüse vuruşmuya başlarlar.Massagetler kazanırlar ve Tomyris savaşalanında Kyros'un başını bulur (Herodotus I/214) (ikinci savaş!).

ÖÑRE BIÑA BAŞI Massaget'lere OQ-OÑULIĞ AT-UQUZ ÏLÎM [asker bulunduran (ordu sahibi) kendi halkımız] diyor ve onların ÜÇ-AT OĞULUĞ TÜRÜK BUDUN Krallığının ön tarafında (yani,UYUR ÖGÜZ'ün günortasında) yaşadıklarını söylüyor.Metnimiz ise onları Kırğız Zümresine sokuyor.TÏGÎN QAN (Kyros) ordusu Krallığa tabi arazi başındaki ÜÇ-BÎRÎKÜ (Hive!) kentindeki Krallık askerlerini (Herodotus'a göre Massaget ordusunu) yenerek şehiri işgal eder.QAÑIM KÜL-BÏLGE QAĞAN (yani,ËÇÎM QAQAN) öncü kuvvetlerinin başına ÖÑRE BIÑA BAŞI'yı getirir ve o da ÜÇ-BÎRÎKÜ'yü geri alır (d.ö.530 AT YIL'ı).Bunun üzerine,Krallıkta,Krallık askerleri karargâhında,UYUR nehrinde ÜÇ-AT OĞILIĞ TÜRÜK BUDUN'una ordu sürmüş,nehri geçmiş olan TÏGÎN QAN'a karşı ËÇÎM QAĞAN ordu sürer (d.ö.529 QOÑ YIL) ve TÏGÎN QAN bu ikinci savaşta ölü düşer.

YOLUĞ TÏGÎN'in "kanlarınız nehircileyin akmış,kemikleriniz dağcılayın yığılmış idi" dediği savaş herhalde TÏGÎN QAN'ın Krallığa hücum ederek Massaget ordusunu UYUR ÖGÜZ'de imha ettiği savaş olmalı,çünki Ö. B.BAŞI'nın birinci ve ikinci dediği savaşlarda Türk ordusu savaşmış,Massaget'ler savaşmamış bulunuyor.

ËÇÎM QAĞAN'ın ölümünden sonra QAÑIM TÜRÜK BÏLGE QAĞAN'ın QIRQIZ [devletin bir kenar semtinin prosedürünü olkunduran halk] hakanlarına mahsus BOLBOL diktirmiş olması dolayısile,QIRQIZ olan Türkler (meselâ,BÏŞ BALIQ Türkleri) tarihlerini d.ö.524 ÖK-ÖSÎ (veya KÖSÎ) yılından başlatmış bulunuyorlar.Buna karşılık,QIRQIZ olmuyan Türklerin (yani,ÖTÜKÜN YIŞ) hakanları (meselâ,

TIMIZ,ANÇA ÏTDÎMÎZ

KËÑÜ OTIRUMINQA (-BINQA)
TËGÎ TÜRÜK BUDUNUĞ
ANÇA QONTURTIMIZ,
ANÇA ÏTDÎMÎZ.
OL ÖDKE [taş I'de),
QUL QULLIĞ BOLMIS (yalnız
KÜÑ KÜÑLÜG BOLMIS ËRTÎ;
ÎNÎSÎ [OY]UN [BÎ]LMEZ ËR-
TÎ;
OĞLI QAÑIN BÎLMEZ ËRTÎ:
ANÇA QAZĞANMIS [-Ş],
(ANÇA) ÏTMÎS (-Ş)
ÏLÎMÎZ-TÖRÜMÎZ ËRTÎ,
TÜRÜK OĞUZ BËGLERÎ BUDUN
ËSÎDÎÑ (ËSÎD)!
ÖZE TEÑRÎ BASMASAR,
ASRA YÏR
TÏLÎNMESER,
—TÜRÜK BUDUN,
ÏLÎÑÎN TÖRÜÑÎN (TÖRÜGÎN)
KÎM (ËKÎM) UR-TUTI,
BUD-UÇI [AT]I
TÜRÜK BUDUN ËRTÎZ!
ÖKÜN ËKÜRGÜÑÎN ÜÇÜN,
ÏG-ËDMÎS (-Ş) BÎLGE (yal-
niz Taş I'de!) QAĞAN (QA-
ĞANIÑA)
ËRMÎS BARMIS (-Ş)

şekilde kondurduk,aynı
şekilde kalkındırdık*.
KËÑÜ-OTIRUBIN'a kadarki
Türk Milletini
anca kondurduk,
anca kalkındırdık.
O çağda
hizmet hizmetçilik olmuş,
acınanlar acıtıcı olmuşlardı.
Mümessil selâhiyetini bil-
mez olmuş, [olmuştu:
vekil müvekkilini tanımaz
Eğer bunların hepsini tekrar
kazanmış,tekrar kalkınmış isek,
bunu anayasamıza medyun olduğu-
muzu,Türk Oğuz Beyleri Kavimle-
ri işidin!
Sahip Tanrı bize basmasa,
ve,böylece,altımızdaki yer
delinmese,
—ey Türk Milleti,
senin anayasanı
kim iptal edebilir,ve
milletlerin liderliğini
Türk Milletinden kim alabilir?!
Emniyet içinde bulunmanı temin
etmek üzere
eğitilmiş bir Regnum Hakanına
sahip olmanı temin etme gayesi-
le,onun müdafaa niyetile var-

*BUD "halktan separe olarak yaşıyan zümre";yani,"millet" demek-
tir.Buna karşı,BUDUN "milletin unadığı,gönükdüğü zümre";yani,
"millet temsilcisi","millet vekili",ve,nihayet,"kavim" demektir.
Bir milleti temsil eden kişilerin fikir birliği,aynı zamanda,
milletin fikri olacağından,BUDUN "millet" (yani,BUD) yerine de
kullanılmış olabilecektir.

	mış olduğu
ËDGÜ ÏLÎÑE ËKÎNTÜ	ilinin hayrı için
UYUÑULTIĞ UYUBLIQ KÏ-GÜRTÎG.	Federasiona bağlılık gidirdik.
OYURUQLIĞ QANTAN KËLÎP,	O,kâmil bir kandan gelerek,
OYUÑA (OYUNA) ÏL ËTDÎ;	kendi kemaletinde bir halk yarattı;
ËS-ÖÑÜGLÎG QANTAN KËLÎPÎN,	[suretile, o,örnek bir kandan galmek
ËSÜ-ËRE ÏL ËTDÎ;	ideal bir halk yarattı;
IDUQ ÖTÜKÎN YIŞ BUDUN BARDIĞ,	saik ÖTÜKÎN YIŞ milleti namına varmak suretile,
ÎLGERÜ BARIĞMA BARDIĞ,	ileri yönde varığma vardık,
QURIĞARU BARIĞMA BARDIĞ,	kara yönünde varığma vardık,
BARDUQ YÏRDE ËDGÜG OL ËRÎNÇ.	ve vardığımız her yere hayır getirdik.
QANÎÑ SUBÇA (ÖGÜZÇE) YÜGÜRTÎ,	Kanın suculayın (irmak gibi) boşalırken,
SÖÑÜKÎN (SÖÑÜKÜG) TAĞÇA YATDI,	kemiğin dağcılayın yatarken (dağ teşkil ederken),
BËGÎLÎK URI OĞLIÑ (OĞLIÑIN) QUL BOLTI (QILTIĞ),	prensinin hizmetçi kılınması dolayısile,
ËSÎLÎK QIZ OĞLIÑ (-IN) KÜÑ BOLTI (QILTIĞ),	prensesin kedere boğdurulurken*,
BÏLÎM ËDÜK ÜÇÜN (OL BÏLÎM ËDÜKÎĞÎN ÜÇÜN),	beldemiz (orası kendi beldemiz) olduğu için,
UYUBLUQIÑIN ÜÇÜN,	bize bağlılık göstermiş olmanızdan dolayı**,
ËÇÎM QAĞAN UÇA BARDI BAŞLAYU,	ËÇÎM QAĞAN'ın uça-varmasından başlamak üzere***,
QIĞIZ QAĞANIĞ BOL-BOL	Kırğız Qağanlarına mahsus

*ËSÎLÎK QIZ OĞIL,yadolunmaya mahsus (yani,doğum evinden gitmesine rağmen daima hatırlanacak olan) kız oğul.Bu deyim "prenses" manasındadır.BËGÎLÎK URI OĞIL [lord olmuya mahsus erkek oğul] deyimi ise "prens" demektir.

**D.ö.529 savaşında ËÇÎM QAĞAN'dan istenen yardım kastediliyor.

***D.ö.525 ULUĞ OZIN (yani,LAĞZIN) YIL.

QAÑIM TÜRÜK BÏLGE QAĞAN) tarihlerini d.ö.537 ULUĞ OZIN (yani,LAĞZIN) yılından itibaren tespit etmiye devam etmiş bulunuyorlar.Yani,TÜRÜK BÏL artık ÏKÎTÎ ËTÎGMÎŞ BÏL [ikiye ayrılarak idare edilen belde]ve TÜRÜK BUDUN artık ÏKÎ ÏL ËTÎBÎRLÎK BUDUN [iki halkdan müteşekkil millet] halindedir.Ancak,ÖTÜKÎN YIŞ hakanı her iki BÏL'in hakanıdır.

Türk töresine göre bir hakanın varisi onun büyük oğludur.Ancak hakan öldükten sonra,onun inisi oğlunun mümessili olarak hükümdar olur ve bu ËÇÎM QAĞAN'ın ölümünden sonra,ölen hükümdarın oğlu tahta geçer.Ancak konumuzda ËÇÎM QAĞAN'ın ölümünden sonra,ÏKÎTÎ ËTÎGMÎŞ BÏL problemi ortaya çıktığından,QAÑIM TÜRÜK BÏLGE QAĞAN—kanuni haklarından feragat etmemek le beraber—fiilî QAĞAN'lık hakkını inisi ÖKÜL TÏGÎN'e devreder, ve kendisi d.ö.532 yılında tayin olunduğu (s.27) başvekillik görevine devam eder ve bu görevini ÖKÜL TÏGÎN'in ölüm yılı olan d.ö.514 yılına kadar 19 yıl sürdürmüş bulunuyor.

ŞLOQ 5

ÖKÜL TÏGÎN (d.ö.524 KÖSÎ YIL-d.ö.514 ÎT YIL,doğumu d.ö. 545 TABIŞĞAN YIL)

> Tanrı halkını Tanrı hakanlığında sembol haline getirdim;dört bucaktaki kavimleri buğ kıldım,özgür kıldım.
>
> QAÑIM TÜRÜK BÏLGE QAĞAN

5.1 ÏKÎTÎ ËTÎGMÎŞ BÏLGE QAĞAN & ÖKÜL TÏGÎN

TÜRÜK BUDUNUĞ (BUDUN)	Türk Kavminin
ATI-KÜSI YOQ BOLMAZUN TÏYÎN,	adı ve gücü yok olmasın diyerek,
QAÑIM QAĞANIĞ,	Babam Hakanı ve
ÖGÎM QATUNIĞ	Haşmetmaabım Kadını
KÖTÜRMÎŞ (KÖTÜRÎGME) TEÑRÎ,	başarılı kılmış,
ÏL BÏRÎGME TEÑRÎ,	onlara halk vermiş Tanrı,
TÜRÜK BUDUN	Türk Kavminin

QOP,MAÑA KÖRTÎ (yalniz taş I'de!).

evet,bunların hepsi benim yaptığım işler idi.

5.2 ÖKÜL TÏGÎN'in Seferleri*

OYIĞIZ OQ ÏLÎMÎZ QARLUQ

ÜKÜŞ ANTA ËRTÎ YÎGÎRMÎ YAŞIMA (her halde d.ö. 523 UD YIL).
AT-OÑUT TAPA SÜLEDÎM,
AT-OÑUT BUDUNIĞ BUZDIM,
OĞLIN OYU[ĞUZ]IN
YILQISIN BARIMIN ANTA ALTIM.
SËKÎZ YÎGÎRMÎ YAŞIMA
ALTI-UÇUB [SOĞDAQ] TAPA SÜLEDÎM,
BUDUNIĞ ANTA BUZDIM.
T[ABIĞAÇ O]ÑITU AT-OQ
BÏS TÜMEN SÜ KËLTÎ,
IDUQ BAŞDA SÜÑÜSDÎM,
OL SÜG ANTA YOQ UQIŞDIM.

YÎGÎRMÎ YAŞIMA,
BUUSIM-AL IDUQ AT
OĞIŞIM BUDUN ËRTÎ,
ARIQIŞ IDMAZ TÏYÎN SÜLEDÎM.
...ÖC-ÖG ËRTÎM,
...BÏRÜ KËLÜRTÎM.
ÏKÎ OTIZ YAŞIMA
TABIGAÇ TAPA SÜLEDÎM.
UÇ-UÇA ËSÎÑÜN SËKÎZ TÜMEN [SÜ] BÎRLE SÜÑÎŞDÎM,
SÜSÎN ANTA ÖLÜRTÎM.

İrademiz altındaki OQ halkımız QARLUQ'ların kütle halinde orda bulundukları yıldaki yirminci yaşıma (d.ö.523) AT-OÑUT'lara karşı sürdüm, AT-OÑUT kavmini bozdum, vekilinin yılkı varlığını gaspettim.
18 yaşıma (d.ö.520) ALTI-UÇUB SOĞDAQ'lara karşı ordu sürdüm, [tım. kavmi hemen bozguna uğrat-
TABIĞAÇ OÑITU AT-OQ'ların 50.000'lik ordusu geldi, IDUQ BAŞ'da savaştım, o orduyu oracıkta imha ettim (d.ö.519 YILAN YIL).
20 yaşıma (d.ö.518 AT YIL), BUUSIM-AL IDUQ AT [men, medeni kavmim olmasına rağ-
"mal göndermez" diyerek ordu sürdüm. [dim, "tabi krallık" haline getirvergiye bağladım.
22 yaşıma (d.ö.516 BÏÇÎN Y. Çine karşı ordu sürdüm.
UÇ-UÇA generalinin sekiz tümen ordusu ile savaşdım, ordusunu oracıkta öldürdüm.

*Bu kısımda—taş II'nin kopyası olan taş I yerine—orijinal metin olan taş II (daha eski!) okunacaktır.

"QARLUQ'ların kütle halinde orda bulundukları yirminci yaşıma" deyimi QARLUQ'ların sonradan başka bir yere (ÇİK BİL'e!) gittikleri anlamını vermektedir.Bu hadiseyi ÖNRE BIÑA BAŞI şöyle naklediyor: "Tatarlara tabi OQ-AT'ar la (yani,QARLUQ'lar la) uzlaştım. Soylardan biri ÖC-ÖKDİ,diğeri ...'ya (her halde ÇİK BİL'e!) girdi".Bu hadise d.ö.522'den hemen önce nakledildiğine göre (Mirşan 1985,s.74),yukarıda sözkonusu ettiğimiz "20'inci yaş" d.ö.523 yılı olacaktır.

YOLUĞ TİGİN'in sözkonusu ettiği TABIĞAÇ OÑITU AT-OQ seferi Miran (Tun-Huang) Ateş Evi UYUB-OÑUŞ AT OTUQ'-un İSİZ OYIBIZ QUL'u (rahibi!) tarafından yazılmış olan şu OT-OZ bitigi ile de teyit olunmaktadır:

İOQ.YİM OÑ BİSİNÇ AY SEKİZ YİGİRMİGİN,BİLİ ÖG İ-ÇÜÜNÜLÜN ED OÑUN UB-UŞULUÑUP KELTİ,UYUB-OÑUŞ AT-OTUQUB OZUÑUÇ.

AT OTUQ ÖTÜÑ,BÜ ERT AT OTUQ,OÑ-ALTUN AT-UYUŞ U-ÇUN OYUR AT OMULIQ ERÜR OÑTI;ÖZÜÑ-APAÑ AT-OTUQ OL OÑTI.

OQ-OÑIM OĞIÑ ATLIĞ YÜZÜG OT-OZ İR KELÜRİMİZ BİR-ÖKÜÑ BİŞ OQUÑ İKİKÜP BEGİNİ BİTİGİÑÜÇİ İSİZ OYI-BIZ QUL BİTİDİM ITIM BUĞUN TUR İÇİGİSİ.

Takvimin OÑ yılının beşinci ayının sekiz yirmincisinde [d.ö.18.5.519],"Beldesinin Kralı Olarak Sahib-i Muvaffakı" teşyi olunarak geldi,canlı-ruh olabilmek üzere,namının yakılması suretile Tanrıya geçebilmesi için.

Ateşte yakılmak suretile geçmiye,BÜ olarak yakılmış olması dolayısile,"muvaffak olarak ölen namın uçurulması" gayesile yapılan dua sebebile muvaffak oldu;ateşin Allahımız namına yakılmış olması dolayısile muvaffak oldu.

OQ-OÑIM OĞIÑ isimli halk yüzünün OT-OZ askeri olarak gelen,bir tek Rabbe inanların beş ordula-

rının beyi hakkındaki işbu yazıyı Dinimizin Hizmetkârı olarak yazan BUGUN-TUR ["Superiority";yani,Dini Kurum] mensubudur (Orkun 1938,s.100).

Bu yazıdan ÇIN [hakiki] adlarının OQ-ONIM OG olduğunu öğrendiğimiz halka YOLUG TİGİN "TABIGAÇ ONITU AT OQ",veya kısaca "ONITU AT";BİLGE ATUN UQUQ "AT ONIRA"; ÖKÜLİ ÇUR ise "UÇUB-ON" demektedir.BİR ÖKÜN BİŞ OQUN [Allahin birliğine inanan Beş Oq'lar] deyimine ise, BİS SÜNİS,BİS TÜMEN SÜ şekillerinde telmih yapılmakta ve,bu itibar la,bu OQ'ların yaşadıkları memleketin adının BİŞ BALIQ olacağı anlaşılmaktadır.Nitekim BİS BALIQ için yapılan müzakereler için OQ OGLI KÖLTİ denmesi de (s.45) bunu teyit ediyor.

ÖLÜLİ ÇUR tarihinde bu OQ BİL'inin tabi olduğu Haşmetmaab olan müdafiyin (ALP'ın) "BÜ KİSİ" olduğu söyleniyor (Mirşan 1985,s.95).YOLUG TİGİN'in "Tibet Kağanlığını temsilen BÜ-Halkı geldi" demesinden (s.82) Tibetin de OQ BİL'e tabi olduğu anlaşılmaktadır,çünki YUG merasimlerine TÜRÜK BÖGLERİ BUDUN gelmekte,buna karşılık dış ülkelerden ancak "temsilci" gönderilmektedir (bak:Mirşan 1978,s.14,98;1985,s.63,95,186).

BİLİ ÖG'ün [Belde Kralının] ölümü Hoytı Tamır gündeliklerinde de kaydolunmuş bulunuyor,buna göre o,TÜRÜK BİL için şehit düşmüş milli kahramanımızdır:

HT VII. YILAN YILUN AT-UYUQ,İNÜÜZİNÇÜ İB-İS BOLIQA BARIP OMUN ON ÖG İTİGE,İL-İP QUT BOLZUN,ALIP BAR (Orkun 1938,s.112).
Yılan yılında (d.ö.519) ölmüş olması dolâyısile, sulhsever İB-İS BOLIQ'a (Miran!;BİS BOLIQ diye de okumak mümkün!) vararak Kralın "kozmik" hale gelmesine dua,halk için kutlu olsun,onu alıp vardığından (Allaha varmasını temin ettiğinden!).

Yani,YILAN YIL'ında ölmüş olan BÜ ÖG: (1) BÜ olarak yakılmış olması,(2) ateşin Allah namına yakılmış

olması,(3) ve halkın kendisi için dua etmış olması dolayısile Allaha (ÖZÜN APAN'a) erişmiş bulunmaktadır.

ŞLOQ 6 HNO: 61-(60) ME:141-(66)

QAÑIM TÜRÜK BİLGE QAĞAN (d.ö.512 KÖSİ YIL-d.ö.494 AT YIL,doğumu d.ö.546 BARŞ YIL)

6.1 ÇİK BUDUN seferi (d.ö.512 KÖSİ YIL)

ALTI OTUZ YAŞIMA
ÇİK BUDUN QIRQIZ BİRLE YAĞI BOLTI,
İKİM KEÇE,ÇİK TAPA SÜLEDİM.
ÜR-APANTA SÜNÜŞDİM.
SÜSİN SANÇTIM,
OZ [BUDUNIĞ ÖLÜRTİ]M,
[İLİN] ÖC-ÖG ERTİM.
YİTİ O[TUZ YAŞIMQ]A
QIRQIZ TAPA SÜLEDİM.
ESÜNİG İLİGİM QIRIĞ ESÜKİN
ÖKÜGİMİN YIŞIĞ AT-OĞ[U YORI]P,
QIRQIZ BUDUNIĞ UDA BASDIM.

QAĞANIĞ BİRLE OSUÑA YIŞDA SÜNÜŞDİM,
QAĞANIN ÖLÜRTİM,
İLİN ANTA ALTIMIS.
OL YILQA,TÜRGİS TAPA,
ALTUN YIŞIĞ AŞA,
İRTİS ÖGÜZİG KEÇE YORUDIM,
[TÜRGİS BUDUNIĞ] UDA BASDIM.
TÜRGİS QAĞAN SÜSİ
OTÇA,BORAÇA KELTİ,
OBUL UÇUDA SÜNÜŞDİMİZ.
QAĞANIN,UY-BUĞUSIN UŞU-

26 yaşıma (d.ö.512)
Pers Kavmi Kırğızlar la düşman oldu,
İkim (yani,İşim) Irmağını geçerek,Perslere doğru ordu sürdüm.ÜR-APAN'da savaşdım.Ordusunu sançdım,
yörük kavmi imha ettim,
halkını ÖC-ÖG ettim.
27 yaşıma (d.ö.511 UD YIL)
Kırğızlara karşı süledim.
Kır-tutumlu olarak tanınan bu halkımın
ÖKÜGİMİN YIŞ'ının başkentine sefer ederek,
Kırğız Kavmini stratejik sefer le basdım.
Hakanı ile işbu YIŞ'da savaşdım,
hakanını öldürdüm,
memleketini böyle aldık.
O yıl,TÜRGİS'lere karşı,
ALTUN YIŞ'ı aşarak,[ettim
İrtiş Nehrini geçerek sefer
ve Türgis Kavmini bir stratejik sefer le basdım.
Türgis Hakanının ordusu
ot gibi,bora gibi geldi,
OBUL UÇU'da savaştık.
hakanını,genel kurmay baş-

DIN ANTA ÖLÜRTÏM, ÏLÏN ANTA ALTIM.	kanını,ve valisini orda iken öldürdüm, memleketini orda iken aldım.

ËÇÏM QAĞAN'ın ölümünden sonra tahta oturması gereken QAÑIM TÜRÜK BÏLGE QAĞAN—bilinen tarih haberlerinden yorumlanabildiği kadarile—ÖK ËRÏGÜN UŞ OQ UŞIN isyanı dolayısile,tahtından feragat etmek zorunda kalır (s.33-34).Bir heyet kararile tahta geçirilen ÖKÜL TÏGÏN'in d.ö.514 ÎT YIL'ında ölümünden sonra,tekrar tahta oturması gereken QAÑIM T.B.QAĞAN Türk Töresine göre d.ö.512 KÖSÎ YIL'ını beklemek durumundadır,çünki Türk Hakanları TAYDU'nun ancak birinci yılında tahta geçebilmektedirler. Fakat,bu arada,Dareios I TÜRÜK BÏL'in içlerine kadar ilerlemesine devam etmektedir,ve,savaşın QAĞAN tarafından kazanılma şartına göre,AT-OY BÏL genel kurmay başkanı ÖÑRE BIÑA BAŞI Dareios'a karşı kat'î savaş veremiyecek, onu tahta geçtikten sonra Hakanının savaşabileceği ÜR-A-PA'ya doğru çekmiye devam edecektir (oyalama savaşı!).

Herodotus'un "Dareios (d.ö.522-486) Babili aldıktan sonra (d.ö.521),İskitlere karşı sefer açtı (Herodotus III/150 ve IV/1)" cümlesi ile belirttiği gibi,Dareios I'in d.ö.513-512'de yaptığı İskit seferi Persler le İskitler arasında çok daha önceleri başlamış olan çatışmaların bir varukudur [neticesidir]. AT-OY BÏLGE TUTUQ UY-BUĞU olan ÖÑRE BIÑA BAŞI Persler le yapılan savaşlar hakkında şöyle diyor:

URUM ATIN OY OĞI'da (Istanbulda!) tahta oturmuş olan ÜRÜÑ BËG Orallı hemşerileri olan Kırğızlara ÇÏK ÖG'e [Pers Kralına] karşı yardımcı olmaları için haber salar.ÏRÎL ÖNTE [başkumandan] olan ÖÑRE BIÑA BAŞI Kırğızların ÇÏK ÖG'e karşı sefere çıkmalarını onaylar ve ÖK-ÜR BUD QALI'da buluşmayı kararlaştırırlar. ÖÑRE BIÑA BAŞI Çanakkale Boğazında (TUTUQ BAŞ'da) OY ÖGÎM ÏS AT'lar (Mirşan 1978,s.115 ve 1985,sah.76-77)

tarafından müdafaa edilen mevkide,Perslerin müttefiki olan,OZ-ËR ITIM ÖKÜ-ËR le savaşır (d.ö.20.7.516).

Herodotus'a göre bu tarihlerde Hellespontos'un (Çanakkale Boğazının) Anadolu sahilleri Perslerin elinde bulunuyordu.Pers donanması ise Miletos [Söke ovasındaki Balat] yakınlarında kışlamış ve—herhalde ÜRÜN BËG vak'asından dolayı—Çanakkaleye doğru hareket geçmiş bulunuyordu,ancak Byzantion (Istanbul) hem karşısındaki Kalchedon'lular—Fenike (Pers!) donanmasının gelmesini bile bekliyemeden—ülkelerini bırakıp çıkmışlardı (Herodotus VI/31-33).Fenike donanması nihayet Marmaraya gelir ve onun Avrupa yakasındaki şehirleri harap eder,ancak Kardiya Fenikelilerin eline geçmez.

Buna göre Türk ordusu ile Fenikeliler arasında bir savaş olmuş olmalı.Herodotus'un şu cümlesi de TUTUQ BAŞ savaşını Persler le ilgilendirmektedir: "Şu ulaştığımız dönemden (yani,d.ö.514'den) iki yıl önce (yani,d.ö.516'da) Miltiades (OZ-ËR ITIM ÖKÜ-ËR,yani,Dolonklar Hükümdarı) İskitlerin önünden kaçmıştı.Çünki Kral Dareios'un kışkırtmış olduğu İskit göçebeleri Chersonesos'a (Gelibolu Yarımadasına) kadar inmişlerdi" (Herodotus VI/40).Hoytı Tamir gündelikleri ise hadiseyi şöyle ifade ediyor (Orkun 1938,s.115):

HT X.OQ-ÎÇÎN YIL,YÏT[Î]NÇ AY,YÎGÎR[MÎKE],ÏSKE ÖGÎS OQ-AT UB-UÇUĞQA BARTUĞ YILUN[QA] TOQISUNÇ AY,OQ-UŞUY QARA OZIĞ UYULTIM.

KÜZTE AT UB-UÇ[UĞQA] SÜLEDÎM.

ËDGÜ-ON ANÇA BÜ-AT ÖGÎMÎ SÜLEP YORIMAZUN,ÖKÜ-OL ÏLÎK US UŞ-OĞI (Mirşan 1985,s.78).

OQ-ÎÇÎN (yani,BÏÇÎN) yılının yedinci ayının yirmisinde (d.ö.20.7.516),İster Irmağı OQ-AT'larının başkentine vardığımız yılın dokuzuncu ayında,OQ-UŞUY'ların QARA OZIĞ'ında toplandım (d.ö.1.9.516).

Güzün Başkent Asur'a sürdüm.

Bu şekilde,BÜ-AT ÖGÎM'e karşı ordu sürmesini

önledim,Dareios'un.

Anlaşıldığı kadarile,IŞUB URUŞ TURIQ kumandasındaki QARLUQ'lar Kafkas cephesinde (Media'da!) Perslere yenilirler.Bunu öğrenen ÖÑRE BIÑA BAŞI Çanakkale işgalini kaldırır ve asker toplamak üzere ilk önce Î — şim Irmağı OQ'larına gider.Fakat bu OQ'lar UB-UŞI AT Majestelerine tabidirler ve teklifi kabul etmek is — temezler.Bunun üzerine,o Îli Nehrindeki ÜÇ QARLUQ'-lardan asker alarak (d.ö.18.11.516) Kafkas cephesine gelir ve AT UB-UÇUQ'a [Asur'a] bir akın düzenliyerek IŞUB URUŞ TURUQ'un intikamını alır (Mirşan 1985,s.78-80).Neticede,Çanakkale ve Istanbul Türk işgalinden kurtulmuş;buna karşılık,TÜRÜK BÏL'in Kafkas ve Doğuw Anadolu cephesi Dareios'a karşı emniyete alınmış olur.

Ancak,Türklerin Babile akın yaparak Dareios'u ce— zalandırmış olmalarına karşılık,Dareios da İskitleri cezalandırmayı aklına koyar (Herodots IV/1).Bunun i-çin,ilk önce,d.ö.515'de Babili (Türklerden!) alır ve d.ö.513'de Susa'dan yola çıkar.

Dareios I Samos'lu Mandrokles'e Bosphoros [Istanbul Boğazı] üzerine bir köprü yaptırıyor ve imparatorluğundaki ULUŞ'ların hepsinden cem'an 700.000 kişilik bir ordu ve 600 gemi topluyor.Ionialılara donanmaları ile Kara Denize geçerek ÏSKE ÖGÎS [İstros,Tuna] üzerine bir köprü kurmalarını emrettikten sonra,Avrupaya geçerek —ÏSKE ÖGÎS ağzından itibaren 2 günlük mesafedeki—köprübaşına geliyor.Ancak,buraya gelmeden önce,ÖK-ÜR BUD'u imha eder ki,Herodotus bu sözün manasını "ölmek istemiyen halk" şeklinde belirtmektedir (Herodotus IV/94) ve ALTI YARIQ TÏGÎN bu katlıyamı "Tanrıda ebedileşmiye kılıç-ruhu ile varma" şeklinde manalandırmakta ve bunun "ÖK-ÜR için verilen BÎR hükmü" olduğunu söylemektedir (Mirşan 1978,s.117).

Bu haber ÖÑRE BIÑA BAŞI'ya ulaştırılınca,o Türk ordusunu AT-UYUĞIN KÖL'de [Zimlânskaya Gölünde] toplar ve bu toplantıda kendisine ÏRÎL ÖNTE [başkumandan] görevi verilir.Ancak,bu tedbir Dareios la karşı-karşiya

gelerek savaşmayı henüz mümkün kılacak nitelikte değildir,sebebi şöyle.

D.ö.514 İT YIL'ında ÖKÜL TİGİN ölünce,Türk Tahtına QAĀNIM TÜRÜK BİLGE QAĞAN oturacaktır.Ancak,Türk Töresine göre onun QAĞAN olabilmesi KÖSÎ YIL'ından (yani, d.ö.512'den) itibaren mümkündür.Bu sebeb le,eğer Dareios'a karşı kazanılacak zafer TÜRÜK BİL zaferi olacak sa,QAĞAN tarafından kazanılmış olması gerekeceğinden,ancak d.ö.512'den sonra (yani,TAYDU başlangıcında) kazanılabilinecektir.İşte,ÖNRE BINA BAŞI KÖSÎ YIL'ını beklemek üzere,Dareios'u hareketlerinde serbest bırakır.Bu arada,İskitler Dareios'a türlü hediyeler gönderirler.Bunlardan **kuş** "İskitelinde serbestçe uçabilen Dareios",**fare** "KÖSÎ YIL",**kurbağa** "zafer" manasında gönderilmiş olmalı (Herodotus IV/131).

AT-OY BİL'in başkenti AT-OĞU BOLIQ İdil Dirseği üzerindedir ve bu kentin hemen yanıbaşındaki AT-UYUĞUN KÖL Türk ordularının karargâhıdır.Dareios OQ-ARA OY'a [Don Irmağına] gelince,ÖNRE BINA BAŞI onun bu nehrin sahili boyunca giderek AT-UYUĞIN KÖL'e ulaşacağından korkar ve,Pers ordularının gözü önünde,OQ-ARA OY'u atlı ordusu ile geçerek Dareios'u Astarhan Kentine doğru çeker:"İskitler Tanais'i [OQ-ARA OY'u] aştılar ve Persler de onların peşlerinden Tanaisi geçtiler.Öyle ki,sonunda Sauromat'ların ülkesini aşarak Budinlerin [BUUŞIM İL'lerin] ülkesine vardılar" (Herodotus IV/22).Nitekim,ÖNRE BINA BAŞI da "OQ-ARA OY-u atlı olarak geçmek suretile,Dareios karargâhını peşimden gelmiye devam ettirmek üzere—tahta geçilen yılda (yani,d.ö.512'de) sefer icra ettim (yani,geri çekilmiye devam ettim)"diyor(Mirşan 1985,s.81). "İranlılar Budinlerin ülkesine geldiklerinde tahtadan yapılma bir kent (Astarhan Kenti) buldular.Budinler kenti bırakmışlardı,tek kişi kalmamıştı.Kenti yaktılar" (Herodotus IV/123).Bu ifadeyi ÖNRE BINA BAŞI bolbolunda "BUUŞIM İL başkentlerini bırakarak karargâhıma vardı ve onları ÖC-ÖK askeri ettim" (Mirşan 1985,s. 81-82)

şeklinde görmekteyiz.

ÖNRE BIÑA BAŞI Dareios'u QAÑIM TÜRÜK BİLGE QAĞAN'-ın önceden gelerek mevzilenmiş olduğu ÜR-APA mevki-yine çeker.QAĞAN'ın merkez cenahında ÜÇ QARLUQ'lar vardır.Dareios nehri geçmek üzere iken hücum edilir, ve hakim bir savaş la askerleri imha edilir (d.ö.26. 5.512 KÖSÎ YIL).

Bu savaş bize,ayni zamanda,QAĞAN'lara mahsus ATÇAN hesabını da mümkün kılmaktadır:Eğer QAĞAN'ımızın tahminen 10.1.512'de sefere çıktığını ve tahminen 10.5. 512'de savaş yerine ulaştığını kabul eder sek,QAĞAN'-lara mahsus ATÇAN = 4140 km/120 gün = 34,50 km/gün bulunur.Buna karşılık,AT-ÖG'e [Büyük İskendere] ait YOÇAN [yaya ordu için bir günlük yol] 7,1277 km/gün'-dür (Mirşan 1990,s.250).

Herodotus İskitlerin—İstros üzerinde İonialılar tarafından inşa olunan ve İonialıların muhafazası altında bulunan—köprüye Perslerden daha önce vardıklarını söylüyor (Herodotus IV/136).Nitekim, ÖNRE BIÑA BAŞI da İonları hakimiyeti altına aldığını bildiriyor.Ancak,Dareios—İskitleri celbedebilmek üzere—karargâhını ışıkları yanık halde,olduğu gibi,bırakarak köprüye doğru kaçmış (Herodotus IV/134-136) ve TÜRGÎS'ler karargâhı yağma etmişlerdir [ËBÎN YULUP BARMIS].Bu yağmacı askerler,ayni zamanda,orduyu da terk etme mecburiyetinde kaldıklarından,ÖNRE BIÑA BAŞI Dareios'un—kaçış yolunu tıkayarak—kalan ordusunu imha etmekten vazgeçer ve UYULA KÖL'e döner.OY-OĞIRA'-da kaçakları hakimiyeti altına alır;on günlük bir mesafede bulunan karargâhlarını da zaptırapta aldıktan sonra,ÏRÎL ÖNTE'lik mevkiyi de sona ermiş olur.Çünki duruma QAĞAN'ın bizzat kendisi müdahele eder ve TÜRGÎS'leri—Balkaş Gölü yönünden gelmek suretile—tedip eder (d.ö.511 UD YIL) (Mirşan 1985,s.80-84).

6.2 BÏS BOLIQ (veya BÏS BALIQ) seferi (d.ö.508 BAL.Y.)

OTUZ YAŞIMA BÏS BALIQ TA-| Otuz yaşıma (d.ö.508 BALIQ

PA SÜLEDÏM.
ALTI YOLI SÜNÜŞDÏM,
[ANTA SÜSÎ] ËKÎSÎN,
QOP,ÖLÜRTÏM.
[ANTA ÖZ] ĪRKÎNE KÎŞÎ
TĪ[YÎN]...[TÜR]ÜK U-
YUQ ÜÇÜN ËKÎSÎ,
BALIQ[DA MA]ÑA OQ-OĞLI
KËLTÎ,
BĪS BALIQ ANI ÜÇÜN OZDI.

YIL) BĪS BALIQ yönünde süledim.
Altı defa savaştım,
oralarda bulunan ordusunu,
evet,imha ettim.
Orda,"Özgür Kişi" kalmak
şartı ile...Türklere ta-
bi olmak üzere,
kentten bana OQ-Vekili
geldi,
BĪS BALIQ bu şekilde ozdı.

BOLIQ [yazılışı **QLB**] "site" demektir;meselâ,AT-OĞU BOLIQ,"hanedanın bulunduğu yer" anlamında "başkent" demektir.Bu söz "BALIQ" şeklinde de okunabilmektedir. Bu ise,bildiğimiz "balık" manası dışında,"elektrikden doğan aydınlık" (meselâ,kutupta veya balıklarda görülen ışık);yani,"aydın (münevver) mıntaka" manasında "site" demektir.BĪS BOLIQ beş adet şehirden müteşekkil bir koşma devlettir.

ĪB-ĪS BOLIQ (veya BALIQ) deyimi iki mana ifade etmektedir: (1) "Tertipli olarak düşünebilme yeteneği kazandıran site";yani,"üniversite",(2)"ölen kişilerin canlarının cennet düzenine geçmelerini temin eden kuruluşu bulunan site";yani "ateşevi sitesi".

ĪSÎZ OYIBIZ QUL (yani,Rahip) tarafından yazılmış olan ateşevi yazıtının (s.37) ve ALTI YARIQ TĪĞÎN'in (Mirşan 1978,s.13-16,111-117) Miran Kentinde bulunmuş olması,bu kentin ĪB-ĪS BOLIQ'lardan biri olduğunu kanıtlamaktadır.Bu kentte bulunan **Mĩ Üy** [Bin Ev] kentin,ayni zamanda,bir üniversite kenti olabileceğini de gösteriyor.

Turpan'da [Turfan'da] bulunmuş olan aşağıdaki yazıt bu kentin de bir ĪB-ĪS BOLIQ olduğunu gösteriyor:

AO.UB-OZULIN'DA ĪYÎME ÖKÜP,OĞ-URULUNIÑ ĪYÎME,ÎÇ ËTÜR ÖLÜG OMUN UÇUQUÑ ATA-OĞA URIÑ ËRDE-ËBÎ!
Tanrıda olmama yönelik olarak,fizikal-unsurumun

(OĞ'umun!) gömülmüş olması dolayısile,Tanrıya içerilmek üzere edilen ölü duası lider ATA-OĞ'un [Asli Sultanın,Mütecelli Atanın,Asli Cüz'ün,insanlık evolusionunun esasını teşkil eden unsurun] gömülme erdemidir.

BİL ÖGÜLÜG OZ BOLUR İS İYİME,KÖK YÜRÜÜN ATA-İS AT-İR ETÜZLÜG OL.

BİL şerefini temsilen Tanrıya ozacak olan ruh olması dolayısile,o gökde yürüyecek (yaşıyacak!) olan ATA ruhu icraatının sahibi olmıya lâyıktır.

İNTİN YÜRÜÜN ATA-OĞ URUMIZ AT ETÜZLÜG OL. [tır.

Ademaleyhüsselâmın mezar alâmeti edilmiye lâyık-

OZ-URUĞ ATA-OĞ ONA OĞID ETÜZLÜG OL.

Tanrıya ozmak üzere gömülen ATA-OĞ kozmosa substans olmuya lâyıktır.

OQ-ARA ATA-OĞ KİSİ-U ETÜZLÜG OL. [sahibidir.

OQ ortamının ATA-OĞ'u kişi evolusionu liyakatı

İT-IĞ ATA-OĞ OMUĞ ETÜZLÜG OL.

İmpuls olkunuşlu ("proceeding") ATA-OĞ olarak dua edilmiye lâyıktır.

İYİME APAQA OMUĞ,ATA-OĞ OLURIN İKİNTÜ,KENTÜ İRDEMİ-BİLGÜSİ BAR İYİME QILTI.

Bu sebeb le,Allaha dua,onun ATA-OĞ olarak mevcut olan,kendi erdem-inancı olduğu için kılındı.

YÜRÜG ATA-OĞIĞ ULUZIR-QIZ İL,OZIĞ-OZIN İYÜN İ-SİR OLTA,OĞIĞ ÖZİ-ÖZE TUTZAR UQUPQA OTUĞUY İYİME-İNE,İS-YARLIĞ YARLIQAZUR,QOP,İSİ YARIQ BOLĞAY.

Yürüyen ATA Substansının ulaşmasını temin eden halk,onun ozacağı yere ozmasına iman ederek,bu substansı kendileri üstünde tutmak suretile,yakmış olmaları dolayısile,ruh-u vahiy vahiy olarak, evet,ruhu spektrum olsun.

[YÜRÜ]ÜN ATA-OĞIĞ ULIP,KÖK [YÜRÜÜ]N İR ON İYÜN İSİR OL.

Yürüyen ATA-OĞ maksadına ulaşarak,"gökte yürümüye muvaffak olan" olarak anılacaktır.

AT-ASIĞ ÖZİNTE TUTUZUR,UYUT-KİSİ ADA URTU-UMIZ U-
ÇIÑA—BĒG ËDİME-KE-TE ËGİR ÏYİME—ULUĞ ATA-OĞIÑ
OZUBI OYA ÏSİL BOLZUR ÏKİM ÖZİNTE TUTZUR-IĞ ULUĞ-
QURUT-QUÑUZ ADRITU-UMA OZ,OQ-ARA ATA-OĞIÑ ATA-OĞ
OĞIÑ (Orkun 1938,s.97).
Gravitasiyon kendinde tutundurur,—ölü-varlık ra-
diasionlarından,mezarına gömdüklerimizden uçuru-
lan şeylerden teşekkül etmek suretile;yani,o—BĒG
[sağlam]olmuya müteveccih olarak,kommunikativ A-
TA-OĞ'ların ozmalarına matuf olmak üzere—kendin-
de tutunduran gerilimlerin (veya olkunmaların)
Süper (yani,galaktik) hale gelmek üzere ayrılma-
sına refere eden ozmanın OQ-Vasatı ATA-OĞ'larının
ATA-OĞ substansıdır (yani,AQAŞ'dır!).

Bu metin bize Türklerin dini kavramlarının astro—fizik ilmi esaslarına dayandığını gösteriyor.Nitekim, Turpan Kenti de Üniversitelerinde astrofizik tedrisi yapılan önemli bir ilim merkezidir.Turpan kentinin batısındaki Yar Nehirciğindeki **Yar-Hoto** harabelerinde BİŞ TÜRLÜG YARUQ ÖÑ gibi,son derece eski ve son derece önemli bir fizik metninin bulunmuş olması Turpanın çok eski bir üniversite kenti olduğunu kanıtlıyor.TİTİR,DİYAN,SUWLAR,ËRDİNİ MUNÇUQLAR,ABITA BURQAN gibi pek çok fizik metni (Mirşan 1990) de bu kentte bulunmuş bulunuyor.

Diğer taraftan,yazıtımızdaki ËDİME-KE-TE,ULUĞ-QURUT-QUÑUZ,ULUZIR-QIZ gibi ifadeler yazının son derece eski bir yazı olduğunu kanıtlamaktadır.Türklerin dini inançları ise,bu eski çağlardan beri,ilmin gösterdiği yönde olmuştur.Türklerdeki BİR ÖKÜÑ [bir tek Rap]kavramı ise,o çağlardan bugüne kadar süre gelmektedir.

Hoytı-Tamır gündeliklerinden öğrendiğimiz kadarile, ÏB-ÏS BOLIQ'larda yapılan dua merasimlerine TÜRÜK BİLin dört bir yanından insanlar gelmiş olmalı.Sah.38'de verilen örnek dışında,bu hususta şu iki Hoytı-Tamır

kaydını da gösterebiliriz (Orkun 1938,s.108,109):

HT I.İNİÜÜZİNÇÜ YIL,İP-İNÜÜZİNÇÜ AT-URUS KÜL-ÇUR ÏB-ÏS BOLI-QA BARIR BİZ,UMA QUTLUĞ BOLZUN.

İNÜÜZİNÇÜ yılında,"Sulhsever" olarak nam salan KÜL-ÇUR için,ÏB-ÏS BOLI'ya (cennetlik ruh olma yerine) varmaktayız,Tanrıda kut ile bulunması için.

HT II.BÏÇİN YILQA,TOQIZ[UNÇ] AY,USQA-US BARDI BİZ,AP[A] ÏB-ÏS BOL,QUTLUĞ ALP ÏYÜ [ÏRİM] SÜÜ URUZU ÏL ÖK ÏL[İ ÏS]İK BOLZUN,UMA QUTLUĞ ÏRİS.

BÏÇİN yılının dokuzuncu ayında,USQA-US'a vardık,Allaha ait cennetlik ruh olması için,QUTLUĞ ALP isimli erimin.

Onun ordusuna mensup halk olan Krallık Halkına iman olsun,Allaha kut ile erişmiş olması.

6.3 AT-OY BÏL Seferi (d.ö.507 YILAN YIL)

OTUZ ARTUQI BİR YAŞIMA
QARLUQ BUDUN,
BUÑUSIZ ÏRÜR BARUR ÏRKLİ,
YAĞI BOLTI,
AT-OMUĞ IDUQ BAŞDA SÜÑÜŞDİM,
QARLUQ BUDUNIĞ ÖLÜRTİM.
ANTA OL ATIM BUUSIM AL,
[AT ÏL BU]D ÖD[ÜSİG]
QARLUQ BUDUN TÏR[İP KÏLÜRTİ] UŞUNÇDIM.
[ÖZİMİÑ ÏLİM] AT [UQUZ OĞU]Z,MÏNİÑ BUDUNIM ÏRTİ
TEÑRİ YÏR BOLĞUQIN ÜÇÜN,
ÖDÜSİK[İN] ÖKÜNİ TÏGDÜK ÜÇÜN,
YAĞI BOLTI. [DİM.
BİR YILQA TÖRT YOLI SÜNÜŞÏÑ İLKİ,AT-OĞU BOLIQDA

31 yaşıma (d.ö.507)
QARLUQ Kavmi, [suretile, mes'uliyetsizce göç etmek taraf tuttu (yani,düşman oldu),
AT-OMUĞ IDUQ BAŞ'da savaşdım,
Karluk Kavmini imha ettim.
Oranın hakimi BUUSIM AL,
AT-ÏL Kavmi Devletine tabi QARLUQ Kavmini idarem altında topladı.
Kendi halkım AT-UQUZ OĞUZ, benim kavmimden olarak Tanrı yerinde yaşadığı için, devletine değme zorunluğunda kalmış olmam dolayısile,taraf (düşman) oldu.
Bir yılda 4 defa savaşdım.
İlk önce,AT-OĞU BOLIQ'da

SÜNÜŞDİM. [KEÇİP,
AT-OĞULA ÖGÜZİG YÜZİTİ
SÜSİ[N ANTA BUZDIM].
İKİNT,ANT-URIĞUDA SÜNÜŞ-
DİM,
SÜSİN SANÇTIM,[İLİN AL-
TIM].
ÜÇÜNÇ,[UÇUŞ BAŞINTA] SÜ-
NÜŞDİM.
TÜRÜK BUDUN ADIQIQMIŞTI,
UYUBLIQ BOLTAÇI ERTİ
OZA OYINA,
İKİLİGME SÜSİN,
OĞ-ATIM ÜKÜŞ ÖLTEÇİ,

ANTA,TİRİLTİ.
ANTA,
AT-ONIRA İYİL,
APAĞUTI,BİR-OĞUŞUĞ AT-
ONA,
TİGİN OYIĞINTA İGİRE
AT-UQIDIM.
TÖRTİNÇ, [DİM.
İZGİNTİ OQ-UDUZTA SÜNÜŞ-
SÜSİN,ANTA,SANÇTIM,
OY BARITDIM...

[OTUZ ARTUQI İKİ YAŞI]MA
OMUĞI QURĞAN QIŞLADUQTA,
UYUT BOLTI OY OZINA,

OĞUZ TAPA SÜLEDİM.
İLKİ SÜ AT-AŞIQMIŞ ERTİ,

İKİN SÜ EBDE ERTİ.
İÇ OĞUZ SÜSİ BASA KELTİ,
UYUDIĞ-UYUBIZ BOLTI,TİP,

savaşdım. [çip,
AT-OĞULA ÖGÜZ'ü yüzerek ge-
ordusunu orda bozdum.
İkinci olarak,ANT-URIĞU'da
savaşdım,
ordusunu mızrakdan geçir-
dim,yurdunu aldım.
Üçüncü olarak,UÇUŞ-BAŞI'n-
da savaşdım. [olduğunu,
Türk Kavminin yorgun düşmüş
bu sebeb le,tabiiyet altına
gireceğini düşünerek,
iki kısımdan ibaret ordusu-
nu,hakimiyetim altında bu-
lunanları kütle halinde
imha etmek üzere,derlendi.
Bunun üzerine,
"kurtuluşum!" olmak üzere,
Muvaffak BİR-OĞUŞ Devleti-
nin Allah Vekili [APAĞUTI]'-
nın hücum etme niyetinde ol-
duğuna dair haber geldi.
Dördüncü olarak,
İZGİNTİ OQ-UDUZ'da savaştım.
Ordusunu,buna binaen,süngü-
den geçireceğimi bildirerek
haber saldım...
32 yaşıma (d.ö.506 AT YIL)
OMUĞI QURĞAN'da kışlarken,
bizim talimsiz olduğumuzu
zanneden,
OĞUZ yönünde süledim.
Ordusunun bir kısmı sefer-
ber halde,fakat
diğer kısmı karargâhta idi.
"Uyuyanlar-uyuruğumuz ola-
cak,diye,İÇ OĞUZ ordusu

ALĞILI KËLTÎ.
SIÑAR SÜSÎ
BËG BARDIĞ YOLIĞ
ULA BARDI,
SIÑAR SÜSÎ,
SÜNÜŞÎGLÎ KËLTÎ.
BÎZ AZ ËRTÎMÎZ,
UYUBIZ ËRTÎMÎZ.
.....
[TEÑRÎ] KÜÇ BÎRTÜK ÜÇÜN,
ANTA USUNÇTIM,YUÑDIM.

TEÑRÎ YARLUQADUQ ÜÇÜN,
MËN QAZĞANTUQ ÜÇÜN,
TÜRÜK BUDUN QAZĞANMIŞ,Ë-
RÎNÇ.
MËN ÎNÎLÎĞÜ
BUNÇA UB-UŞULIYU QAZĞA-
NIM[IN],
TÜRÜK BUDUN ÖLTEÇÎ ËRTÎ,
YOQ BOLTAÇI ËRTÎ;
[TÜRÜK] BËGLERÎ [BUDUN],
[ANÇA] SAQINIÑ,
ANÇA BÎLÎÑ!

baskın yaptı" diyerek,
ordu öncümüz geldi.
Ordusunun bir kısmı,
beylere mahsus yolu
gitmek suretile,savaşmadı;
diğer kısmi ise,
savaşmak üzere geldi.
Biz az idik,
istirahat halinde idik.
.....
Tanrı güç verdiği için,
hemencecik hakimiyet tesis
ettim ve yendim.
Bu savaşı ben Tanrı yardımı
ile kazanmış olduğum için,
o,benim değil,Türk Kavminin
kazanmış olduğu bir zaferdir.
Eğer ben sulhu
bu kadar gayret le kazan-
mamış olsa idim,
Türk Kavmi ölecek idi,
yok olacak idi;
—Ey Türk Beylerinin kavmi,
böyle sakının,
böyle bilin!

ÖÑRE BIÑA BAŞI "AT-ATA UR" [AT-ATA Hakimiyeti] (yani,TATAR!) isminin d.ö.1517 AT-BAŞIĞIN YIL'ında kurulan Türk devletine verildiğini d.ö.517 QOÑ YIL'ında söylemektedir: D.ö.1517'den d.ö.521'e kadar 996 YIL, d.ö.521'den (dahil) d.ö.517 QOÑ YIL'ına (hariç!) kadar 4 YIL;buna göre 996+4 = 1.000 YIL (Mirşan 1985, s.75-76)."Bin yıllık geçmiş"i olduğunu söylediği bu devletin hakanına o UB-UŞ AT-UQUŞ BÏL demekte,buna göre,bu devlete AT-UQUŞ BÏL de denebileceği anlaşılmaktadır (Mirşan 1978,s.96,104;Mayıs 1983,s.312).

ALTI YARIQ TÏĞÎN'de (Mirşan 1978,s.113-114) ve di-

ğer tarih haberlerinde verilen bilgilere göre, AT-OY BÏL başlıca şu devletlerden müteşekkil bir koşma devlettir: (1) Avrasya Sibir'inden ibaret,BÎR OY,veya BÎR OĞUŞUĞ AT-OÑA,veya BÎR ÖGE Devleti; (2) Oral Dağları mitakasındaki,QIRQIZ'lar la meskûn, ÖKÜGİMİN YIŞ,veya IQI YAĞUN Devleti;(3) Hazar Denizinin gündoğsuk ve günbatsık karalarını,ve Hazar ile Karadenizin tünortası karasını kapsıyan OQ-UŞUY,veya OQUN UÇI ÏL Devleti.Bu sonuncu devletin en önemli parçası, Kafkasları ve,Hazar Denizine kadar,Gündoğsuk Anadoluyu içine alan IŞUB URA BÏL'dir.Hazar Denizinin gündoğsuğunda kalan kısma ise "Tatar Bïrile Oq At" denmiş bulunuluyor (Mirşan 1978,s.84).BÎR OY Devletinin başkenti UÇUŞ BAŞI,ÖKÜGİMİN YIŞ'ınki ÖKÜGİMİN YIŞIĞ AT-OĞU,ve OQ UŞUY'unki AT-OĞU BOLIQ'dır.

YOLUĞ TİGİN'in konu edindiği TÜRÜK BÏL—ilk önce, AT-OY BÏL içindeki BÎR OY BÏL Devletine ait olmak üzere—d.ö.1.7.879 YILAN YIL'ında kurulmuş bulunuyor:

> HT V. AL-ËSÎS ULUS QUTU UYULUP,YÏTİNÇ AY,ÏRÎM OZ ARA AT-ATAL ËK[ÎN] ÏL UŞ-ËD ÖKÜG ÏL ONÇ AT-URUQUN AT BÎZ;TÜRGİS SÜ ÖK-USU ËRE AT-OĞ ÖZ-UÇI OYUQ ÏR. Allaha inanan populasionun mukaddesatı etrafında toplanılan yılın (yani,YILAN YIL'ın) yedinci ayında (yani,d.ö.1.7.879 YILAN YIL'da) İskitler arasında nam kazanan halkın ("Türklerin" demektir) Majesteleri Kralının halkı olarak nam salanlarız; ve Türgis Ordusu Krallığını bertaraf ederek,onları dinastinin kendi liderliğine kattığı askerleriz (Orkun 1938,s.111).

Burda sözkonusu edilen yılın YILAN YIL olması gerektiğinin teyidini QAÑIM QAĞAN'ın AT-OY BÏL seferine YILAN YIL'ında çıkmış olmasında görmekteyiz (s.48 !), çünki Türkler Türk Kavimlerini TAYDU [siklus] yılları ile ilgilendirmiş ve bu kavimler le ilgili girişimlerine onların ait oldukları TAYDU yılında geçmiye önem

vermiş bulunuyorlar. Nitekim,QAÑIM QAĞAN'ın BÏS-BALIQ seferine de BALIQ YIL'ında çıkmış olduğunu görmekteyiz (s.44),ve Herakles bile AT-OY BÏL'i YILAN ile ilişkilendirmektedir (Mirşan 1978,s.75).

ÖÑRE BIÑA BAŞI TÜRÜK BÏL'in kurucusunun TEÑRÎDE BOLMIŞ ÏL ÏTMÎŞ BÏLGE QAĞAN;yani,İÇÜÜM APAM BUUMIN QAĞAN ÎSTEMÎ (s.14),veya İÇÜÜMÎZ APAMIZ UYUMI QAĞAN (s.96),olduğunu ve onun kendi suyunun bulunduğu yerdeki (İdildeki!) milleti olan ON-UYUĞUR ve AT-UQUZ OĞUZ üzerinde 100 yil hüküm sürdükten sonra,İT-ÖG'ü [impuls bilincini]—askerî bir sefer ile—Seleñe'ye getirdiğini söylemektedir (Mirşan 1985,s.66-67).

6.4 Oğuzların Çini İstilâsı (d.ö.505-504)

[BUD] IDIM OYIN ËTÎ UYUZ [USUNÇTIM?], ËBÎN-BARIQIN BUZDIM,	Milletimizin bütünlüğü için ilhak etmek üzere, karargâh ve barınaklarını tahrip etmiş olduğum,
[OĞUZ] BUDUN AT-UQUZ TATAR BÎR[ÎKE ËTÎM UŞA OĞ ËT]Î OĞUDA ÏKÎ ULUĞ SÜÑÜŞ SÜNÜŞDÎM, SÜSÎN [BUZ]DIM, ÏLÎN ANTA ALTIM. ANÇA QAZĞAN[IP]	Oğuz Kavminin AT-UQUZ TATAR ile ortak hakimiyetinin başkentinde 2 seignorial savaş savaşdım, ordusunu bozguna uğrattım, ilini,buna binaen,aldım. Bu şekilde kazandıktan sonra.....
..... TEÑRÎ YARLUQADUQ ÜÇÜN, Ö[DÜM] OTUZ ARTUQI Ü[Ç YAŞIMA] —[OQ ËRTÎ] ÖDÜSÎG ÖTÜLÎG KÜÇ ÏGÎDMÎŞ Q[AĞAN ÖLÜRTÎ Ö]ZE, TEÑRÎ IDUQ YÏR-SUB [ËÇÎM QA]ĞAN QUTI ATAP ALMADI ËRÎNÇ—	Tanrı yarlıkadığı için, erama göre 33 yaşıma [d.ö. 505 QOÑ YIL] —OQ devletlerini geçerli güç halinde eğitmiş olan hakanın ölümü üzerine, Tanrının saik yer-suyunun ËÇÎM QAĞAN kutuna adanmış olduğunu gözönünde bulundurmuyarak—
AT-UQUZ OĞUZ BUDUN,	AT-UQUZ OĞUZ kavmi,

YĪRĪN-SUBIN IDIP,
TABIĞAÇĞARU BARDI,
T[ABIĞAÇ BUDUN TAPA YORIP],

BUDUN YĪRĪDE KËLTĪ.
ĪGĪDEYĪN TĪYĪN .....
.... BUDUN.....
UYUZ[UQUL AT] .....
[BĪRĪY]E TABIĞAÇDA
AT ĪKÜSĪ UYU[L] BOLTI,

BU YĪRDE MĀNA QUL BOLTI.
[ÜÇÜN,
MËN ÖZÜM QAĞAN OLURTIQIM
TÜRÜK BUDUNIĞ.....
..... QILMADIM,
[ĪLĪG] TÖRÜG ĪYĪGDĪ QAZ-
ĞANTIM.
D.....TĪRĪLĪP...Y.....
UŞUDUM,SÜSĪN SANÇDIM;
ĪÇĪKĪGME ÖC-ÖKTĪ
BUDUN BOLTI,
ÖLÜGME ÖLTĪ.
SELENE OQ-UDI YORIPIN

OQ-URIĞIN-QI USULTA
ËBĪN-BARIQIN ANTA BUZDIM.
.....
[ÖTÜKĪN] YIŞQA
OĞ-UDI UYUĞUR ĪYÜGĪR

YÜZÇE ËRÜ.....
[TÜRÜ]K BUDUN AÇ ËRTĪ

kendi yer-suyunu bırakarak,
Çin yönünde vardı,ve,
Çin Kavminin bulunduğu yere
sefer ederek,
bu kavim yerine kaim oldu.
Onları eğideyin diyerek...
.....Kavim.....
ilhak.....
Fakat berideki Çinde
bir federasion teşkil et-
miş olsalar bile,
ayni yerde benim hizmetim-
de yaşadılar.
Çünki Hakan olan ben idim,
ve,bu itibar la,Türk Kavmini
.....kılmadım,
Anayasamızın geçerli olma-
sını temin ettim.
....derilip.....
başardım,ordusunu süngüden
geçirdim ve,bana tabi Sa-
hib-i Krallık Kavmi olun-
caya kadar,imha ettim.
OQ-Stratejisi ile Seleneye
sefer etmiş olan
OQ-ırkı hakimiyetinin
karargâh ve barınakların-
ı,buna binaen,bozdum*....
ÖTÜKĪN YIŞ'ın
hakimiyet stratejisine u-
yan (tabi!) camiadan olan
halk yüzüne erişince....bu
Türk Kavminin aç olduğunu

*Burda, d.ö.524 SELENEKĪ ËDĪN YIL'ında (Mirşan 1985,s.72) isyan ederek Seleneye kadar gelen ve ÖNRE BINA BAŞI tarafından Selenede iskân edilen Massaget'ler kastediliyor.

OL YILQIĞ ALIP ÏGTÎM.	görerek onları,o durumlarında sahiplenmek suretile,eğittim.
OTUZ ARTUQI TÖRT YAŞIMA	34 yaşıma (d.ö.504 BÏÇÎN Y.)
OĞUZ TÏZÎP TABIĞAÇQA KÎRTÎ	Oğuzlar tezerek Çine girdi,
ÖKÜNÜP SÜLEDÎM,	istemiyerek süledim,
USUQIN	hakimiyetlerini.....
[OĞ]LIN OYU AT-OZIN	vekili olarak hüküm süreni,
ANTA ALTIM.	buna binaen,mevkiyinden aldım (indirdim!).

TABIĞAÇ [Bulunca] deyimi "Barbar" anlamındadır. Bunun la—Hintliler,Tibetliler,Choresmliler,Soğdaq'lar meyanında—bilhassa,Orta Çin Halkı kastedilmiş bulunuyor.Buna karşılık,bugünkü Çinin Büyük Okyanus kenarlarında ÜÇ OQ URIQIN OT-OZ TATAR,QITAÑ,ve TATABI yaşamaktadır (s.15).Bu ülkeler ÖTÜKÎN YIŞ'ın ÎLGERÜ'sünde (s.24),TABIĞAÇ ise BÏRÎGERÜ'sündedir.Diğer bir deyim le,UŞUNTUN UYUZ'un [Union Devlet] yer aldığı UYUŞUL ÖGÜZ [Federasion Nehri,"Huangho"]'ün aşağı kısımları Çinliler le meskûn değildir,çünki TABIĞAÇ bugünkü "Şensi"ye tekabül etmektedir.Onun hemen tünortasında,Çin Seddi ötesinde ise,BÜKLÎ ÇÖLÜG ÏL (yani, Moğollar) yaşamakta,ve günbatsığında ÉS-TABIĞAÇ QANI QAĞAN bulunmaktadır (bugünkü "Ninghsia-Hui"). Burası ise,İpek Yolunun UYUŞUL ÖGÜZ (s.27) ile kesiştiği yerdir ve,bu itibar la,bu noktadaki bugünkü "Lanchow"—tıpkı Samarkand,Buhara,ve Astarhan gibi—daima Türk idaresinde kalmış bulunuyor (Mirşan 1978,s.84).

İpek Yolunun TÜRÜK BÏL için olan "hayatî" ehemmiyeti dolayısile,QAÑIM TÜRÜK BÏLGE QAĞAN'ın Çine yerleşmek isteyen AT-UQUZ TATAR ve AT-UQUZ OĞUZ'lara (yani,AT-OY BÏL halkına) karşı cephe aldığını ve,hatta,Oğuzlar Çinde bir Federal Devlet kurduktan (yani, AT ÏKÜSÎ UYUL BOLTI'dan) sonra bile onları tedip etmiye devam ettiğini görmekteyiz.ÖNRE BIÑA BAŞI da bu hususta "konfigure olmak üzere,Çindeki Oğuz-Türk hakimiyet tesis etmiş" diyor ve,silik olan yazıdan an-

laşıldığı kadarile,onun da Oğuzlar la savaştığı neticesi çıkıyor (Mirşan 1985,s.84).

Metnimizde "OQ devletlerini (yani,OT-OZ TATAR, QITAÑ,ve TATABI'yı) geçerli güç halinde eğitmiş olan hakanın ölümü üzerine" şeklinde geçen cümlenin paralelini ÖÑRE BIÑA BAŞI tarihinde "ËS TABIĞAÇ QANI QAĞAN...Ö[TÎRÎ]L BARMIS"(Mirşan1985,s.86) şeklinde görmekteyiz.Buna göre,bu QAĞAN Çine Oğuzların yerleşmesine mani olan orduların sahibi olmuş olmalı,ve onun ölümü Oğuzlara Çin yolunu açık bırakmış olsa gerek.

6.5 ÜÇ URIQ Seferi (d.ö.503 TAQIĞU YIL)

ÏKÎ ÏL ÏTÎBÎRLÎG [BU]DUN*	İki halkdan müteşekkil ka-
..... [TATAB]I BUDUN	vim*.... TATABI Kavminin
TABIĞAÇ QAĞANQA KÖRTÎ	Çin Hakanına tabi olmasının
OYUL-BUÇI ËDÜGÜ,	sebebini teşkil eden,
SABI ÖTÜGÎ	informativ geçerlilik
KËLMEZ TÏYÎN OYUYIN	gelmemiş olması dolayisile
SÜLEDÎM.	süledim [ordu sürdüm].
BUDUNIĞ,ANTA,BUZDIM,	Kavmi,buna biaen,bozdum,
YILQ[ISIN BARIMIN ANTA	ve yılkı varlığını,buna bi-
ALTIM.].....	naen,zaptettim.....
SÜSÎ TÏRÎLÎP KËLTÎ	Ordusu derlenip gelmiş olan
OQ-UDURUQIN YIŞ OQUN	OQ-UDURUQIN YIŞ OQ'larının
.....-ĞIQIÑA	(askerlerinin).....deki
YÏRÎÑERÜ,SUBIÑARU QONTI.	yerine,suyuna kondu.
"BÏRÎYE QARLUQ BUDUN TA-	"Berideki (s.24) QARLUQ
PA SÜLE" TÏP,	Kavmine süle" diyerek**,
AT-UDUN OYUM	stratejik emrimi
AT-URUĞ ÏTTÎM BARDI.....	tebliğ ediverdim.....
UYUQ BOLMIŞ ÎNÎSÎ BÎR....	ölmüş olan kardeşi bir....
[UYUZ] UŞI ÏYÎLÎM ÖDÎ[SÎ]NÎÑ	UYUZ UŞI denilen devletinin
AT-UYUZ ÖTÎP SÜLEDÎM.	AT-UYUZ Irmağını geçerek
	[süledim.

*Bu deyim le TÜRÜK BÏL'in ikili idaresine dahil halk toplulukları kastedilmektedir (s.12,26). [dır.

**Berideki QARLUQ'lar Balkaş güneyindeki ÜÇ QARLUQ'lar-

OQ-URIĞU ÜKÜŞ ÜÇ KİSİLİ-
GÜ*
TİZİP BARDI.
"OQ-ARA BUDUN
QAĞANIM KELTİ" TİP,
.....[-NUL,veya -QA]
AT BİRTİM,
ÖK İLİG ATALIĞ.....
...İG OYUĞIRU SÜ YORIP,
TÜNLİ-KÜNLİ YİTİ,
ÖDÜŞKE SUB-USUZ KEÇTİM.
ÜÇ URIQQA TEGİP,UYULUĞ
[ETİGİZİG,veya UÇA]....
...EKİÇİNKE TEGİ.....
[TABI]ĞAÇ ATLIĞ SÜSİ,
BİR TÜMEN ARTUQI YİTİ
MİÑ SÜ,
İLKİ KÜN ÖLÜRTİM,
YADAĞ SÜSİN,İKİNTİ KÜN,
QO[P,ÖLÜRTİM].
.....-ULIP SÜLEDİM.
OTUZ ARTUQI SEKİZ YAŞIMA,
QIŞIN QITAÑ TAPA SÜLEDİM,
.....MA,
YAZIN TATABI TAPA SÜ[LE-
DİM].....ÖLÜRTİM,
OĞLIN OYU ATIZ[IN]
[YI]LQIŞIN BARIMIN [AN-
TA ALTIM].....[OYU]
ATIZIN UYUQ QILTIM.....

[ÇUR TİGİN] ÖLÜRİP,
BOL-BOL QILU BİRTİM*.

OQ Irkının kalabalık üç
kişilikliği*
tezerek vardı (yani,kaçtı).
"OQ'lar Arası Kavimlerimi-
zin Hakanı geldi" diyerek,
.....ya
namını vermiş olduğum,
"Krallık Halkı" isimli....
..düşüncesile ordu sevkedip,
tünlü-günlü giderek,devle-
te köprüden geçerek yetdim.
Üçlü Irka değerek,onları
tabi [kıldıktan sonra]....
....ye kadar.....
Çinlilerin atlı ordusunu,
bir tümen fazlası yedibin-
lik [17.000'lik] orduyu,
birinci gün imha ettim,
yayan ordusunu,ikinci gün,
evet,imha ettim (d.ö.501).
..... süledim.
38 yaşıma (d.ö.500 KÖSİ YIL),
kışın QITAÑ'a doğru süledim,
...ma (d.ö.499 UD YIL?),
yazın,TATABI'ya doğru süle-
dim.....imha ettim,
"Han Vekili" namının
yılkı varlığına,bu sebeb
le,el koydum.....
[Han Vekili namını] tabii-
yetim altına soktum.....
ÇUR TİGİN'in ölümü dolayı-
sile,bolbol kılıverdim**.

---

*yani,OT-OZ TATAR,QITAÑ,ve TATABI.
**D.ö.498 BARŞ YIL,buna göre ISUB-URA BİLGE ÖKÜLİ ÇUR d.ö.498'den daha önce ölmüş olmalı (Mirşan 1985,s.92,93,96).

ÏLÎG UYUŞ[URI]	Halklarının federasionuna
TATA[BI BUDU]N	tabi TATABI Kavmi
QITAÑDA AD[RILDI]	QITAÑ'dan ayrıldı.....
-ÎR AT-OĞUQA.....	başkentinde.....
UDU TÖRT TÜMEN SÜ KËLTÎ,	stratejikman 40.000'lik ordu geldi,
ÖTÜÑKÎŞ AT-OĞUDA TËGÎP,	ÖTÜNKÎŞ Başkentine değerek,
AT UQIDIM.	sulhettim.
ÜÇ TÜMEN SÜG..TATABI....	30.000'lik ordu...TATABI...
ULUĞ OĞLIM AĞIRIP	Büyük oğlum hastalanarak
UYUQ BOLUÇA,OQ-OĞ ËSÎÑÜNÎG	ölünce,OQ-OĞ hatırasına
BOL-BOL TÎKE BÏRTÎM.	bolbol dikiverdim.

D.ö.507 yıllarında TABIĞAÇDAQI OĞUZ-TÜRÜK konfigure olmak (yani,bir federasion teşkil etmek) üzere teşebbüse geçmiş bulunuyor (Mirşan 1985,s.84).Ayni yılda,QAÑIM TÜRÜK BÏLGE QAĞAN AT-OY BÏL seferine çıkmış (s.48),ve d.ö.506 yılında Sibirdeki OMUĞI QURĞAN Kenti yakınlarında AT-UQUZ TATAR ve AT-UQUZ OĞUZ'lar ile karşı-karşıyadır.Tanrı güç verdiği için,Türk ordusu yener,fakat d.ö.505 yılında ËS TABIĞAÇ QANI QAĞAN öldürülünce (s.55) AT-UQUZ OĞUZ'lar—ËÇÎM QAĞAN tarafından kurulmuş olan nizamı çiğniyerek—Çine akın ederler,ve Çin Kavmi yerine kaim olurlar (yani,Çinde yerleşirler).Bu akını,d.ö.504 yılında,yeni bir Oğuz akını izler,ve QAĞAN'ımız d.ö.503 yılında Çin seferine çıkma zorunluluğunda kalır (s.55).

Çin Hakanı TATABI Kavmi Yurdunu işgal etmiştir, bu sebeb le,ilk önce oraya ordu sürülür (s.55).Fakat ÜÇ OQ URIQIN problemi 2-3 sene daha devam eder, ve d.ö. 501 LAĞZIN YIL'ında QAÑIM QAĞAN—birinci günü,Çinlilerin 17.000 kişilik atlı ordusunu,ve ikinci günü de yaya ordusunu imha etmek suretile—Orta Çini ve,sonra,QITAÑ ve TATABI'yı işgal ederek,bütün Çinin hakanı olur,OS-UDURULMIS UÇ [*T'ien-ming*] adını alır.

Bu ËT'ÜZ'ü [vak'ayı] ÖÑRE BIÑA BAŞI da "TABIĞAÇQA SELEÑEDE UB-UYUBLIQ YAPTI-BÏRTÎM" [Çinde iken,orasını Seleñeye bağımlı kılı-verdi] şeklinde bildiriyor(Mir-

şan 1985,s.87).Fakat bu hususta teferruatlı haberi Qoşo-Çaydam havalisindeki İhe-Aşete'de bulunmuş olan bir mezar lâhdi yazıtında görmekteyiz (Orkun 1938, s. 121-127).Bu yazıtı YOLUĞ TİĞİN "Büyük oğlum hastalanarak ölünce,OQ-OĞ hatırasına BOLBOL dikiverdim" diyerek bildiriyor (s.57):

UÏ.İT-ÖKÜŞ,ÖKÜL TODIN İNİSİ ÏYİKİN ÏR ÏKİN ËB-ËDİZİM,OZUĞIN-OZ ËR,OĞ-UR ËB-ËDİSMİS.
İT yılında (yani,d.ö.514'de) ölen ÖKÜL TODI'nın (yani,ÖKÜL TİĞİN'in) İnisi olan erin başarıları —ozacağı yere (yani,cennete) ozmuş olduğu için— OĞ-UR'unda [lâhtinde] ifade olunmuş bulunuyor.

ÖKÜL TODIN İNİSİ—ALTUN ATIM OĞUN TURQAN OYUĞI OMUDIQ ÜÇÜN,OD-URULTIMIZ ULUQ-ULULIMA—ÖLÜG OYIRULIĞ ËRMİS.

ÖKÜL TODI'nın İnisi'ne—Atalarım Hakimiyetinin Sancak Valisi mevkiyine sahip [OMUDIQ] olduğu için,ateşte yakılmış olan yüce-yüceliğine—ölüm nasip olmuş imiş.

OQ ULUSUMA ÖK OĞUL-URI TURĞUL ÏYİLİĞİK ULUQ OZIN YIL OLURDINIZ SİZ,OS-UDURULMIS UÇA USUQUN UR ËRTİMİZ,OD-URUL.

OQ Populasionuna Kral Naibi olarak durmak üzere,LAĞZIN YIL'ında [d.ö.501'de],tahta oturdunuz siz,—Gök Bïli Stratejisi Liderliği Hakimi olarak,ve de zafer neticesinde.

ÖZE TENRİ ËRİKLİG OM[UDIQ] OQUM US OD-URULMIS ÖLİĞİME İT-UR[US] YUĞLAYU BİRTİM.

UÇUN ÏR ËB-ËDİZMİŞ.

Kadir Tanrı erkliliğine sahip OQ İnstansı için ateşe vurulmuş ölüme,İT YIL'ındaki (d.ö.502) savaş dolayısile,ağlayı verdim.

UÇUN ÏR tarafından telif edilmiştir.

OS-UDURULMIS deyimi Çindeki *Chou* AT-OĞ'u (d.ö.1122-221) çağında dinî nitelikte kullanılan *"t'ien-ming"*

deyimini hatırlatmaktadır.*T'ien* "gök" manasındadır ve eski çağlarda—ULUQ [*ta*] manasını vermek üzere—"kozmos" manasına da gelen demonstrativ almaşlık ON [orda bulunan] manasında kullanılmış ve,buna göre,TÜRÜK'çe OS [Tanri Bïli] kavramını ifade etmiştir.

Ming OM [momentum,taayyün etme,sahip,kanun],ÖC [mevcutluk,Almanca *das Sein*],ve "hayat" manalarındadır.

Buna göre *t'ien-ming* deyimi "gök hakimiyeti","nizam ve kanun","gök mandalığı" manalarına gelir ki,şu cümle de bu manayı açıklamaktadır*: "Gök kişi-oğlunu yaratınca,bütün ĒB-ĒDİZLER'i [Alm. *Taten*] için ona kendi kanunlarını kullanma kabiliyeti verdi".

Bütün bunlara göre,*t'ien-ming'i* "ON-OM" (yani,NOM) diye tercüme edebilirdik.Ancak,NOM tabiat kudretinde bulunan bir şey,kişilere mahsus bir özünçelik değildir.Buna göre,deyimden kastedilen mana şöyle olur:OS UDURULMIS UÇA USUQUN UR [Uzay Stratejisi Tanrısına** Korpulent Hakim]. Bu ise,QAÑIM TÜRÜK BĪLGE QAĞAN'ın—OT-OZ TATAR,QITAÑ,ve TATABI yurdu da dahil olmak üzere—bütün Çinin hakanı olmuş olduğunun (s.57) diğer bir delilidir.

Altun Atım Oğun Turqan'ın ölümü dolayısile yazılan bu yazıt BOL-BOL olarak dikilmiş olduğuna göre (s.57), burda geçen ULUQ ULULIMA deyimi ile UB-ULUQ (yani,BALIQ) yılı kastedilmiş,yani,BOL-BOL d.ö.496 yılında dikilmiş olmalı (Mirşan,Mayıs 1983,s.317-318).

6.6 QAÑIM TÜRÜK BĪLGE QAĞAN'ın Uçuşu ve Yuğu (d.ö.494 AT YIL,ve d.ö.489 LAĞZIN YIL)

MĒN TOQIZ YĪGĪRMĪ YIL	Ben 19 yıl (d.ö.532-514)
UŞUD OLURTIM,	başvekil oldum,
TOQ[UZ YĪĞĪR]MĪ YIL	19 yıl (d.ö.512-494)

*Chung-yüan Chang,*Creativity and Taoism*,New York 1963, s.396.Ayrıca:The New Encyc.Brit.1980,Macr.,v.4,p.415.

**"Lider" manasında olan UÇ sözü,ayni zamanda,Tanrı manasında da kullanılmış bulunuyor (Mirşan 1985,s.196).

[QAĞAN OLU]RTIM.	hakan oturdum.
İL AT-UTDIM	Halk arasında nam kazanmış olduğu
OTUZ ARTUQI BİR [YAŞIÑA]	31 yaşında (538+7-31=d.ö. 514 İT YIL)
[İNİM ÖKÜL TİGİN UÇA BARDI	inim ÖKÜL TİGİN öldü ve
TÜRÜKİ]ME BUDUNIMA İYİGİN	Türk Kavmine
ANÇA QAZĞANU BİRTİM	anca kazandırdıklarını
BUNÇA QAZĞANIP,	bunca (yani,aynen) kazandırmıya devam etmiş olan,
[QAÑIM QAĞAN] AT YIL	Babam Hakan AT YIL'ının
ONUNÇ AY,ALTI OTUZQA	10'uncu ayının 26'sında
UÇA BARDI,	uçarak vardı (d.ö.26.10.494)
ULUĞIZIN (veya LAĞZIN) YIL,	ve domuz yılının (d.ö.489)
BİSİNÇ AY, YİTİ OTUZQA	5'inci ayının 27'sinde (d.ö.
YUĞ İRTÜRTİM.	27.5,489) YUĞ* ettirdim.
UB-UQUĞ AT-OTUQ.....	Yüce kavramımıza (yani,dinimize) göre AT-OTUQ**....
MAÑA İLİ İSÜN	Halkı beni sayan
AT-OY ESİÑÜN UB-UŞUDU	AT-OY generalleri prezidentlerinden 500 müdafi geldi.
BİS YÜZ ERİN KELTİ.	OQ'lar la meskün ÜÇ BİRİ-
OQ UQULIQ Ü[Ç BİRİKÜDE]	KÜ'de reprezentant,KÜMİS***
ALTUN,KÜMİS ÖK-ERİG KİSİN KELÜRTİ.	Kral Selâhiyetli Kişi geldi.
YUĞ IYIP,	Yas tutup,ateşe vurma işlemi tertipliyerek,
URUĞ KELÜRİP,	diki (istif edi) verdiler,
TİKE BİRTİ,	baş ucuna ağaç getirerek.
UÇ-INTA IĞAÇ KELÜRİP.	Kendi kuruluşumuzdan.....
ÖZ OY YIŞ[IMA]	

*YUĞ,ölüm kederi seremonisi,defin merasimi;yas (s.15).
**AT-OTUQ,ölünün ateşte yakılması (s.37),OD-URULU (s.58),OTUĞUY (s.46),URUĞ KELİRÜ (s.60).
***KÜMİS;(1) gümüş;(2) ferman: BEGLÜK KÜMÜS ES BERTİMİZ [beylik fermanı verdik],TÜRÜK UC A KÜMÜSÜG ER [Türk lideri ya fermanlı er] , ALTUN-KÜMÜS [vekillik fermanı](Mirşan 1970,s.68,69,74,75, 108;Mirşan 1983,s.14);(3) hakan fermanı yazılı gümüş eşya.

BUNÇA BUDUN SAÇIN-QULAQ-QIN [YULIP B]İÇDİ.	Bunca kavimler saçlarını-kulaklarını yoldu-biçtiler.
ËDGÜ ÖZ İLİK ATIN	Öz halkımızın ËDGÜ* namı için
OQ-ARA KİSİN,	—göğün yere değdiği yerle-
KÖK TİYİNİN,	re kadarki—OQ'lar ortamı
SANSIZ KËLÜRİP,	kişileri,sayılamıyacak mik-
QOP,QUTI....	tarlarda,gelerek,evet,onun kutuna....

Yunanstandan Altay Dağlarına kadar olan Türk boylarını idaresi altında bulunduran AT-OY BİL'den—QANIM QAĞAN'ın "uça-varmış" olması dolayısile—500 ËRİN [müstahkem mevki kumandanı] gelmiş olması,hakikaten,TÜRÜK BİL sınırlarının "ufuklara kadar" [KÖK TİYİNİN]devam ettiğini göstermektedir.Ancak,AT-OY BİL , ÖK-ËRİG KİSİ,ve ÖZ OY YIŞ temsilcileri dışında,gelenlerin hepsi —Türk ve OQ olmak üzere—halk tabakasındandır,ve YOLUĞ TİGİN QAĞAN'ımızın YUĞ'u için gelen bu (diğer!) temsilcilerin isimlerini bildirmemektedir.Çünki TABIĞAÇ,OT-OZ TATAR,QITAN,ve TATABI'nın hiçbiri birer mustakil devlet değildir artık,ve QIRQIZ gibi halklar AT OY BİL idaresindedir.

ÖZ OY YIŞ,herhalde,Ulu Kem Bİltiri olmalı (Mirşan, 1978,s.84).ÖKÜLİ ÇUR bolbolunda da ÖZ İL ÖKİ süvarileri sözkonusu ediliyor.ÖNRE BINA BAŞI bolbolunda da ÖZ BİL sözü geçiyor (Mirşan 1985,s.95 ve 87).ÖK ËRİG KİSİ ise Massaget Kralı olmalı.

6.7 YOLUĞ TİGİN'in sabı

TEÑRÎTİG TEÑRÎ YARATMIŞ	Tanrımız olan Tanrı tara-
TÜRÜK BİLGE	fından var edilmiş Türük
[OQ-OĞU] USUBIM QANIM	Bİlinde asker kişilikliği
[TIQINTA,	temsil eden babam Türük
TÜRÜK BİLGE QAĞAN OLUR-	Bİline Hakan olduğu zaman,
TÜRÜK ËM-ATI BËGLER İSRE	Türk olan beyler namına
AT-URUDUŞ BËGLER,	vekil beyler,

*ËDGÜ,(1)başarılı vasıf,başarı;feyiz;(2) "gony";(3)olma,kılma.

KÜL ÇUR BAŞLAYU,
ULAYU UŞUD ËPÎT BËGLER;
.....
ÖNRE ËTÜLÎS BËGLER;
APA-TUR[QAN] BAŞLAYU,
ULAYU UŞUD ËPÎT BËGLER:
.....
ATIMIN ATARQIN ATINUY UQUQ

BUYULA BUĞA TURQAN,
ULAYU BUYURUQ BËGLER;

ÏL-BUYURIQI ÏSÎBBÎG,
[KÜL Q]IRQIZ BAŞLAYU,
ULAYU BUYURUQ;

BUNÇA ËM-ATI BËGLER
QAÑIM QAĞANQA ËRÎTÎÑÜ
[ËTÎ OMUĞ ÏTDÎ],
ËRÎTÎNÜ ËTÎ OMUĞ
UŞUD.....
TÜRÜK BËGLERÎN BUDUNIN
ËRÎTÎÑÜ ËTÎ OMUĞ ÏTDÎ.
ÖG-ÖD[ÜSÎG AT] QAĞAN.....
[AT UŞUĞ UYUĞINIP],
TÜRÜK BËGLERÎ BUDUN [ÏTÎ]
.....ÏRTÎ.

ÖZÜME BUNÇA.....
YOLUĞ TÏGÎN BÎTÎDÎM.
BUNÇA BARIQIĞ ËB-ËDÎZÎG
OZIĞ.....
[QA]ĞAN AT ÏSÎ
YOLUĞ TÏGÎN MÎN.
AY ARTUQI TÖRT KÜN [OLU]RIP
BÎTÎDÎM ËB-ËDÎZTÎM.
[TÜRÜK TEÑRÎ BUDUN] ÖZE

tüm ÇUR'lardan başlıyarak,
rütbe sıralarına göre U-
ŞUD ËPÎT BËGLER (s.8!);...
ve ÖÑRE ËTÜLÎS BËGLER;
APA-TURQAN'lardan başlıya-
yarak,rütbe sıralarına gö-
re UŞUD ËPÎT BËGLER; ....
QAĞAN namına hareket etmi-
ye yetkili
BUYULA BUĞA TURQAN,ve onu
rütbe sıralarına göre ta-
kip eden BUYURUQ BËGLER;
ÏL-BUYURIQI olarak anılan,
tüm Kırğızlardan başlıya-
rak,rütbe sıralarına göre
BUYURUQ'lar;
bunca yetkili lordlar
QAÑIM QAĞAN'a matuf
olarak dua ettiler,
ve bu ona matuf dualar
Başkan .....
Türk beyleri kavimlerine
matuf olarak dua ettiler.
ÖG-ÖDÎS'in Hakanı.....
adına niyet etmiş olduğu,
Türk Lordları kavimleri-
ni kalkındırmış olan....
.....idi.
Kendisine bunca.....
Vak'anüvis olarak yazdım.
Tahakkuk etmiş olan bunca
çok hakiki icraatları....
Hakan namına
Vak'anüvis'im.
34 gün oturarak
telif ettim. [de
Türk Tanrısı Kavmi üzerin-

[OQ-OĞU OLURMIŞ]
BİLGE QAĞAN
U[ÇA BARDI]
UYUYUB ULUSUR ÖZE
T[EŃRİ OZIĞ QAĞANIM] ÖKÜB
ER-ÖGİSİ ETİR-İÇE

ID[UQ YİR-SUB] AT-OĞIDA
İSİ OĞUN ETİS ER[KİNE]

[BUDUNIM] USUQIN URUMIN
QAŃIM QA[ĞAN;
ULUĞIZIN YIL].
AT-UŞIN,ÖZÜM QAĞAN [OLUR-
TUQTA YUĞ ERTÜRTİM].

"askeri kişilik" olarak oturmuş Beldeye Hakan uçarak vardı (yani,öldü), —uyuyarak yücelmek suretile.Tanrıya ozma Hakanıma nasip olarak,"erişme doktrini" tahakkuk edilmek üzere,Saik Yer-Su Başkentinde ruhu OĞUN [modal kişi] edilmek suretile, milli irade ile gömüldü, Babam Hakan, LAĞZIN YIL'ında (d.ö.489). Majestelerine,kendim hakan olunca,YUĞ ettirdim.

ŞLOQ 7
TEŃRİTİG TEŃRİDE BOLMIŞ TÜRÜK BİLGE QAĞAN (d.ö.?-362)

TEŃRİTİG TEŃRİDE BOLMIŞ
TÜRÜK BİLGE QAĞAN
BU ÖDKE OLURTIM,
SABIMIN TÜKETİ ESİDGİL(E-
SİD)!
ULAYU İNİYİGÜNİM,OĞLINIM;

BİRİKİ OĞUŞIM BUDUNIM:

BİRİYE,UŞUD-EPİT BEGLER:
YIRAYA,TURQUT-BUYURUQ BEG-
LER;
OT-OZ TATAR,AT-UQUZ OĞUZ
BEGLERI BUDUNI,
—BU SABIMIN EDGÜTİ ESİD,
QATIĞDI TIŃLA! [QIŃA);
İLGERÜ,KÜN-TOĞSIQA (TOĞSI-
BİRİGERÜ,KÜN-ORTUSIŃARU;
QURIĞARU,KÜN-BATSIQIŃA;

Tanrımız olan Tanrıda yaratılmış Türk Bili Hakanı olarak bu erada oturdum, SAB'ımı sonuna kadar dinleyin!
Rütbe sıralarına göre beni takip eden mümessil ve vekillerimin birleşik olarak mütecelli kavmi:
Berideki,UŞUD EPİT BEGLER;
yıradaki (s.24),TURQUT
BUYURUQ BEGLER;
OT-OZ TATAR,AT-UQUZ OĞUZ
Lordları kavmi,
—bu SAB'ımı feyizli olarak işid,adamakıllı dinle!
İleriye,gündosuk yönünde;
beriye,günortası yönünde;
karaya,günbatsık yönünde;

YIRAĞARU,TÜN-ORTUSIÑARU;
—ANTA İÇREKİ BUDUN,
QOP,MA[ÑA KÖRÜR;
ANÇ]A BUDUN,QOP,ÏTDİM.

OL AMTI,AÑIQ YOQ,TÜRÜK QAĞAN;
ÖTÜKİN YIŞ OLIRSAR,
ÏLTE BUÑ YOQ!
İLGERÜ,UŞUNTUÑ YÜZİKE TËGİ SÜLEDİM,TALUYQA KİÇİG TËGMEDİM;
BÏRİGERÜ,AT-UQUZ ËRİSİNKE TËGİ SÜLEDİM,TÜPÜTKE KİÇİG TËGMETİM;
QURIĞARU,ÏYİNÇÜ ÖGÜZ KËÇE,TËMİR QAPIĞQA TËGİ SÜLEDİM,;
YIRAĞARU,YÏR-BUYURQU YÏRİÑE TËGİ SÜLEDİM.
BUNÇA YÏRKE TËGİ YORITDIM,
ÖTÜKİN YIŞDA YİG ÏDİ YOQ ËRMİS (-Ş),İL TUTSUQ YÏR ÖTÜKİN YIŞ ËRMİS (-Ş).

BU YÏRDE OLIRIP,TABIĞAÇ BUDUN BİRLE TÜZELTİM.
ALTUN-KÜMÜŞ ÏSİGTİ QUTUY, BUÑUSUZ,ANÇA BÏRÜR TABIĞAÇ BUDUN SABI SÜÇİG,AĞISI YIMIŞAQ ËRMİS (-Ş).
SÜÇİG SABIN,YIMIŞAQ AĞIN ARIP,IRAQ BUDUNIĞ ANÇA YAĞUTIR ËRMİs (-Ş)

YAĞRU QONTUQDA KÏSRE,
AÑIĞ BİLİG (BİLİGİN) ANTA

yıraya,tünortası yönünde;
—oraları içindeki kavim,
evet,bana tabidir;
bu kadar kavmi,evet,
kalkındırdım.
Buralarda Türk Hakanı gibi bir kimse yok;
ve o ÖTÜKİN YIŞ'da olunca,
memlekette keder yok!
İleriye doğru,UŞUNTUÑ YÜZe kadar süledim,—Taluya küçücük değmedim;
beriye doğru,AT-UQUZ ËRİSİN'e kadar süledim,—Tibete küçücük değmedim;
karaya doğru,Ïyinçü Nehrini geçerek,Demir Kapıya kadar süledim;
yıraya doğru,YÏR-BUYURQU Yerine kadar süledim.
Bunca yere kadar sevkettim,fakat Ötükin Yışdan daha iyi olan bir yer yok imiş,halkları idare edecek yer Ötükin Yış imiş;
—bu yerde oturup,Çin Kavmi ile düzeldim.
Altın-gümüş hatıralı rütbeleri,pervasızca,onca veren Çin Kavminin sabı akıcı,hediyeleri yumşak imiş.Akıcı sab ve yumşak hediyeler göndererek,ırak kavimleri kendisine yakınlaştırmasını bilir imiş.
Yakına kondukdan sonra ise,
kendi bildiklerince

ÖYÜR ËRMÎS (-Ş).
ËDGÜ BÏLGE KÎSÎG,
ËDGÜ ALP KÎSÎG
YORITMAZ ËRMÎS (-Ş).
BÎR KÎSÎ YAN̄ILSAR,
OĞUŞI-BUDUNI,
BÏSÜKÎN̄E TËGÎ,
QIDMAZ ËRMÎŞ.

düşünürler imiş.
Başarılı Belde kişisine,
başarılı alp kişiye [miş.
hareket imkânı bırakmaz i-
Bir kişi yanılır sa,
onun mensup olduğu kavmi,
beşiktekilere kadar,
barındırmaz imiş.

SÜÇÎG SABIN̄A,YIMIŞAQ AĞISI-
N̄A ARTURIP,
ÜKÜS (-Ş) TÜRÜK BUDUN ÖLTÎG,

TÜRÜK BUDUN ÖLESÎKÎN̄,

BÏRÎYE,UÇUĞUY YIŞ TÖGÜL-
TÎN YÜZÎ,QONAYIN,TÏSER,

TÜRÜK BUDUN ÖLESÎKÎG.

Akıcı sabına,gönül alıcı
hediyelerine kapılarak,
Türk Kavmi kütleler halin-
de imha olunma olasılığında
kaldı.Ölüm tehdidi karşı-
sında kalmış olan Türk
Kavmi,beri yöndeki,UÇUĞUY
YIŞ'a tabi yüze iskân ol-
mak isteyince de,
Türk Kavminden olması
dolayisile,ölüm tehdidin-
den kurtulamadı.

ANTA AN̄IĞ KÎSÎ
ANÇA BOŞĞURUR ËRMÎS (-Ş):
"IRAQ ËRSER,YABLAQ AĞI BÏ-
RÜR,
YAĞUQ ËRSER,ËDGÜ AĞI BÏ-
RÜR" TÏP,
ANÇA BOŞĞURUR ËRMÎS (-Ş).

Böyle düşünen bir kişinin
başarısı da ona göre olur:
"Irak yaşarken feyizsiz
hediye verenler,
yakın iseler,feyizli he-
diye verirler" diyerek,
bu şekilde bir tutuma gi-
rişir imiş.

BÎLÎG BÎLMEZ KÎSÎ

OL SABIĞ ALIP,
YAĞRU BARIP,

ÜKÜŞ KÎŞÎ ÖLTÎG.
OL YÏRGERÜ BARSAR,
TÜRÜK BUDUN,ÖLTEÇÎSÎN;
ÖTÜKÎN YÏR OLIRIP,

Bu şekildeki bilgileri
bilmiyen kişiler (Çinli-
lerin) bu nasihatını ala-
rak,onların yakınına var-
mak suretile,
kütleler halinde kişi öldü.
Ey Türk Kavmi,eğer sen o
yerlere varırsan imha
edileceksin;ÖTÜKÎN YIŞ'da

ARIQIŞ-TİRİKİŞ ISAR,

NEŊ BUŊUĢ YOQ,
ÖTÜKİN YIŞ OLURSAR,
BEŊGÜ İL TUTA OLURTAÇISIN.

TÜRÜK BUDUN,
TOQ-ARIQ OQ SIN,
AÇSIQ-TOSUQ ÖMEZSİN;
BİR TODSAR,
AÇSIQ ÖMEZSİN.
ANTAĢIŊIN ÜÇÜN İGİTMİŞ
QAĢANIŊIN SABIN ALMATIN,

YİR SAYU BARDIĢ,QOP,
ANTA ALQINTIĢ,ARILTIĢ.

ANTA QALMIŞI,
YİR SAYU,QOP,
TURU-ÖLÜ YORUYUR ERTİG,

TEŊRİ YARLUQADUQIN ÜÇÜN,
ÖZİM QUTIM BAR ÜÇÜN,
QAĢAN OLURTIM.
QAĢAN OLURIP,
UYUQ-UÇIĢIŊ BUDUNUĢ,QOP,
QOBARTDIM:
UÇIĢIŊ BUDUNUĢ BAY QILTIM,
AZ BUDUNIĢ ÜKÜŞ QILTIM.

AZU,BU SABIMDA İGİD BAR ĢU,

TÜRÜK BEGLERİ BUDUN,
BUNI ESİDİŊ!
TÜRÜK [BUDUNIĢ Tİ]RİP,
İL TUTSIQIŊIN BUNTA URTIM,

oturarak,sevkiyat vergilerini tahakkuk ettirirseniz,hiçbir kederiniz olmuyacak,ve ÖTÜKİN YIŞ'da otursanız,ebediyen, halkların hakimi olarak oturacaksınız.
Ey Türk Kavmi,sen bazan tok,bazan da arık idin; fakat,hiçbir zaman,açsır doyuk olmadın ve,doyduktan sonra,açsık olmadın. Siz,sizi bu gibi haller için eğitmiş,Hakanınızın sabını almadan,oraları yer sayarak vardınız,ve orda assimile oldunuz, bizden ayrıldınız.
Orda geri kalmış olanlarınız,oraları yer sayarak hayat ve ölüm mücadelesi verdiğiniz sıralarda, Tanrı inayet ettiği ve kendimin de kutum olduğu için,Hakan oldum.
Hakan olarak,Federasiona tabi lider kavimleri,evet,yücelttim: Lider kavimleri zengin kıldım, subordine kavimleri massiv (çok) kıldım.
Az olsa da,bu sabımda bir eğitme payı var muhakkak, ey Türk beylerinin kavmi, bunu işidin!
Türk Kavmini toparlıyarak, halklar hakimi kılmış ol-

YAÑILIP ÖLESÎKÎÑÎN	duğumu bu taşa vurdum; onlardan yanılıp, ölme tehlikesine düşmüş olanları da buraya vurdum.
YÏME BUNTA URTIM.	Her ne sabım var ise,
NEÑ-NEÑ SABIM ËRSER,	ebedî taşa vurdum (yazdım);
BEÑGÜ TAŞQA URTIM;	ona göre biliniz,ey Türk
AÑAR KÖRÜ BÎLÎÑ,	olan kavmin lordları,ve
TÜRÜK ËM-ATI BUDUN BËGLER,	bu eradan sonra gelecek
BÖDKE KÖRÜGME BËGLER,	lordlar,sakın yanımıyasınız!
GÜ YAÑILTAÇI SÎZ!	

Taş II'nin kuzey cephesinin bundan sonra gelen kısmı çok silik,ve Taş I ile de bir paralellik göstermiyor. Bu itibar la,biz de—tıpkı Taş I yazarının yaptığı gibi—bu kısmı metnimize almıyacağız.Ancak,9'uncu satırdaki şu cümleyi belirtmekte yarar var:

> [QAÑIM] QAĞAN,ËÇÎM QAĞAN OLURTIQINTA TÖRT BULUÑDAQI BUDUNIĞ [ANÇA ÏTÎ OLURMIS].TEÑRÎ YARLIQADUQ ÜÇÜN,ÖZÜM OLURTIQIMA,TÖRT BULUÑDAQI BUDUNIĞ ÏTDÎM-YARATDIM.
> ËÇÎM QAĞAN QAÑIM QAĞAN mevkiyine oturduğu zaman, dört bucaktaki kavmi anca kalkındırarak oturmuş. Tanrı inayeti ile,kendim hakan oturduğum zaman, ben de dört bucaktaki kavmi (yani,Türk Milletini) kalkındırarak eğittim.

Bu metinden QAÑIM QAĞAN'ın ölümünden sonra ËÇÎM Hakanın tahta geçtiği (d.ö.488 KÖSÎ YIL;bak,s.63),ve onun ölümünden sonra ise,TEÑRÎTÎĞ TEÑRÎDE BOLMIŞ TÜRÜK BÏLGE QAĞAN'ın hakan olduğu anlaşılmaktadır.

ALP ËRÎN tarihinde:"ÖZE TEÑRÎ QAN (yani,QAÑIM TÜRÜK BÏLGE QAĞAN)'ın öldüğü yılın (d.ö.494 AT YIL) yedinci ayında KÜÇLÜG ALP QAĞAN'ımızdan (yani,TEÑRÎTÎĞ TEÑRÎDE BOLMIŞ TÜRÜK BÏLGE QAĞAN'dan) ayrılmış bulunuyoruz" denmektedir.Burdaki tefsirimize göre,Hakanımız d.ö.362 AT YIL'ında ölmüş olacaktır.

ŞLOQ 8
KÜL-TİGİN (d.s.529 TAQIĞU YIL-d.s.575 QOÑ YIL)

Taş I'in Taş II'den kopya edilen kısmı **§ 5.1**'in sonunda kesilmekte (s.36) ve burdan itibaren Taş I'in kendine mahsus metni başlamaktadır.

8.1 Giriş

ÏSÎG-KÜÇÎG BÏRÜR	İman ve güç veren
BUNÇA TÖRÜG QAZĞANIP,	bunca töre kazanıp,
ÎNÎM KÜL-TÏGÎN	inim KÜL-TİGİN*
ÖZÎNÇE KÄRGEK BOLTI.	kendisince gerekli oldu.
QAÑIM QAĞAN UÇDUQTA,	Babam Hakan uçtuğu zaman,
ÎNÎM KÜL-TÏGÎN	inim KÜL-TİGİN
YÏ[TÎ YAŞDA. QALTI].	7 yaşında kaldı (d.s.536).
[ON YAŞIÑA]	10 yaşında (d.s.539 QOÑ Y.)
OMUY ÄTÎG ÖGÎM QATUN QU-	Sayın Ögüm Kadın [Prenses
TIÑA, ÎNÎM KÜL-TÏGÎN, ÄR-AT	Kadın] saadetine, inim KÜL
BOLTI.	TİGİN, er-at [koca] oldu.

Kül-Tigin'in babası d.s.536 BALIQ YIL'ında ölmüş bulunuyor. Bu itibar la, d.s.532'den d.s.543'e kadar devam eden 88'inci TAYDU ona aittir; yani, Kül-Tigin ancak d.s.544 yılında resmen hakan olabilecek, d.s.537-543 arasında, ölmüş olmasına rağmen, onun babası hakan sayılacaktır.

Diğer taraftan, Türk Sarayı veliahtlarının hakan olabilmeleri için evlenmiş olmaları gereklidir. Kül-Tigin d.s.539'da (10 yaşı dolunca) evlenmiş; buna göre, d.s.540'da hakan olabilme yetkisini kazanmıştır. Ancak, bu yıl babasının saltanat TAYDU'suna mensup olduğundan, onun 11'inci yaşı d.s.544 yılına kaydırılmak suretile, Kül-Tigin için "**resmi sağış**" tespit edilmiş bulunuyor (Mirşan, Mayıs 1983, s.320-321). Bu sağışa göre, meselâ, Kül-Tigin'in 16'ıncı yaşı d.s.549 olacaktır.

---

*Kül-Tigin hakanımızın "saray ismi"dir. Onun "görev isimleri" şunlar: (1) BİGÎ MAĞAN TİKİN, (2) SÎZE BOLUS (Mirşan, Nisan 1983, s.254).

8.2 TABIĞAÇ OÑITU AT Seferi (d.s.549-550)

ALTI YÏGÏRMÏ YAŞIÑA
—ËÇÏM QAĞAN ÏLÏN-TÖRÜSÏN
ANÇA QAZĞANTI—
ALTI-UÇUB SOĞDAQ TAPA
SÜLEDÏMÏZ,BUZDIMIZ.
TABIĞAÇ OÑITU AT OQ
BÏS T[ÜMEN SÜ KËLTÏ,
SÜÑÏSDÏMÏZ].
KÜL-TÏGÏN
YADAĞIN UP-ULUYU TËGDÏ,
OÑITU ATIQ YORIÇIN
UYURIQLIĞ ÏLÏGÏN TUTDI.
UYURUQLIĞDI QAĞANQA ANÇU-
LADI.OL SÜG ANTA YOQ U-
QIŞDIMIZ.

16 yaşında (d.s.549 YIL.Y.)
—ËÇÏM QAĞAN Anayasasını
anca kazanmak üzere*—
ALTI-UÇUB SOĞDAQ'lara doğ-
ru süledik,ve bozduk.
TABIĞAÇ OÑITU AT OQ'un
5 tümenlik ordusu geldi,
savaştık (d.s.550 AT YIL).
Kül-Tigin "yayalara" karşı
haşmet le değdi,ve
"Oñıtu At" denenlere tabi
olan halka hakim oldu.
Hakimiyeti Hakana müjde-
ledi.Bu şekilde,bu ordu-
yu bertaraf etmiş olduk.

Türklerin d.s.550'de Orta Asyada kuvvetli bir devlet kurmuş oldukları Batı kaynaklarınca da bilinmektedir. Bulgar (yani,BUY-URUQ) asıllı OÑITU AT'lar ise Bizansın Balkan vilâyetlerine kadar değmiş ve,hatta,Istanbul önlerine kadar gelmiş bulunuyorlar**.

TABIĞAÇ OÑITU AT'ların kendilerine OQ-OÑIM OĞ dediklerini,ve "beş tümen" deyiminin,aslında,BÏŞ OQUÑ kavramına tekabül ettiğini,buna göre de,OÑITU AT'ların 5 boydan ibaret olduklarını ÏSÏZ OYIBIZ QUL bitiginden de bilmekteyiz (s.37-38).

8.3 UÇ-UÇA ËSÏÑÜN Seferi (d.s.554-557)

BÏR OTUZ YAŞIÑA
UÇ-UÇA ËSÏÑÜNKE SÜÑÜŞDÏMÏZ.
ËÑ ÏLKÏ,AT-UDUQIN ÇURIÑ
BUZ [ATIĞ BÏNÏP TËGDÏ,

21 yaşında (d.s.554 ÏT Y.)
UÇ-UÇA ËSÏÑÜN le savaştık.
Ïlk önce,AT-UDUQUN ÇUR'a
BUZ-AT hücumu ile değdi,

---

*ËÇÏM QAĞAN'in Türk Anayasasına göre idare ettiği yerleri tekrar Türk Biline katmak üzere.

**P.Lemerle,"Revue Historique",CCXI,1954,s.282-284'e bakınız!

OL AT ANTA] ÖLTÎ.
ÏKÎNTÎ,IŞUB-URA OYUM TUR BUZ ATIĞ BÎNÎP TËGDÎ,
OL AT ANTA ÖLTÎ.
ÜÇÜNÇ,ÏYÎGÎN ËSÎL[ÎG] BËGÎÑ ÖK ËDÎM ÏLÎG AT-URUĞ AT BÎNÎP TËGTÎ,

OL AT ANTA ÖLTÎ.
UYURUQINTA-UYULMISINTA,
YÜZ ARTUQ OQUN URTI ÏYÎ[Z-KE],
UB-UŞIÑA BÏRÎT[ÎLTÎ].
TËGDÜKÎN,
TÜRÜK BËGLER,QOP,BÎLÎR-SÎZ,OL SÜG ANTA YOQ UQIŞ-DIMIZ.

onam orda öldü.
İkinci olarak,IŞUB-URA O-YUM TUR'a BUZ-AT* hücumu ile değdi,o nam orda öldü.
Üçüncü olarak,ÏYÎGÎN ËSÎ-LÎG BËG'in Krallık Halkı-na karşı "Nam Savaşı" hü-cumu ile değdi,
o nam orda öldü.
(Beyin) bendelerinin ise, yüzden fazla askerini vu-rur-vurmaz,onlar da haki-miyete baş eğdiler.
Bu değmeler sonucunda, ey Türk beyleri,evet,bi-lirsiniz ki,o orduyu orda bertaraf ettik.

UÇ ËSÎG ËL [Kral Halkı,Herodotus'a göre "Königliche"], ÖC-UÇU ÖGÜZ AŞU ËL [Liderlik Sahipliği deniz aşa il] (Mirşan 1970,s.79 ve 65) deyimlerinin de tanımladıkları gibi,metnimizde geçen UÇ-UÇA kavramı İskitler'i telmih eder,ve UÇ-UÇU birçok metinlerde "devlet" anlamındadır (s.20;Mirşan 1970,s.79,94).Bu deyimin Çincedeki karşılığı "ju-ju" şeklindedir,ve Menander Protektor tarihinde UÇ-UÇA ËSÎÑÜN "Ephthalit" manasında geçiyor.

D.s.568 yılında—SÎZE BOLUS ["Your Achiever"] olması gereken—Sizabulos**,Soğdaq beyi Maniach'ın ricası üzerine,Türk ipeğine pazar yeri temin etmek için,Bizans kralı Justinian'a bir Türk heyeti gönderiyor (Menander,18 M) ve kendilerine,Krala verilmesi için,birkaç mektup veriyor.Bizansa gelen heyet kral tarafından kabul olunuyor,ve kral İskit dilinde yazılmış o-

* BUZ-AT, bozguna uğratma atılımı;yani,ordu kumandanları arasındaki yeke-yek atli savaş.
** Menander tarihinde **Silzibulos** şeklinde de geçiyor.

lan mektupları mütercimlere okutuyor,ve heyeti içtenlik le karşılıyor.Onların devlet şekilleri,Türk memleketleri hakkında sorular soruyor.Onlar da,dört beylikleri bulunduğunu;bütün halklar üzerindeki hakimiyetin ise,yalnız Sizabulos'a ait olduğunu,Ephthalitleri de idareleri altına aldıklarını (s.70) ve vergiye tabi kıldıklarını izah ediyorlar.Kral da "Ephthalitlerin gücünü tamamile kırmış bulunuyorsunuz demek" diyor.Heyetin bunu teyit etmesi üzerine,"Ephthalit - ler kentlerde mi,yok sa köylerde mi yaşarlar?" diye sorar ve "kentlerde,beyim!" cevabını alır. "O halde siz onların bütün kentlerinin hakimi bulunuyorsunuz" deyince,"evet" cevabını alır.

Sizabolus (yani,SİZE BOLUS)'un KÜL-TİGİN olduğu,onun d.s.559'da QUD-OĞUR'ları (yani,Kutigurları) yenmesinden sonra,Bizans kaynaklarının da Mart 559'da Kutigurların Tunayı geçmiş olduklarını teyit etmesi ve, bilhassa,KÜL-TİGİN'in ölüm tarihi olan d.s.575'in Bizans kaynakları tarafından da teyit olunması ile de anlaşılmaktadır.

Kül-Tigin İKİTİ ETİGMİŞ BİL'in "Türkistan+İdil—Oral" hükümdarıdır,ve onun (asıl Hakan olan!) abisine YOLUĞ TİGİN "QAĞAN" demektedir (s.69'daki "QAĞANQA ANÇULADI"),çünki Kül-Tigin QAĞAN'ın inisidir (yani,mümessilidir).İşte,Türk Bilinin asıl hakanı olan bu QAĞAN'a Çinliler *T'u-men* demektedirler:

> Bati-*Wei* sultanı *Fei-ti*'nin 1'inci yılının (d.s. 552),1'inci ayında *T'u-men Ju-Ju*'ya (yani,UÇ-UÇUya) hücum için kıt'alar gönderdi.*Ju-Ju*'lar *Huai-huang*'ın [*Ta-t'ung-fu* 'nun küzeyinde,Çin Seddinin dışında,şimdiki *Feng-tschen*] küzeyinde ağır bir hezimete uğratıldı (Liu Mau-Tsai 1958,s.7).

Buna göre QAĞAN (yani,*T'u-men*) 552 yılında KÜL-TİGİnin TABIĞAÇ TAPA [Çin yönünde] sefere çıkmasını emretmiş,ve o da—Tawğaççа *Huai-huang* olması gereken—

ÏYÎGÎN ËSÎLÎG BËG ile yaptığı üçüncü savaş (s.70) ile,UÇ-UÇA ËSÎÑÜN'ü yenmiş bulunmaktadır.Bu BËG hakkında ise,Hoyti Tamır gündeliklerinde şöyle bir haber görmekteyiz (Orkun 1938,s.114):

> BA.B[Ü ÏLÎN] ÎT ON-ÖLÎK OT-OZUN'KE ONA ÎTÎN BÜ-AT. ONÇUB ËD BÖRÎ BÏLGE BËG AT UÇ-UÇU B[Ü] AT-OĞ UÇ Ï-BÜ halkının impulsu olan Kozmik-Ölü (yani, [RÎK. BÜ AT) OT-OZ yolu ile muvaffakiyete ulaşan impulsun BÜ-atılımıdır.Bu itibar la,Böri Biline Bey olarak AT UÇ-UÇU [nam-ı devlet etme],ancak,BÜ Dinastisi Lideri olan kimse için mümkündür.

Bu metne göre,BÖRÎ BÏL'i UÇ-UÇU'sunu [devletini] idare eden bey BÜ-Dinastisinden bir OT-OZ* mensubudur. Bu diyarın sınırının Tibet ve Hindistana kadar uzandığı ise "TÜPÜT QAĞANTA BÜ-ÏLÎN KËLTÎ" (s.82) cümlesinden anlaşılmaktadır.ÖKÜLÎ ÇUR BOL-BOL'unda ise,BÜ-KÎSÎ hakkında şöyle deniliyor:"ÖKÜLÎ ÇUR QITAÑ ve TA-TABI'da beş savaş savaştığı zaman,OQ-BÏL'inin tabi olduğu haşmetmaab olan müdafi Bü-Kişi idi" (Mirşan 1985, s.95).Buna göre,UÇ-UÇU "OQ BÏL" manasındadır (s.38).

8.4 QIRQIZ Seferi (d.s.558-559)

ANTA KÏSRE,	Ondan sonra (d.s.558),
YÏR BUYURQU ULUĞ ÏRKÎN	YÏR BUYURQU ULUĞ ÏRKÎN**
YAĞI BOLTI.	(Kül-Tiginin) düşmanı oldu.
ANI YAÑIP, [MIZ.	Onu yenerek,TÜRGÎ AYIRĞUN
TÜRGÎ AYIRĞUN KÖLTE BUZDI-	KÖL'de bozguna uğrattık.
ULUĞ ÏRKÎN	ULUĞ ÏRKÎN (yani,Awarlar)
AZQIÑA ËRÎN TËZÎP BARDI.	azıcık askeri ile tezip-vardı (kaçarak uzaklaştı).
KÜL-TÏGÎN,[ALTI OTUZ] YA-	Kül-Tigin 26 yaşında iken
ŞIÑA QIRQIZ TAPA SÜLEDÎ-	(d.ö.559) Kırğızlara doğru

*OT-OZ,yakılarak geçmek suretile öbür dünyada teşekkül etme (yer alma).
** Seigniorial Serbestlik (yani,APAR'lar) Mıntakası Hakimi.

MİZ. ËSÜÑÜG BATIMI
QIRIĞ ËSÜKİN ÖKÜGİMİN
YIŞIĞ AT-OĞA YORIP,
QIRQIZ BUDUNIĞ UDA BASDI-
MIZ.QAĞANIN BİRLE OSUÑA
YIŞDA SÜÑÜŞDİMİZ.
KÜL-TİGİN BUY-URIQUN[IÑ
QUD-OĞURUĞ] BİNİP
UP-ULUYU TËGDİ.BİR ËRİG
OQUN URTI,
İKİ ËRİG OD-UŞURU SANÇDI.

OL TËGDÜKDE,
BUY-URUQUNIÑ QUD-OĞURIĞ
OD-ULIQIN OS-ULIYU URTI.

QIRĞIZ QAĞANIN ÖLİRTİMİZ,
İLİN ALTIMIZ.

ordu sürdük.Güneş batımındaki kırlıların ÖKÜGİMİN YIŞ'ının başkentine yürüyüp,Kırğız Kavmini orda bastık.Hakanı ile işbu YIŞ'da savaştık.
KÜL-TİGİN Buy-Uruq'ların Qud-Oğur'larına hücum ederek haşmet le değdi."Bir er" değerinde okçu vurdu (ok la!),"iki er" değerinde subay sançtı (kargı ile). Onlar değdiği zaman ise, Buy-Uruqların Qud-Oğurlarının General-Ululuğunu up-ululuk la vurdu.Bundan sonra, Kırğız Hakanını öldürdük ve memleketini aldık.

Türklerin ULUĞ İRKİN [Ulu Serbestlik] dedikleri mıntakada yaşıyan "Ërür Barur Ërkli" [Göç Etme Serbestisine Sahip] Halk Herodotus tarihinde **"Serbest İskitler"** ve Menander Protektor tarihinde "**Awar**"[Türkçesi APAR]şeklinde geçmektedir,ve Türkler onlara bazan " QARLUQ " da demektedirler.Ancak,bu İRKİN'lik Türkler le ilişkili kentler dışında kalan yerler için söylenmekte;meselâ, Astarhan kenti için böyle bir "serbestlik" sözkonusu değildir.Hatta,ËRÜR BARUR İRKLİ'ler bu kenti,AT-OMUĞ IDUQ BAŞ'ı,tehdit ettikleri zaman,Türk Hakanının onlar la savaştığına da şahit olmaktayız (s.48).

Kül-Tigin tarafından yenilen ve "tezip varan" **Bayanos** idaresindeki Awarlar d.s.558'de (s.72) Justinus'a bir QANDIQ [elçi] gönderirler ve—Bizansın düşmanlarına karşı Awarlar la bir ittifak antlaşması yapmasının faydalarından bahsettikten sonra,bunun karşılığında—zengin hediyeler,yıllık haraç,ve mümbit bir toprakta iskân yeri isterler.

Bizanslılar la bir antlaşmaya vardıktan sonra,Awar-

lar,ilk ömce,Utigurları,sonra,Hun Boyu Zal'ları tabi kılarlar ve,sonunda da,**Sabir**'leri imha ederler. Bundan sonra ise,Ant'lar la savaşırlar.

Bizans tarih yazarlarının d.s.460 yıllarından beri tanıdıkları Türk boylarından Sabir'lerin Kafkasya küzeyinde yaşadıklarını,ve Kuban mıntakasına da hakim olduklarını bilmekteyiz.Bizans tarihçisi Prokopios 5. yüzyılda Sabirler hakkında şöyle der: "Yerin sırtında insanlar yaşamıya başlıyalıdan beri,ne Yunanlıların, ve ne de İranlıların kafasından Sabirlerin kullandıkları silâhlar çıkmadı."Bizans İmparatoru Anastasios (d.s.491-518) çağında Sabirler Kappadokiya'ya kadar sokulurlar,ve d.s.527'de I.Justinianus (d.s.527-565) onları Perslere karşı müttefik yapar.Ancak Sabirler, 558 yılındaki Türk hücumu sonucunda "tezip varan", Awar'lara karşı yenilerek(s.72) tarih sahnesinden silinirler.

Sabir sözünün,ISUB-UR şeklinde,bir ISUB-URA BİL kentinin ismi olmuş olması muhtemeldir.Meselâ,o Tereğin üst kısmındaki "Kafkas Kapısı" olmuş olabilir.Bu kent Prokopios'da "Tzur",Menander'de "Tzon-Geçidi" şeklinde geçmektedir ki,onun aslı ÇUR olmalı.Nitekim,doğu kaynaklarında bu ad "Çor"(Widengren,s.73) şeklinde gözükmektedir (Mirşan 1985,s.93-96).

Kül-Tiginin 559'da yendiği QUD-OĞUR'lar [Kutigurlar] ise,aynı yılın Mart ayında,donmuş olan,Tuna Nehrini geçerek,bir kısmı Thermopyl'e,diğer kısmı Gelibolu Yarımadasına,ve üçüncü kısmı da Bizans başkenti surlarına kadar değerler.Ancak—QUD-OĞUR'ların dönüş yolunu tehlikeye sokacak şekilde—Tuna Ağzında Bizans donanmasının gözükmesi,onların 559 güzünde geri çekilmelerine sebeb olur,

Fakat QUD-OĞUR'ların tekrar Trakyaya değebileceklerinden korkan İmparator Justinian,Utigur (yani,OD-O—ĞUR) beyi Sandlichos'a müracaat ederek,onu QUD-OĞUR beyi Zabergan'a karşı kışkırtır ve,QUD-OĞUR'ları yenmesi halinde,onlara vermekte olduğu yıllık haracı ken-

disine vermeyi vadeder.Bizanslılara yaranmak istiyen Sandlichos ise,İmparatora şu haberi iletir: "Boydaşlarımızı yok etmek,ne Tanrı karşısında,ne de başkaca bir şekilde,yakışıklı değildir.Onlar bizim le,yalnız dil bakımından akraba,bizim vatandaşımız,ve bize aynı bir giyim ve hayat tarzı ile bağlı değiller,ayni zamanda—başka bir beyin idaresi altında bulunuyorlar sa da—bizim ırkdaşımız bulunuyorlar.Buna rağmen,ben —Justinianus'un arzusu üzerine—QUD-OĞUR'ların—Bizansa baskın yapacak atlıları olmaması için—bütün atlarını ellerinden alacağım,ve onları kendi malım edineceğim."

8.5 TÜRGİS Seferi (d.s.559 TABIŞĞAN YIL)

OL YILQA,	O yıl (d.s.559),
TÜ[RGİS TAPA,ALTUN YIŞIĞ]	Türgislere karşı,Altun-Yış
AT-OĞA,ÏRTİS ÖGİZİG KEÇE	Başkenti üzerinden,ve İrtiş
YORIDIMIZ.	Irmağını geçerek yürüdük.
TÜRGİS BUDUNIĞ UDA BASDI-	Türgis Kavmini,bu şekilde,
MIZ.	stratejikman bastık.
TÜRGİS QAĞAN SÜSİ,	Türgis Hakanının ordusu,
OBUL-UÇUDA,OTÇA-BORAÇA	Obul-Uçu'da,ot gibi,bo-
KELTİ,SÜNÜŞDİMİZ.	ra gibi geldi,—savaşdık.
KÜL-TİĞİN,UB-UŞUĞU,	Kül-Tigin,Ub-Uşuğuya karşı,
BUZ-AT BİNİP TEGDİ.	BUZ-AT hücumu ile değdi.
UB-UŞUĞU BUZ-AT EK[ÜSİN.]	Ub-Uşuğu bozguna uğradık-
AT-UTUZ AT[IĞ] KİSİN	tan sonra,Xorazmia'lılar da
ÖZİ ALTIZDI.	teslim oldular.
ANTA,YANA KİRİP,	Bundan sonra,yürümemize de-
	vam ederek,(Kül-Tigin)
TÜRGİS QAĞAN BUYURIQI	Türgis Hakanının buyuruğu
OZ-AT OTIQUĞ İLİGİN TUTDI.	altındaki Oz-At Otıqu Hal-
	kını* idaresine aldı.
QAĞANIN ANTA ÖLÜRTİMİZ,	Hakanını orda öldürdük,

*Ölünün Öbür Dünyada yeniden teşekkül edebilmek üzere yakılması;OT-OZ (s.72);AT-OTUQ (s.60);buna göre,bir Türk kabilesi.

ÏLÏN ALTIMIZ.
QARA TÜRGÏS BUDUN,QOP,ÏÇÏKDÏ,
OL BUDUNIĞ
[ATAB-URDA QONTIRTIMIZ].
[YANA YORIP],
SOĞDAQ BUDUN ÏTEYÏN TÏYÏN,
ÏYÏNÇÜ ÖGÜZÏG KËÇE,
TËMÏR QAPIĞQA TËGÏ
SÜLEDÏMÏZ.
ANTA KÏSRE,QARA TÜRGÏS
BUDUN,YAĞI BOLMIŞ,
ÏKÏÑ ËRÏS TAPA BARDI.

BÏZÏÑ SÜ ATI TURUQ,
AZUQI YOQ ËRTÏ,

UYUBLIQ KÏSÏ ËR[TÏ],

"ALP ËR",BÏZÏÑE TËGMÏŞ ËRTÏ.
ANTAĞ ÖDKE ÖKÏNÏP,
KÜL-TÏGÏNÏG AZ ËRÏN
ÏRTÜRÜ ITIMIZ,
ULUĞ SÜÑÏŞ SÜÑÏŞMÏŞ.

ALP UŞUL UÇI
OQ ATIN BÏNÏP TËGMÏŞ,
QARA TÜRGÏS BUDUNIĞ
ANTA ÖLÜRMÏŞ-ALMIŞ.
YANA YORIP,...BÏRLE,OQ-UŞU TUTUQ BÏRLE SÜÑÜŞMÏŞ.
ËRÏN,QOP,ÖLÜRMÏS;
ËBÏN-BARIMIN [ËTÏGÏN],
QOP,KËLÜRTÏ.

yurdunu aldık.
Qara Türgis Kavmi idaresinde iken,idaremize giren bu kavmi Atab-Ur Kentinde iskân ettik.
Seferimize devam ederek,
Soğdaq Kavmini kalkındırmak üzere,İyinçü Irmağını geçerek,Demir Kapıya (Samarkanda) kadar süledik.
Bundan sonra,Qara Türgis Kavmi—düşmanları haline gelmiş olan—İKİN ERİS'e doğru vardı.Bu şekilde, bizim ordumuzun atlarının talimsiz,iaşelerinin bitmiş olduğunu,buna göre de, tabiiyetlerine alınabileceğimizi zannederek,bir "kahraman" edası ile,bize tabi yerlere değmiş oldular.
Maalesef,bu şartlar altında Kül-Tiginin bir kısım askerlerini geri çekilmiye mecbur ettiler,—büyük bir savaş neticesinde.Fakat (Kül-Tigin,buna rağmen) Alp-Uşul Uçı'nın okçularına hücum etmiş,ve Qara Türgis Kavmini oracıkta imha edip almış.
Seferine devam ederek,....
Massaget'ler ile savaşmış.
Askerlerini imha etmiş,ve karargâhlarındaki varlıklarını gelir olarak almış.

OZ-AT OTIQUĞ ÏL (s.75) adı Macarca ve Yunancada "Uz" şeklinde geçmektedir.Rus salnameleri onları " Tork " (yani,Türk) diye adlandırırlar.

İdil ötesinde yaşıyan Uzlar,Don ve Dnyepr arasında yaşıyan Peçenekleri yendikten sonra,Balkanlara ve Macaristana akınlar yaparlar ve,nihayet,1068'de Kief Prensliğinin güney sınırını işgal ederler ve Ruslaşırlar.

Metinden anlaşıldığı üzere,Kül-Tigin göç etmeden kalan Uzları Atab-Ur Kentine yerleştirmiş bulunuyor. Bu kentin Ulan-Batur (Urga!).olduğunu—Urga-Qalğan yolunun doğusunda,Bağa-Sansar Dağının eteğinde bulunmuş olan—aşağıdaki bolbol yazısı teyit ediyor:

> **OA.** ATIĞ ÄMİM OZ ÄRİMİM UÇ ATQA BİTİDİM,IRAQ UÇUY OĞ-OQ QAÑ OD-URILIM,OZ-AT ATAB-URDA.
> ÖG-ÖZÜG ÄSİB ÄRT UB-URUÑ (Orkun 1938,s.164).
> OZ adını alanların lideri için yazdığım bu yazıyı—ırakta bulunan memleketimiz liderinin OĞ-OQ [Kişilikli Asker] Babamız (Origo'muz) olarak ateşe vurulduğu—OZ-AT'ların Atab-Ur Kentinde yazdım.
> "Peygamber" olarak gömülenin mezar taşı.

OZ-İL'ler ÖKÜLİ ÇUR bolbolunda da sözkonusu ediliyor (Mirşan 1985,s.94).Bunların ilk başkentlerinin Topraq-Qala olmuş olması muhtemeldir.

8.6 AT-OY BİL Seferi (d.s.560-568)

KÜL-TİGİN,YİTİ OTUZ YAŞINA,QARLUQ BUDUN,
ÄRÜR-BARUR ÄRKLİ,

YAĞI BOLTI.AT-OMUĞ IDUQ
BAŞDA SÜÑİSDİMİZ.
[KÜL] TİGİN OL SÜNÜŞDE
OTUZ YAŞAYUR ÄRTİ.
ALP-UŞUL UÇI AQIN BİNİP
UP-ULUYU TEGDİ,
İKİ ÄRİG OD-UŞURU SANÇDI,

Kül-Tigin,27 yaşında iken (d.s.560),Karluk Kavmi, "göç etme serbestisine sehip çıkmak" suretile,onun düşmanı oldu.At-Omuğ Iduq Başda [Astarhan!] savaştık. Kül-Tigin o savaşda otuz yaşıyor idi (d.s.563). Alp-Uşul Uçı'ya "akın hücumu" ile haşmet le değdi, "İki er" değerinde subay sançdı (kargı ile),

QARLUQUĞ ÖLÜRTÎMÎZ-ALTI-MIZ.
OZ BUDUN YAĞI QALTI,
QARA KÖLTE SÜNÜŞDÎMÎZ.
KÜL-TÏGÎN BÎR QIRQ YAŞAYUR ËRTÎ.ALP-UŞUL UÇI AQIN BÎNÎP UP-ULUYU TËGDÎ, OZ-ÖLTÎBÎRÎG AT UTDI.OZ BUDUN ANTA UYUQ BOLTI.

ve Karlukları imha ederek aldık (s.36,42,48).
OZ Kavmi düşmanı olarak kaldı,Kara Gölde (Azak Gölü) savaştık.Kül-Tigin 31 yaşıyor idi (d.s.564).Alp-Uşul Uçı "akın hücumu" ile haşmet le değdi,ve "Ozların İmhacısı" namını kazandı.Oz Kavmi bu şekilde tabi oldu.

Burda sözü edilen Karlukların Menander'in "Türkler Medyaya akın etmiş,ve memleketlerini harabeye çevirmişlerdi" cümlesindeki Türkler olması gerekir. Nitekim,Rusların da Uz'lara "Türk" dediklerini zikretmiş idik (s.76).Ayrıca,QAÑIM QAĞAN'ın Dareios'a karşı yaptığı seferde Karlukları askere almış olduğunu (s.44) bilmekteyiz ki,bu da Bizanslıların onlara "Türk" demiş olmalarına sebeb olmuş olabilir.Oz Kavmi ise,Kül-Tiginin 559 yılında yendiği Oz-Atların göç eden kısmı olmalı (s.75-76).

ËÇÎM QAĞAN ÏLÎ OQUM-UŞUĞ BOLTIQINTA,BUDUN ÏLÎGÎ ËKÎGÜ BOLTIQINTA,

ÏZÎGÎL BUDUN BÎRLE SÜNÜŞDÎMÎZ.
KÜL-TÏGÎN ALP-UŞUL UÇI AQIN BÎNÎP [UP-ULUYU TËGD]Î,—OL AT ANTA TÜS[TÎ.]
ÏZÎGÎL [BUDU]N ÖLTÎ.
AT-UQUZ OĞUZ BUDUN KENTÜ BUDUNIM ËRTÎ,
TEÑRÎ YÏR BOLĞAQIN ÜÇÜN,

YAĞI BOLTI.
BÎR YILQA BÏŞ YOLI SÜNÜŞ-

Ëçim Qağan halkı Oq'lara hakim olduğu vakit,"kavmimize mensup halklar camiası"na katılmış olmaları dolayısile,Ïzigil Kavmi ile savaşdık.
Kül-Tigin Alp-Uşul Uçı'ya "akın hücumu" ile haşmet le değdi,—o nam orda düştü, Ïzigil Kavmi mahvoldu!
At-Uquz Oğuz Kavmi kandi kavmimizden idi.Bu itibar la,Tanrı Yerinde bizim le beraber yaşaması gerektiğinden,düşmanı oldu.
Bir yıl içinde 5 defa sa-

DİMİZ.**EN İLK** AT-OĞU BOLIQDA SÜNÜŞDİMİZ.
KÜL-TİĞİN OZUM ON-OQIĞ BİNİP,UP-ULUYU TEGDİ,ALTI ERİG SANÇDI,SÜ [T]EGİSİNTE,YİTİNÇ ERİG QILIÇLADI.

İKİNTİ QUŞLAĞAQDA,İDİZ BİRLE SÜNÜŞDİMİZ.
KÜL-TİĞİN OZ OYIĞIZIN BİNİP UP-ULUYU TEGİP,
BİR ERİG SANÇDI,AT-UQUZ ERİG
EGİRE AT-UQIDI,
—İDİZ BUDUN ANTA ÖLTİ.
ÜÇÜNÇ,BU[L OTUQD]A,
OĞUZ BİRLE SÜNÜŞDİMİZ.KÜLTİĞİN,OZUM ON-OQIĞ BİNİP,
TEGDİ-SANÇDI.
SÜSİN SANÇDIMIZ,İLİN ALTIMIZ.
TÖRTİNÇ,UÇUŞ BAŞINTA
SÜNÜŞDİMİZ.
TÜRÜK BUDUN,ADIQIQMIŞ ITDI,UYUBLIQ BOLT[AÇ]I ERTİ OZA,[İKİ]LİMİS SÜSİN
KÜL-TİĞİN—OĞ-ATI AT-OÑIRA,BİR OĞUŞ AL-APAĞU
ON-ERİG AT-OÑA
TİĞİN OYUĞINTA İGİRİP—

ÖLÜRTİMİZ.

vaştık.**İlk önce**,AT-OĞU BOLIQ (Saray!)'da savaşdık*.
Kül-Tigin Ozum On-Oq'a hücum la,haşmet le değdi,Altı asker sançdı ve,ordunun hücumu esnasında,yedinci askeri kılıçladı.
İkinci molada,İdiz ile savaşdık (s.48-49!).
Kül-Tigin Oz-Oy'lara hücum ederek haşmet le değdi.Bir asker sançdı,"Namdar"ların askerlerinin hadlerini bildirdi, [du!
—İdiz Kavmi orda harab ol-
Üçüncüsünde,bu otlakda,
Oğuz ile savaşdık.Kül-Tigin,Ozum On-Oq'lara hücum ederek,değdi-sançdı.
Ordusunu sançdık,yurdunu aldık (d.s.566,İT YIL).
Dördüncü defa,UÇUŞ BAŞI'nda (Bulğar Kenti) savaştık.
Türk Kavmi,yorgunluk yüzünden,teslim olacak hale gelmişken,Kül-Tigin—şerefini muvaffak etmek üzere,BİR OĞUŞ AL-APA'nın muvaffak ON-askerlerinin hücum edecekleri kanaatını uyandırarak—onların iki kısımdan ibaret ordularını imha etti (s.49).

---

*At-Uquz Oğuz [Kendi Oğuzumuz] ile yapılan bu savaş—İT ÖD erası takvimi dolayısile (Mirşan,Mayıs 1983,s.313)—d.s.566 İT YILında yapılmış olmalı.

BÏSÎNÇ, ÏZGÎNTÎ OQ-UDUZDA OĞUZ BÎRLE SÜNÜŞDÎMÎZ. KÜL-TÏGÎN OZ OYUĞIZIN BÎNÎP TËGDÎ,ÏKÎ ËRÎG SANÇTI,BOLIQI BARMADI, [OL] SÜ ANTA Ö[LTÎ]. [OMIĞI Q]URĞA[N] QIŞLAP, YAZ ÎLE,OĞUZĞARU SÜ AT-AŞIQDIMIZ. KÜL-TÏGÎN,BËG UB-UŞULIYU QI ATIMIZ, OĞUZ YAĞI ORDUĞ BASDI. KÜL-TÏGÎN ÖG-USUZ AQIN BÎNÎP, AT-UQUZ ËRÎN SANÇDI, ORDUĞ BÏRMEDÎ.

Beşinci olarak, Ïzginti Oq-Uduz'unda Oğuz ile savaşdık. Kül-Tigin Oz-Oy'lara hücum ederek değdi;iki asker sançdi;derken,o ordu orda imha oldu . Omığı Qurğan'da kışlayıp, yaz başlangıcında,Oğuz yönü ordusuna at sürdük. Kül-Tiginin karargâhını, BËG UB-UŞULIYU [Beylik] adını verdiğimiz,Oğuz taraftarı basdı.Kül-Tigin ÖG-USUZ akını hücumu ile, AT-UQUZ askerlerini sançdı, karargâhı vermedi (d.s.567 yılının sonu).

AT-UQUZ [tabi] Oğuzlara karşı yapılan bu savaşlar TÜRÜK Anayasasının "Oq asıllı sembol Türk iman ve gücünü Türk Hakanına versin" ve "Türk Bili Hakanı Türk olan kavimleri bize tabi kılarak tutsun" (Mirşan 1978, s.107) maddelerine dayanmaktadır.Bu savaşlarda Kül-Tiginin bazı Oğuz boylarını BÎR OĞUŞ AL-APA'nın [Tek Olan Tanrının] ON-ËRÎG'lerinin [kozmik askerlerinin] hücum edecekleri savı ile korkutması,Türk Bil'in bu Oğuzların memleketinden gelerek Seleñeye yerleşen bir peygamber tarafından kurulmuş olduğunu belirtmek için ileri sürülen bir argumentasiondur (s.17).Nitekim Kül-Tiginin ÖG-USUZ [Peygamber] akını ile hücuma geçmesi de böyle bir dayanağa işaret ediyor.Yani,bu savaşların asıl amacı Oğuz memleketlerini TÜRÜK ÏSÎR YÏR [**BAU**,Türk imanına sahip halkların yaşadığı yer] haline getirmekdir.

Kemçik Cırğaq yazıtında geçen şu cümleden ÏDÎZ'lerin OQ oldukları anlaşılmaktadır:ÏDÎZ ÎL URUĞIN OQ,BUY-URUĞU URTUMQA ALTIM OĞ-UŞUĞA ATINIM [Ïdiz halkı ırkı OQ'larını,Buy-Irkına tabi kılarak,savaşarak almış olmamdan dolayı,adım OĞ-UŞU'dur].

8.7 KÜL-TIGĪN'in ölümü (D.s.17.9.575 QOÑ YIL)

ÖGİM QATUN,
ULAYU ÖGLERİM,
KĒLİRİM KĒLİNÜNİM,
QUNÇUYLARIM:
BUNÇA YĪME,
TİRİGİ KÜÑ BOLTAÇI ĒRTİ;
ÖLÜGİ, YURTDA-YOLTA YATU
QALTAÇI ĒRTİGİZ,
—KÜL-TĪGĪN YOQ ĒRSER,
QOP, ÖLTEÇİ ĒRTİGİZ;

İNİM KÜL-TĪGĪN KĒRGEK
BOLTI,
ÖZÜM SAQINTIM!
KÖRÜR KÖZİM KÖRMEZ TEG,
BİLİR BİLGİM BİLMEZ TEG
BOLTI, —ÖZÜM SAQINTIM.
ÖD TEÑRİ YASAR KİSİ-OĞLI,
QOP,
ÖLGELİ TÜRÜMİS,
—ANÇA SAQINTIM!

KÖZDE YAŞ KĪLSER İTİDE,
KÖÑİLTE SIĞIT KĪLSER,

—YANTIRU SAQINTIM,
QATIĞDI SAQINTIM!
İKİ UŞUD,
ULAYU İNİYİGÜNİM, OĞLINIM,
BĒGLERİM BUDUNIM ĒKÜZİ

OQ-UŞI UYUBLIQ BOLTAÇI
TĪP SAQINTIM!

Övüncüm Kadın,
müteakip Övünçlerim,
dışarıdan gelen gelinlerim,
hayat arkadaşlarım:
Siz hepiniz, "diri" olarak
birer biçare olacak,
"ölü" olarak ise, yurtda-
yolda yata-kalacak idiniz,
—eğer Kül-Tigin olmamış
olsa, evet, imha olacak idi-
niz; bu itibar la, İnim Kül-
Tiginin sizin için gerekli
olduğuna karar vermek su-
retile, tedbirli oldum!*
Görür gözüm görmezmiş gi-
bi, bilir bilgimi bilmemiş
gibi kabul ederek sakındım!
Eralar Tanrısı tarafından
yapılan kişi-oğlunun, evet,
günün birinde ölmek üzere
türemiş olduğunun bilinci
içinde anca sakındım!
Gönüle düşen kederin göz-
lerde yaş getirecek kadar
büyük olabileceğini bile-
rek, "acı bilinci" içinde
acımasız sakındım!
Beni temsil eden Mümessil
ve Vekilimden ibaret iki
Valimin idaresindeki bey-
lerin kavminden müteşek-
kil OQ Hakimiyeti istilâ
görmesin diyerek sakındım!

* yani, babamın ölümünden sonra Hakan olma hakkını kullanması için inimi görevlendirdim.

YUĞÇI-SIĞITÇI,
QITAÑ,TATABI BUDUN
UB-UŞULIYU
OD-UR ËSÎÑÜN KËLTÎ.
TABIĞAÇ QAĞANTA
ÏSÎYÜ ÏLÎK[Î] KËL[Ü],
BÎR TÜMEN AĞI
ALTUN-KÜMÎŞ
KËRGEKSÎZ KËLÜRTÎ.

TÜPÜT QAĞANTA
BÜ-ÏLÎN KËLTÎ.
QURIYA KÜN-BATSIQDAQI,
SOĞUD BÏRÇÎKÎR,
BUQARAQ ULUS BUDUNTA
ÎNÎÑ ËSÎÑÜN
OĞUL TURQAN KËLTÎ.
ON-OQ OĞLIM
TÜRGÎS QAĞANTA
OMUQ-URUÇ ATIM-OĞ UÇI;
OĞUZ BÎLGE ATIM-OĞ UÇI

KËLTÎ.
QIRQIZ QAĞANTA
AT-URUDUŞ ÎNÎNÇU ÇUR KËLTÎ.
BARIQ ÏTGÜÇÎ,
ËB-ËDÎZ UYUR AT-OĞIMA
BÎTÎG TAŞ ÏTGÜÇÎ
TABIĞAÇ QAĞAN UÇIQANI
UÇUÑ ËSÎÑÜN KËLTÎ.
KÜL-TÏGÎN QOÑ YILQA,YÏTÎ
YÎGÎRMÎKE UÇDI TOQIZINÇ
[AY] .YÏTÎ OTUZQA
YUĞ ËRTÜRTÎMÎZ.

Ağlayıcı-sızlayıcı olarak,
Qıtañ ve Tatabı Kavimlerinin Ub-Uşulıyu'sı
Od-Ur Paşa geldi.
Çin Hakanlığından "Halk Temsilcisi" gelerek,
10.000 kişiye yetecek ağırlıkta "mezar altın-gümüşü" nü aşırı derecede çok getirdi (s.60,64).
Tibet Hakanlığından
Bü-Halkın geldi.
Kara Tarafında gün-batsıkdaki—Soğudların tabi oldukları—Buqaraq Ulus Kavminde " Mümessil Paşa"nın Vekili Sancak Valisi geldi*.
On-Oq'lardaki temsilcim
Türgis Kağanlığından OMUQ URUÇ [Rahip] Dinasti Lideri;
Oğuz Beldesinden (yani,At-Oy Bilden) Dinasti Lideri geldi.
Kırğız Hakanlığından At-Uruduş İninçu Çur geldi.
Noter olarak,ve
başarı ile ölen dinastıma yazılı taş edicisi olarak
Çin Hakanı lideri
Lider-Paşa geldi.
Kül-Tigine QOÑ YIL'ının 17-sinde uçmuş olduğu 9'uncu ayın (17.9.575) 27'sinde YUĞ ettirdik (27.9.75).

*Alp Ërin tarihinde BUQARAQ ULUS BUDUNTA ÎNÎÑ ËSÎÑÜN yerine "ISUB-URA ATIM OĞUN ÇUR",ve vekiline "ISUB-URA ATIM OĞUN TURQAN" deniliyor.

BARIQIN ËB-ËDİZİN] BİTİG TAŞ[IN,B]İÇİN YILQA, YİTİNÇ AY,YİTİ OT[UZQA];	Hakiki başarılarının yazılı olduğu taşını,Biçin Yılının yedinci ayının yedi otuzunda (27.7.576);
QO[P,ULU]Q [ÖD TOQUZ-ON ARTUQI BİR] ÖLTİ[GİN KÜL-TİGİNKE] QIRQ ARTUQ[I Y]İTİ YAŞIN BO[LTI],AT-U-ŞUP [URIĞ TİKDÜMİZ].	yani,Uluq Öd'ün dokuz-on fazlası birinde(91!) ölen Kül-Tiginin kırk fazlası yedi yaşında (47!),namına vurarak diktirdik.

Uluq Öd'ün 91'i d.s.568 Kösi Yılından başlamakta ve d.s.579 Lağzın Yılında bitmektedir.Bu TAYDU'daki QOÑ YIL d.s.575,ve BİÇİN YIL d.s.576'dır.Ancak,Kül-Tiginin yaşı cinsinden verilen sayıyı değerlendirebilmemiz için,onun yalnız ölüm yılını bilmemiz yeterli değildir,babası öldüğü zaman kaç yaşında kaldığını da bilmemiz gereklidir;çünki,"yaşa göre tarih tespiti" esaslarına göre,onun hakiki yaşı "*resmi* yaşı" cinsine çevrilmiş bulunmaktadır (s.68;Mirşan,Nisan 1983,s.256,ve Mayıs 1983,s.320-322).Yoluğ-Tigin Kül-Tiginin bu yaşını 7 olarak bildiriyor (s.68).Buna göre,Kül-Tigin 575-46 = d.s.529'da doğmuş,ve babası 529+7 = d.s.536 yılında ölmüş bulunuyor [Kül-Tigin d.s.575'de 46 yaşını doldurmuş ve 47'inci yaşına basmış bulunuyordu].

Yazılı taş edicileri meyanında yazı yazan Çin Paşasının Çince yazısında (s.82) Kül-Tigin ismi *K'üe T'ê-k'in* şeklinde telâffuz ediliyor ve şöyle deniliyor:

> *T'ang* Hanedanı (çağı),*K'ai-yüan*'in 20'inci yılı [d.s.576],sene sırasına göre *Jen Shen*[*K'ai-yüan*'-in 20'inci yılının diğer bir söyleniş şekli],12'-inci ay,*Hsin Ch'ou* [12'inci ayın dönem hesabı ile söyleniş şekli]'ın 7'inci günü,*Ting Wei* [7'inci günün diğer bir söyleniş şekli].

Yani,d.s.7.12.576'de Çince metin yazılmış bulunuyor.Halbuki,yazılı taşın dikiliş tarihi 27.7.576'dır. Buna göre,Çinliler yazılarını ya taş dikildikten son-

ra yazmiş bulunuyorlar,veya Çinlilerin ay hesabı ile Türklerinki arasında büyük bir fark vardir.

BUNÇA ËB-ËDÎZÇÎG AT OYIĞIN ËLÎTÎBÎR KËLÜ ËTÎ,	Bunca başarıların sahibi ebedi istirahatgâhına verildikten sonra,bunca söz-inşalarını (cümleleri) Kül-Tigin namına Yoluğ-Tigin olarak yazdım.
BUNÇA BÎTÎG-BÎTÎGME KÜL-TÏGÎN ATISI YOLUĞ-TÏGÎN BÎTÎDÎM.	20 gün oturarak,bu taşa bu harfleri,evet,Yoluğ-Tigin olarak yazdım.
YÎGÎRMÎ KÜN OLIRIP,BU TAŞQA,BU TAMQA,QOP,YOLIĞ TÏGÎN BÎTÎDÎM.	O,onu Tanrı Vekili olmıya lâyık [ÏGÎDÜR ËRTÎGÎZ] görmüş olduğunuz için, uçarak vardı (s.15,25,30).
IĞAR OĞLINIÑIZDA AT OYIĞUNIÑIZDA ÏKÜGDE ÏGÎDÜR ÏRTÎGÎZ, UÇA BARDIGIZ.	Onu Tanrı diriltinceye kadar;Kül-Tiginin "mezar altın-gümüşü" ile Tanrıda tecelli etme varlığı,
TEÑRÎ TÎRÎG ËDKÎÇE, KÜL-TÏGÎNÎÑ ALTUNIN-KÜMÎŞÎN	Türk liderliğindeki Oq ırkının,etrafında toplanmış oldukları,namlı kavmin beyi olması dolayısile,
OĞIŞIN BARIMIN, TÜR[ÜK UÇIĞIÑ] OQ [URUĞI]NIN,OYIĞMA AT UYUĞ, AT B[UDUNTA ÖZE] BËGÎM TÎGÎN YÜGÏRÜ, TEÑ[RÎ KÖTÜRTÎ ËRÎNÇ].	onun Tanrı tarafından makbul karşılanmasına sebeb teşkil etmektedir.....
..... AT UŞ[I] BÎTÎDÎM YOLUĞ-TÏGÎN [MÎN]. OQ-URUDINIĞ [BUDUNTA ÖZE] ÎNÎM KÜL-TÏGÎN ÖLTÎ [ÏKÜZÎÑE],[TEÑRÎKÎNKE] ÏSÎG-KÜÇÎG BÏRTÜK ÜÇÜN, TÜRÜK BÏLGE QAĞAN OYIQIQA ÎNÎM KÜL-TÏGÎNÎĞ ÖK-ÖZÎDÜ OLURT[I] ÎNÎNÇU APA-OYIRIĞIN TURQAN AT-OĞ QAĞAN TURDI.	...namına yazan Yoluğ-Tiginim [Vak'anüvis'im]. Oq Irkı Kavmini idare eden inim Kül-Tigin öldükten sonra,Tanrıya uygunluğa iman ve güç verdiği için, Türk Bili Hakanı namına inim Kül-Tiginin krallık verasetine İninçü Apa Oyırığın Turqan Dinasti Hakanı durdu (d.s.580!).

Burda adı geçen İninçü Apa Oyırığın Turqan'ın—Menander tarihine göre—Sizabulos'un (s.70-71) oğlu, Atİlde sancak beyi **Turxanthos** (yani, TURQAN AT-US) olması gerekir. D.s.575'de, **Valantinos** başkanlığında Türklere gönderilen Bizans heyeti, ilk önce, ona mülâki olmuş, ve Kül-Tiginin ölümü haberini ondan öğrenmiş bulunuyor.

Kül-Tigin, bütün Türk Hakanlıklarını birleştirerek, büyük bir BİL kurduktan sonra, Türk ipeğinin İran pazarlarında "serbestçe" satılması için, ÇİK BİL Kıralı **Chosrau**'a (d.s.531-579) bir heyet gönderir.

Bu hadise, o zamanlarda Kül-Tigin-Chosrau ilişkilerinin çok dostane bir seviyede olduğuna işaret etmektedir. Çünki d.s.557'de Kül-Tigine yenilen **Ephtalit**'ler (s.69-70) d.s.558'de **Sasani**'lere hücuma geçmiş — ler ve, zayıf düşmüş olduklarından, kolaylık la yeni — lebilmiş bulunuyorlardı. Fakat, İrana göç etmiş, ve orda Persleşmiş bir Ephtalit olan, **Katulphos**'ın entrikaları yüzünden, Türk heyeti hiçbir varuk [netice] alamıyarak geri döner. Buna rağmen, Türk-İran ilişkilerine önem veren Sizabulos [SİZE BOLUS] ikinci bir heyet daha gönderir. Fakat, İran Sarayında devam eden entrikalar yüzünden, Türk heyetinin bazı azaları zehirlene — rek öldürüldükten sonra, Türk elçilerinin İranın sıcak ve kuru iklimine dayanamadan öldükleri ileri sürüle — rek, mazeret beyanına çalışılır. İran Sarayında olup bitenler "akıllı" Sizabulos'un keskin görüşünden gizlenemez ve, bu şekilde, Türkler le Persler arasında düşmanlık doğar.

Bunun üzerine Sizabulos—Türk ipeğine pazar bula — bilmek üzere—Bizansa bir Türk heyeti gönderir (d.s. 568), ve heyet, Bizans İmparatoru **Justinus**'la (d.s.565-578), Türkler le Bizanslılar arasında bir savunma ve dostluk antlaşması imzalar. Bu antlaşma üzerine, Justinus da, aynı yıl, doğu kentleri strategi **Zemarchos** idaresinde, Türklere bir Bizans heyeti gönderir (Ağustos 568).

Sizabulos tarafından kabul olunan Zemarchos şöyle der: *Ey Halklar Hakimi ve,iyiliklerini Senin de yürekden istediğinden emin olduğum,Bizanslıların dostu, Sana İmparatorumuz benim ağzımdan selâm eder ve iyi dileklerini bildirir! Tüm kutlar Sana her zaman yardımcı ola! Yoluna çıkanları her dem bertaraf edesin, ve düşmanlarından zafer ganimetleri alasın!Bizlerden, bütün dostlukların düşmanı olan ria uzak ola!Türkler ve onların idaresinde bulunan halklar benim de dostlarım ve akrabalarımdır,ve siz de bize karşı aynı hisleri taşımalısınız* (M 20).

Sizabulos ta,aynı şekilde mukabelede bulunarak,Bizanslıların dostlarının kendisinin de dostu,düşmanlarının ise,düşmanı olacağını,ve bunun kendisinin kat'i ve yitirilmez kararı olduğunu söyler (M 43).

Bu şekilde başlıyan Türk-Bizans dostluğu neticesinde,Türkler le Bizanslılar arasında karşılıklı olarak pek çok elçiler gidip-geldiğini görmekteyiz ve,en son olarak ta,d.s.575'de **Valentinos** idaresinde bir Bizans heyeti gönderilir ve,beraberlerinde,Istanbulda yerleşmiş olan 106 Türkü de götürürler.Ancak,Başkomutan **Turxanthos**'a ulaşan heyet—Bizansın Türkler le yaptığı antlaşmaya sadık kalmadığı,bilhassa,**Varchonit**'ler le (Awarlar la!) bir antlaşma yapmış oldukları söylenerek—iyi karşılanmaz ve Turxanthos—**Bochanos** idaresinde bir ordu göndererek ve oralarda mevzilenmiş olan **Anagaios** idaresindeki diğer bir Türk ordusunun da yardımı ile—**Bosporos** (Kerç!) kentini işgal eder, ve Bizanslılar la savaşır.Ancak,babası Sizabulos'un ölmüş olması dolayısile,onun dostu olan Bizansların elçisine fazla haşin davranmaz ve,hatta,Valentinos'un,İçasyada bulunan,kardeşi **Tardu**'yu ziyaretine dahi izin verir.

Turxantos ile Valentinos arasında geçen görüşmelerde Turchantos'un,babası Sizabulos'un ölümü dolayısile onun Bilinin ve servetinin varisi olduğunu söylemesi,kendisinin İNİNÇÜ APA OYIRIĞIN TURQAN olduğunu

göstermektedir (s.84'ün sonu!).

Çin kaynakları Türk bolbollarına şöyle başlıyor:

> **L.M.T.** Bir diğer intikale göre,Türklerin ecdatları—*Xunnu** [*Hiuŋ-nu*,OŊ-ONU;yani,ON-UYUL] küzeyinde bulunan—*So*-Devletinden (yani,SÜY-OY BUDUN'—dan) neş'et etmektedir (Mirşan 1985,s.53).Onların SÜ [*Horde*]'lerinin kumandanı *A-paŋ-pu* idi**,ve onun 17 kardeşi vardı.Onlardan birinin adı *Î-çi-ni-şi-tu* idi ki,o bir BÖRÎ [kurt] tarafından dünyaya getirilmiş bulunuluyordu*** (LMT 1958,s.5-6).

Eski çağları (doğumdam öncelerini) masalvari olarak anlatmak la işe başlıyan bu yazı,nihayet,bilinen tarih haberlerini de vermek üzere,şöyle devam ediyor:

> **L.M.T.** *Ta-tuŋ*'un 11'inci yılında [d.s.545] (Küzey) *Tshou* imparatoru *T'ai-tsu,Tsiu-ts'üan*'dan bir barbar olan,*An-no-p'an-t'o* isimli bir elçiyi *T'u-küe*'ye [TÜRÜK BİL'e] gönderdi.Orda herkes birbirini tebrik etti ve şöyle dediler: Devletimiz kalkınacaktır,çünki bugün bize Büyük Regnumdan bir elçi geldi (Liu Mau-Tsai 1958,s.6-7).

Burda sözü geçen "Büyük Regnum" İKİTİ ETİGMİŞ BİL-lerden biridir,ve bu BİL'lerden (Regnumlardan) diğerine d.s.544'de Hakan olan KÜL-TİGİN İmparator *T'ai-*

---

*Onların ecdatları Batı Denizinin (yani,Hazar Denizinin) sağ yakasında yaşıyorlardı (Liu Mau-Tsai 1958,s.488).

APAŊ BUW;yani,İÇÜÜM **APAM BUW'IMIN QAGAN İSTEMİ (s.14).Bu isim APAGU ve AL-APA (s.49,79) şekillerinde de intikal etmiş bulunuyor.

***"17 kardeş" deyimi Türk bolbolunda "17 eri ile nam salmış"şeklinde geçiyor (s.23).BÖRÎ hususunda ise şöyle deniliyor: "Onun ordusu BÖRÎ gibi,düşmanı ise koyun gibi imiş" (s.24).Bunlara göre *Î-çi-ni-şi-tu* QANIM İL-ETİRİŞ QAGAN olmalı (s.22).Bu isimdeki Î (I şeklinde) Türkçe "mekân" demektir (LMT 1958,s.499).

tsu tarafından tebrik edilmektedir (s.68). Kül-Tigin tarihinin bu 1.ŞLOQ'undan sonra gelen 2.ŞLOQ'u (§8.1-den sonra gelen §8.2)—Çin tarih haberlerinin de birbirlerini takip eden ET'ÜZ'leri olarak—şu şekilde dile getiriliyor (Liu Mau-Tsai 1958,s.7):

> L.M.T. *Ta-t'un*'un 12.yılında [d.s.546 BARŞ YIL] *T'u-men*,nihayet,memleketinin mahsullerini getiren,bir elçi gönderdi (Bati-*Wei*'ye!).Bu zamanlarda [bolbolumuza göre d.s.549'da;s.69),*Tie-lê'ler* (yani,TABIĞAÇ ONITU AT OQ,s.69) *Ju-ju*'ya (yani, UÇ-UÇU'ya;s.70) hücum etme niyetinde idi.Bunun üzerine,*T'u-men Tie-lê* 'ye askerleri ile bir baskın yaptı,ve onların hepsini silip-süpürdü (yani, OL SÜG ANTA YOQ UQIŞDI),ve tabiiyetine aldı (yani,UYURIQLIĞ ÏLÏGÎN TUTDI).Bunların sayısı 50.000 lik SÜ'den [BÏŞ TÜMEN SÜ'den] daha fazla idi.

T'u-men [Arazi Geçidi,Arazi Kapısı] deyiminin Türkçede kullanılan karşılıkları: (1) QAPAĞAN ve (2) APARASI-YAB [Afrasiyab]'dır.Bu sözlerin her ikisi de "İpek Yolu ile gelen malların aktarılmak üzere depolandığı yer" anlamındadır ve—Çince ***" Ta-po-huan-ç'en "*** [Büyük *Po-huan* Kenti] deyiminden de anlaşılacağı üzere—Çincesi *Po-huan* olan QAPAĞAN,ve Afrasıyab Samarkand Kentine verilen isimlerdir ve BÏLGE ATUN UQUQ BU TÜRÜK BÏL [Türkistan ve İdil-Oral] Hakanına QAPAĞAN QAĞAN demektedir. §8.2'de ise,*T'u-men* yerine QAĞAN (yani,BÏLGE QAĞAN) deniliyor.Bütün bunlara göre, *T'u-men* yerine QAPAĞAN QAĞAN diyebileceğiz demektir.

Bu metni takip eden,ve § 8.3'ün karşılığı olan metni s.71'de vermiş bulunuyoruz.Bu metinde geçen *Huai-huang* —bugünkü *Sui-yüan* ve *Çahar* Vilâyetlerinde— d.s.429'da inşa olunan 6 *Çen* [garnizon]'dan biridir.

Metnimizde,birinci savaşın yapıldığı yer ÇUR [Mustahkem Mevki] olarak belirtiliyor.Bu savaşta *Ju-Ju* kumandanı *A-na-kuei* intihar eder.Metnimize göre ise,

bu kişinin adı AT-UDUQIN ÇUR olmalı,ve onu Kül-Tigin öldürür.Onun oğlu *An-lo-ç'en* [metnimize göre IŞUB-URA OYUM TUR] Küzey-*Ts'i*'ye kaçar.Nitekim,metnimiz de bu "nam"ın yok edildiğini söylüyor.Mütebaki *Ju-Ju* 'lar harpten sonra *T'ie-fa* 'yı kendilerine lider yapan ildir ki,metnimiz bu ile ÏYÎGÎN ËSÎLÎG BËGÎN [ziraatçılar beyinin] ÖK ÏDÎM ÏLÎ [Krallık Halkı] diyor ve onların Türk hakimiyetine baş eğmiş olduklarını söylüyor.Bu savaşlardan sonra ise, *T'u-men* kendisine artık *Î-li Qaġan* (yani,BÏLGE QAĞAN) demiş bulunuyor.

I..M.T. *T'u-men* [QAPAĞAN QAĞAN] ölünce,oğlu *K'o-lo** [OQ-OĞLI] halefi oldu,ve *Î-si-ki Qaġan* unvanını aldı (yani,yeni bir görev üstlendi!).

K'o-lo ölünce,küçük kardeşi *Sse-kin*** [SÎZE-KÎN] halefi oldu,ve kendisine *Mu-ġan Qaġan**** [MUĞAN QAĞAN] dedi (Liu Mau-Tsai 1958,s.7-8).

ÏKÎTÎ ËTÎĢMÎŞ BÏL'in I QAĞAN'ı (yani,ÖTÜKÎN YIŞ,UÇU — ĞUY YIŞ,ve BÏŞ BALIQ Hakanı) olarak,her halde,d.s.544 de hakan olan ve MUĞAN QAĞAN (yani,AT-OY BÏL= Îdil-Oral ve Batı Türkistan Hakanı) olma hakkını Kül-Tigine tanıyan,*T'u-men* d.s.553 TAQIĞU YIL'ının 2.ayında uça varır,ve yeni hakan,ancak,TAYDU başlangıcı olan,d.s. 556 KÖSÎ YIL'ında tahta geçebilecektir.Diğer taraftan,*T'u-men*'in yerine geçecek olan *K'o-lo* da d.s.553 de ölür.Çinlilerin *Sse-kin*'in 20 yıl hüküm sürdüğünü söylediklerini gözönünde bulundurur sak,d.s.556 KÖSÎ YIL'ında Kül-Tiginin **Her İki BÏL'e Hakan** olarak tahta geçmiş olduğu anlaşılacaktır.

---

*Eberhard 1942,s.202'ye göre "Uygur Hanı";buna göre, OQ-OĞLI [OQ-Vekili],çünki Uygurlara OQ denmiştir.

**Eğer Kül-Tigine verilen SÎZE BOLUS (s.68,70) ismini gözönünde bulundurur sak,Çinlilerin bu sözünün karşılığının SÎZE-KÎN [Sizin için Gelen,Size Mahsus;yani,"prezident"] olması gerekir.

***Soğdaqça (ve Türkçe) MUĞAN QAĞAN (Mirşan,Nisan 1983,s.259).

Bütün bunlara göre,Kül-Tigin d.s.544-555'de ancak Batı Hakanıdır (yani,MUĞAN QAĞAN'dır),ve 556-575' de ise,hem batı,hem de doğu hakanıdır (yani,I QAĞAN'dır).

Diğer taraftan,metnimizde OQ-OĞLI'nın [*K'o-lo'nun*] *T'u-men*'in "oğlu" olduğu söyleniyor sa da,OĞLI sözünün "vekili" manasında kullanıldığı (yani, OQ-OĞLI'nın bir makam ismi olduğu) aşağıdaki metinden anlaşılmaktadır,çünki burda *K'o-lo*'nun *T'u-men*'in İNİSİ olduğu söyleniyor (Liu Mau-Tsai 1958,s.494):

> **L.M.T.** *Î-li** (yani, *T'u-men*) öldü,ve İNİSİ (oğlu değil!) *Î Qa-ġan*** (yani,*K'o-lo*) başkan oldu..... Kısa bir zaman sonra,o da öldü.O kendi oğlu *Şe-t'u*'yu itmiş,ve İNİSİ *Sse-kin*'i kendi halefi tayin etmişti.

Buraya kadar gördük ki,Çinlilerin Kül-Tigin tarihini yazış sıraları ve yazdıklarının münderecatı YOLUĞ TİGİN bolbollarınınki ile hemen-hemen aynıdır.Bu hali gözönünde bulundurunca,aşağıdaki haberde sözkonusu edilen *Teñ-şu-tse*'nin YİR-BUYURQU ULUĞ İRKİN (s. 72) olması gerekir (Liu Mau Tsai 1958,s.8):

**Î-li Qa-ġan*,"Türk Koşma Devletleri Hakanı" olarak, BİLGE QAĞAN.

Bu ismin aslının *Î-kan* [乙干] (yani,BİR-OY Hanı) olmuş olması da muhtemeldir (Mirşan 1985,s.185).

***Î Qa-ġan*, I-QAĞAN (s.87).I [mekân] sözü I-IĞAÇ, I-BAR AQIN sözlerinde de geçmektedir.

Eberhard'a göre (1942,s.201) Î "Doğu Barbarları Klanı"nı ifade eder.Bu isim "*A-i* " şeklinde de yazılmaktadır,ve Eberhard (1942,s.195) *A-i-to*'nun "Türkistanda bir klan" olduğunu söylüyor."A-i" belki AT-İL'dir.

Î Qa-ġan'a *Î-si-ki Qa-ġan* [ESİKÎ QAĞAN] da denmiş bulunuluyor (s.89).Diğer taraftan,"siyah"ın Türkçe-karşılığının *K'o-lo-pien* olduğu söylendiğine göre, *K'o-lo* "QARA" [TÜRÜK BİL'e tabi] manasında olacaktır.

L.M.T. O (*Sse-kin*) faal bir şekilde işgal seferleri ile iştigal etti.Böylece o askerlerini *Teñşu-tse*'ye hücuma SÜLEDİ,ve onu yendi (s.72: ANI YANIP...).*Teñ-şu-tse* mütebaki taraftarları ile kaçtı (s.72: ULUĞ ÏRKÎN AZQINA ËRÎN TËZÎP BARDI).

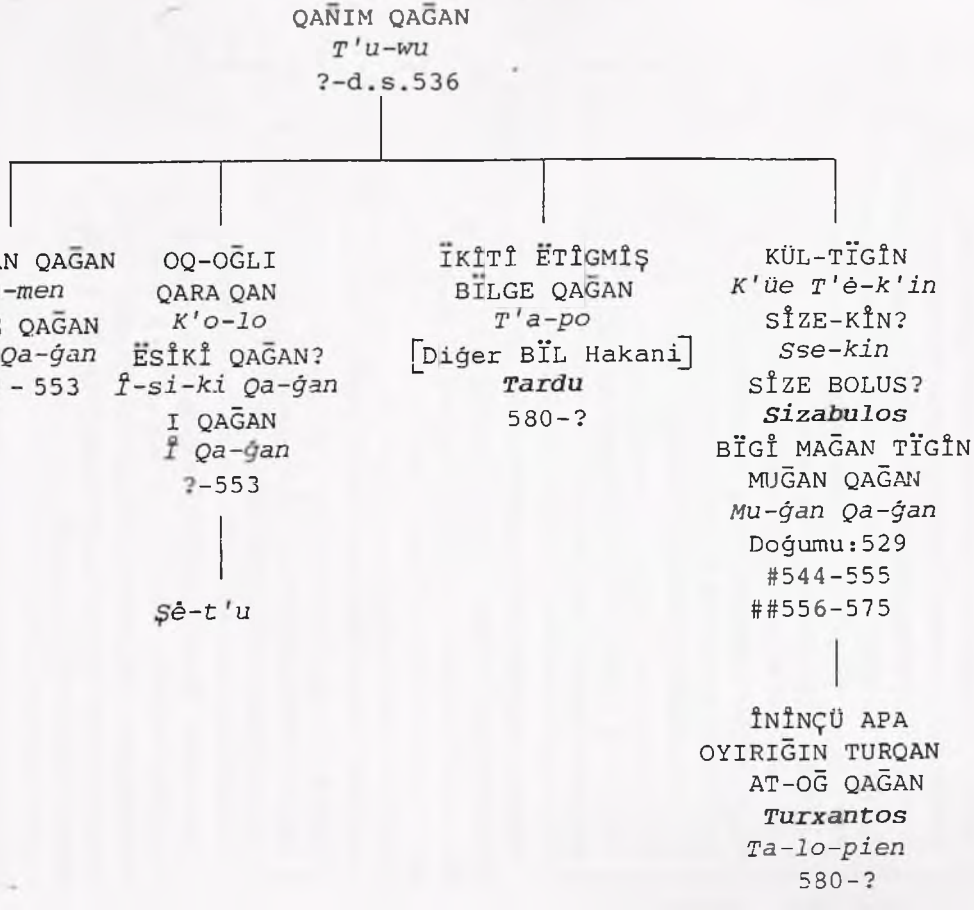
Bunun üzerine,*Sse-kin* batıda *Hien-ta*'yı* vurdu, doğuda *K'i-tan*'ı kovup çıkardı,ve küzeyde *K'i-ku*-yu* işgal etti.Gücü sayesinde Çin Sınırı dışındaki bütün devletleri boyunduruk altına aldı ki,bu mıntaka,doğudaki *Liao*-Denizinden [TALUY'dan] batıya doğru batıdaki Batı-Denizine [Hazar Denizine] kadar,onbin li [5.000 km],ve güneydeki çölden (Taklamakan Çölünden) küzeye doğru küzeydeki Küzey Denizine [Bayqal Gölüne] kadar,beş veya altıbin li [3.000 km],büyüklüğünde idi.Bütün bu alan onun hakimiyetinde idi.

Burda şunu da belirtmeliyiz ki,Kül-Tiginin savaştığı kavimlerin hemen hepsi Avrasyanın türlü yerlerinde türlü isimler le gözükmüşlerdir.Meselâ,aşağıdaki metnimiz—s.71'deki metinden farklı olarak—UÇ-UÇA ËSÎNÜN'ün "bir kısım halkına" *T'u-yü-hun* demektedir:

L.M.T. Hakan *Fei-ti*'nin 3.yılında (d.s.554) *Sse-kin T'u-yü-hun*'a anî bir baskın yaptı,ve onu silip süpürdü (Liu Mau-Tsai 1958,s.11).

Çin tarih haberlerinden öğrendiklerimize göre,§ 8.1 (s.68)'i ve § 8.7 (s.81)'i yazan ve *K'o-lo* 'dan sonra hakan olması gerektiği halde bu makamı İNİSİ Kül-Tigine bırakan kişi *T'a-po* Hakandır ve Bizanslılar ona ***Tardu*** demiş bulunuyorlar (s.86):

**Hien-ta*,*K'i-tan*,ve *K'i-ku* YOLUG TÏGÎN tarihinde geçen QIRQIZ (s.72),TÜRGÎS (s.75),ve AT-OY BÏL (s.77-78) kavimleri olmalı.

Kül-Tigin Çağı Hakanları

L.M.T. *Sse-kin* ölünce (d.s.575), onun İNİSİ *T'a-po Qa-ġan* halefi oldu. *Sse-kin* zamanından beri *T'u-küe* Devleti gittikçe daha bay [zengin] ve daha da kuvvetli oldu. Onlar Çini ezip-geçmek istiyorlardı (Liu Mau-Tsai 1958, s.13).

Onun (yani, *Sse-kin*'in) oğlu *Ta-lo-pien* atlandı, ve yerine İNİSİ Hakan seçildi*, bu da *T'a-po Qa-ġan* idi. *T'a-po Şê-t'u*'yu *Ör-fu Qa-ġan* atadı, ve ona Doğuyu idare ettirdi; o da İNİSİ *Ju-tan Qa-ġan*'ı *Pu-li Qa-ġan* yaptı ve onu Batıda ikamet ettirdi** (Liu Mau-Tsai 1958, s.504)

Sse-kin'in ölüm yılı Küzey-*Tshou* (d.s.556-581) Hanedanı yıllarına göre ifade edilmektedir. O 20 yıl hükümdar olmuştur. Bu takvimin birinci yılı olan 556 yılı "0" ile gösterilmektedir. Bunlara göre, o 556+19 = 575 yılında ölmüş bulunuyor (s.83). *Sse-kin*'in 575'de ölmüş ve yerine *T'a-po*'nun hakan olmuş olduğu şu yazıdan da anlaşılıyor (Liu Mau-Tsai 1958, s.13):

L.M.T. Küzey-*Ts'i* imha edilince (d.s.577), *Fan-yan* prensi ve *Tin-Çou* Prefekt'i, *Ma-i*'li *Kao Şao-i* *T'a-po*'ya kaçtı. O da *Kao Şao-i*'yi Küzey-*Ts'i* Hakanı yaptı.

Türk tarihine ait Çince metinlerin, yazılış sırası ve münderecatı bakımından, yaptığımız karşılaştırmalara göre, YOLUĞ TİĞİN bolbollarına uygunluğu, Türkler hakkındaki Çin haberlerini yazanların da ayni bir YOLUĞ TİĞİN olacağı şüphesini uyandıracak mertebededir.

---

*Yani, "Doğu Hakanı" olarak *T'a-po* seçildi.
** "İkamet ettirdi" denmesi Batı Hakanının *Ta-lo-pien* olduğuna delâlet ediyor.

II. BOLBOL UQUS

BU ALP-ËRİN KËGDESİ

Türkler BOLBOL [historia] sözünü TÜRÜK BİL'de ortaya çıkan "olağanüstü vak'alar" için kullanmış, ancak ve ancak böyle vak'aları—kendilerinden sonra gelecek olan nesillere iletilmek üzere—kaleme almış bulunuyorlar.İşte,böyle nadir vak'alardan biri AT-ÖG [Büyük İskender] eylemidir,ve General ALP-ËRİN,hemen kaleme sarılarak,Onğın Irmağının Taramel Kolu kenarında bir BİTİG TAŞ diker.Gerçi,bu taş dikildiği zaman "henüz" bitilmiş ["clausula"sı tamamlanmış] durumda değildir, fakat ËT'ÜZ'ler [vak'alar] geliştikçe taşın sahifeleri de dolacak ve,hatta,ALP-ËRİN öldükten sonra bile, bu sahifelere kayıtlar düşülecektir.

AT-ÖG Büyükkral **Dareios III**'ü kovalamış ve, onun **Bessos** tarafından öldürülmesinden (d.ö.330) sonra ise—elinde Asya Kralı unvanını ifade eden Tiara bulunduğundan,krallara mahsus Artaxerxes ismini alarak Büyükkralın yerine geçmiş olduğunu iddia eden—katilin peşine düşmüştür.Her halde,bir Xorezm'li (yani, TABIĞAÇ) olmuş olmalı ki,Bessos BUQARAQ ULUS'dan yardım ümit eder.Ancak,Pers boyunduruğunun ne demek olduğunu iyi bilen,bu ulus katile yardım etmez,—Makedonya askerleri onu alıp götürürler ve,bil'akis,d.ö. 329 baharında Samarkand yolunda gözüken AT-ÖG "USUD" diye alkışlanır.

AT-ÖG'e USUD [Strategist] payesinin verilmiş olması,onun Tanrı yolunda yürümek suretile halklar refahına hizmet edeceğini vadetmiş olmasındandır ki,bu da TÜRÜK BİL'in ana gayesidir.Ancak,Samarkandı kanlı bir şekilde işgal etmiş olduğu yetmiyormuş gibi, YİTİ ËRİN'i de işgal ettikten sonra Sır Daryayı da geçmek isteyen AT-ÖG'e QAĀNIM BUĞA "Hani sen Tanrı hizmetinde idin?!" sualini yöneltme durumunda kalır. Oğuzlar

tarafından sarılmış olan AT-ÖG "özür diliyerek" imha olunmaktan kurtulur,fakat—Sır Daryayı geçmekten vazgeçmiş olmak la beraber—YİTÎ İRÎN'den çekilmez ve, hatta,Sır Darya sahilinde bir BËRMEZ [müstahkem mevki] inşa etmiye girişerek,Tanrı yolunda yürümüye devama pek de niyetli olmadığını belli eder.

Durum fazlasile anlaşılmış olduğuna göre, ALP-ËRÎN BËRMEZ'i işgal ederek YİTÎ ËRÎN halkının isyanına önayak olur.Bu BËRMEZ'in Alexandreia-Esxata mı, yok sa Kiropolis mi olduğunu kesin olarak belirlememiz mümkün değil,fakat belirlenmesi mümkün olan BOLBOL bir guerilla savaşına girişen ALP-ËRÎN'in,bu ilk darbesini vurduktan sonra,bu kentte yapışıp kalmıyarak, Samarkandı işgal etmiş olmasıdır.Guerillacımız bu sefer Samarkandı da terk eder,ve peşine düşen Makedonyalıları Zarafşan ırmağındaki küçük bir adaya sığınmıya zorluyarak imha eder.Bu şekilde harp de sona ermiş olur,ve AT-ÖG Hindistana doğru sefere çıkar.

TÜRÜK BİL'in sahibi olan kavme Menander Protektor d.s.550 yıllarında "**Toürkoi**" demiş bulunuyor.Grekler Türkleri çok daha önceleri de tanımış bulunuyorlar sa da,onları "İskit" ismi altında zikretmiş bulunmaları (Mirşan 1985,s.111-113) büyük bir talihsizlik olmuştur.Çünki İskitler Türklerin çoğu kerre OQ (s.14)diyerek kendilerinden ayrı tutmak istedikleri,buna rağmen onların Türk olduklarını (daha doğrusu,Türklerin de OQ olduklarını) pek çok vesileler le teyit ettikleri bir kavimdir.

Böyle olmak la beraber,batı tarihçileri İskitleri, Eski Farsça ile akraba bir dil konuşan,İndo-Avrupalı bir kavim olarak kabul etme temayülü gösteriyorlar. Halbuki,bıraktıkları yazılı eserlerden İskitlerin Prototürk Ailesine mensup oldukları açıkça belirmiş olduğu gibi (Mirşan 1970,s.76-79;1985,s.35), Greklerin de Türklere "İskit" dedikleri görülmektedir.Meselâ,Herodotus Geliboluda savaşan Türklere,Makidonyalılar da YİTÎ ËRÎN Oğuzlarına "İskit" demekteler.

ŞLOQ 1
OQIDU SÖZ

ÎÇÜÜMÎZ-APAMIZ UYUMI QAĞAN	Allahımıza Uyum Gösteren Hakan
TÖRT BULUÑUG QISMIS,—	dört bucağı sıkıştırmış,—
YIĞMIS,YAYMIS,BASMIS.	Esir almış,dağıtmış,basmış.
OL QAN YOQ BOLTUQDA KÏSRE,	O Han yok olduktan sonra,
ÏL YÏTMÎS,IÇĞINMIS,QAÇIŞMIS.	—Halk yitirmiş,elindekileri kaybetmiş,kaçışmış.

ÎÇÜÜMÎZ-APAMIZ UYUMI QAĞAN ismi YOLUĞ-TÏGÎN tarihinde ÎÇÜÜM-APAM BUUMIN QAĞAN ÎTEMÎ şeklinde (s.14),ÖÑRE BIÑA BAŞI tarihinde TEÑRÎDE BOLMIŞ ÏL ÏTMÎS BÏLGE QAĞAN (Mirşan 1985,s.50 ve 66),Soğutça Buğut Yazıtında OĞURUĞ APA-ÏNT ËSÎNKÜNT AT-ODUNT ĞAĞAN,ve BÏG BUUMIN ĞAĞAN şeklinde geçiyor.Bu kavramın daha eski şeklini AT-ATA olarak görmekteyiz (s.17,Mirşan 1970,s.79,92;1973, s.49).Bu deyimdeki AT,her halde,AL-AT [Allah] manasında olmalı (Mirşan 1970,s.94) ki,bu da AL-APA'nın diğer bir söyleniş şeklidir (s.79).Tanrıya AL-ËSÎS (s.51), UB-OZ,UÇI-AT,SORIĞ UÇ dendiğini de görmekteyiz (Mirşan 1985,s.35 ve 196).

Metnin bu ilk dört satırında YOLUĞ TÏGÎN metninin ilk iki paragrafında verilen bilgilerin bir özeti yapılıyor (s.14 ve 20).Bundan sonra gelen ikinci dört satırda ise,Türk Devletinin—YOLUĞ TÏGÎN tarihine göre QAÑIM ÏL-ËTÎRÎŞ QAĞAN'la başlıyan (s.22)—yeniden kuruluşunun bir özeti yapılıyor:

QAĞANLADUQ QAĞANIN IÇĞINI-IDMIS TÜRÜK BUDUN,	Hakanladık Hakanını ıçğınıvermiş olan Türk Kavmi,
ÖÑRE,KÜN-TOĞSIQIÑA,	önce,gündoğsuğuna,
KÏSRE,KÜN-BATSIQIÑA TËGÎ,	sonra,günbatsığına kadar,
BÏRÎYE TABIĞAÇQA,	berideki Çine,ve
YIRAYA YIŞ[QA TËGÎ QONTURMIS].	yıradaki (küzeydeki) YIŞ'a kadar kondurmış.

Yazının ana gayesi ise şöyle belirtiliyor:

ALP-ËRÎN BOL-BOL UQUSDI:	ALP-ËRÎN vukuatı tavsif etti:
TÜRÜK BUDUN ATI YOQ BOLU-BARMIS ËRTÎ;	Türk Kavminin namı yok olmuya yüz tutmuş idi;
TÜRÜK BUDUN YÏTMEZÜN TÏYÎN,	ancak,Türk Kavminin imkânları tükenmesin diyerek,
YOLUQ ËRMEZÜN TÏYÎN,	tarihini devam ettirmemezlik etmesin diyerek,
ÖZE TEÑRÎ TÏR ËRMÎS.	İye Tanrı buyurmuş imiş.

ŞLOQ 2
AT-ÖG [Büyük İskender] (d.ö.*356-†323)

QAPAĞAN,	QAPAĞAN olarak (s.88),
ÏL-ËTÎRÎS QAĞAN ÏLÎÑE	ÏL-ËTÎRÎS QAĞAN'ın halkına
QILINTIM,	tayin etmiş olduğu (s.25),
ÏL ËTMÎS UY-BUĞU	"Memleket Kurucusu UY-BUĞU"
OĞLI	selâhiyetini haiz
ISUB-URA ATIM OĞIN ÇUR	ISUB-URA ATIM OĞIN ÇUR
OYUĞA ÎNÎSÎ BÏLGE	namına hareket eden regnuma
ISUB-URA ATIM OĞIN TURQAN,	ISUB-URA ATIM OĞIN TURQAN,
OYUM OĞILIĞ	nam-ı selâhiyetini
BAS YÏTMÎS UÇIM ATIM.	amir olarak yitirmiş bir lider durumunda idi.

QAPAĞAN,(Malları Depoya) Kapatma Yönetimi Efendisi; yani,TEMÎR QAPIĞ [Samarkand] Hanı.Çincesi *Ta-po-huan-ç'eñ* (s.88),Tacikçesi—şair Firdevsi'nin Şahnamesinde geçen—*Afrosi-Yab* (yani,APARASI-YAB [götürülecek olan şeylerin kapatıldığı yer]): Turanın masalvari hükümdarının ve,aynı zamanda,Samarkand Kentinin ismi.

Almanca *Sperre* manasına gelen QAPAĞAN adı İpekyolu kervanlarının Samarkantta ISIB-URA [vergi registrasiyonuna] tabi olmaları dolayısile verilmiş olmalı.

Samarkantta bulunmuş olan en eski keramik malzemesinin d.ö.birinci bin yılın ortalarına ait olduğu tespit edilmiş bulunmaktadır.Şehrin Nawbuxara Kapısının bulunduğu batı kısmında yapılan kazılarda reliyefli alabastr paneller,budizm freskleri,ve büyük bir

saray kalıntısı bulunmuş bulunmaktadır.Burdaki binaların büyük bir kısmında emme kuyulu kanalizasion bulunduğu tespit edilmektedir.

Her halde TEMİR QAPIĞ Samarkanddaki Yeni Buhara Kapısının en eski ismi olmalı.Şehrin tarihinin d.ö.VI-IV'inci yüzyıllara götürülebilmesi ve,bu devrede,QAPAĞAN'ın TÜRÜK BİL hakimiyetinde bulunması,diğer kanıtlar meyanında,QAPAĞAN Sarayı duvar resmindeki hakanların QANIM QAĞAN ve EÇİM QAĞAN olduklarını kanıtlamaktadır (Mirşan,K.,1983;kitabin kapak resmi).

ISUB-URA ATIM OĞIN TURQAN, AT-OĞ [dinast] namına vergi registrasionu yapan sancak valisi.

Bu isim Büyük İskender tarihinde SOĞUD **Spitamenes** şeklinde geçmektedir."Soğutların tabi olduğu Buxara populasionu kavminde İNİN ESİNÜN [Hakan Mümessili General] yetkisine sahip TURQAN" cümlesine göre (s.82), Spitamenes Buxara Hanını temsil eden bir TURQAN'dır, ve,metnimize göre,Buxara Hanının adı ISUB-URA ATIM OĞIN ÇUR'dur.

Metnimiz Spitamenes'in TÜRÜK BİL camiasındaki selâhiyetlerini AT-ÖG karşısında yitirmiş olduğunu söylüyor;yani,o AT-ÖG le başedememiştir!

BU TABIĞAÇDA YIRAYA, AT-ÖG,OĞUZ ARA YİTİ ERİN YAĞI BOLMIS.	Büyük İskender,BU TABIĞAÇ küzeyinde,Oğuz vasatında bulunan Yedi Müstahkem Mev- ki ile hasım olmuş.
QANIM BUĞA TENRİKİN İYİN ANTA OYUR- MIS, —İSİG-KÜÇİN BİRMİS.	Bunun üzerine,QANIM BUĞA Tanrı mutabakatını,bu sebeb le,(AT-ÖG'e) tebliğ etmiş, —o da buna iman ve gücünü vermeyi vadetmiş.....
..... TENRİKİNKE İSİG BİRTİN TİYİN, YARLIQAMIS, USUD ATIĞ ANTA BİRMİS.	"Tanrı mutabakatına iman verdi" diyerek,(QANIM BU- ĞA) onu yarlıkamış (affet- miş),ve (AT-ÖG'e) "USUD" namını,bu sebeb le,vermiş.

BU TABIĞAÇ, Hindukuş ["Paropamisus"] ile Amu Darya arasında bulunan,ve merkezi Belh ["Baktra Zariaspa"]olan **Baktria.**

AT-ÖG, Eylemci Kral,"Büyük İskender" demektir. ÖGÜN OY (Mirşan 1973,s.51) Protogrekçede "Kral" manasında kullanılmaktadır.Bu sözün Türkçe karşılığı **ÖK**'dir,fakat ÖG ÏYÎN ATIM-OQ ÈSÜ ËRİGÜY (Orkun 1940,s.85'de altta bulunan yazıtın 2.satırının sonu);yani,ÖG-ËRİG (yani, "Grek");ÖG ÖDÜS (s.62;Kırım),ÖG-AT OĞUR [İon],ve Pers (s.40) halklarının krallarına ÖG (s.36-38,40,41) denmiş bulunuluyor. ÖG sözünün "Türkçe" manası ise,(1)övünç (s.81),(2) Haşmetmaab [ÖG-ËR] ve,ayrıca,(3) felsefe,(4) düşünme yeteneği,(5) düşünce,(6) tarif, (7) bilinç, (8) müsebbib şekillerindedir.

YİTİ ËRİN [Almanca "Sieben Festen"], ÖKİ SUUQ BAŞ [Zarafşan,"Polytimetos"] Biltirinde,TËMİR QAPIĞ'dan (Samarkanddan) **Alexandreia Esxate**'ye [bugünkü Leninabad] giden yol üzerindeki,**Kiropolis** dahil olmak üzere,Yedi Müstahkem Mevki.

USUD,strategist [harp yönetme ustası].QANIM BUĞA tarafından AT-ÖG'e USUD unvanının verilmiş olduğunu Droysen (1954,s.298) tarihindeki şu ifade teyit eder mahiyettedir:"Alexander onlara (İskitlere!)—tahminen 150 civarındaki—çarpışmada esir düşenleri tazminatsız olarak serbest bıraktı...ve onlar onun adına,insan yüceliğinden daha fazla olan bir nimbus (itibar,şanlılık;yani,USUD ismi) verdiler".Ancak,ALP-ËRİN bu kavramın AT-ÖG'e,onun Türkler le düşman olmadığını aytmış olması,ve Türk Devletine hizmet edeceğini söylemesi dolayısile verildiğini söylüyor,çünki TEÑRÎKİN'e iman etmenin manası budur.

BUL OTUQDA AT-UQUZ OĞUZ AT-ÖG YAĞI ËRMİS, BÜD ÖK ËRMİS, TEÑRÎKİN OYUR[MIS].	Bu otlakta AT-UQUZ OĞUZ AT-ÖG'ün hasmı olmuş, BÜD de öyle olmuş. Bu itibar la,(QANIM BUĞA) Tanrı mutabakatını (AT- ÖG'e) tebliğ etmiş.

OYUBIZ AB-ATIBIZ OZUĞ,	(AT-ÖG:) "Sizin hakimiyet alanınıza geçmemin sebebi,
ÜKÜSİG ÖKÜRTİG ÏRTÎ,	kesif bir kalabalık tarafından tehdit edilmiş olmamdır,—Bu sebeb le süledim,der imiş.
SÜLETÎM TĪR ËRMÎS,	İndi,beylerine buna göre emir vermiş imiş,—
AMTI,BĒGLERÎME TÏR ËRMÎS,	"biz azız!" diyerek korkmuş.
"BÎZ AZBIZ" TÏYÎN QORQMIS.	...QAÑIM USUD'a,bu sebeb le,
.....QAÑIM,USUD ANÇA ÖTÜNMÎS,TEÑRÎKÎN OLMAZIN TÏYÎN.	rica etmiş,Tanrı mutabakatını (uyumunu,gereğini) incitmemesi gerektiğini.

BÜD ["Representative"] deyimi ile,her halde,Toxorlar kastedilmiş olmalı (Mirşan 1985,s.116).

QAÑIM BUĞA Türk ordularının başkumandanıdır. AT-ÖG TEÑRÎKÎN ÏYÎN'e [Türk Tanrısının arzusuna] riayet edeceğini taahhüt etmiş bulunduğundan,QAÑIM BUĞA kendisine USUD unvanını vermiştir.Ancak,AT-ÖG'ün Sır-Daryayı geçmek istemesi TEÑRÎKÎN'e muhaliftir,ve QAÑIM BUĞA ondan bunun hesabını sormaktadır.AT-ÖG özür diler,suyu geçmiyerek geri çekilir,ve Alexandreia-Esxate Kentini Sır-Daryanin günbatsık sahilinde kurar.

Droysen tarihinde bu vak'a şöyle teyit olunuyor:
Bu arada İskit (yani,AT-UQUZ OĞUZ) güruhları halâ nehrin karşı sahilinde toplanmış halde idiler. Harbe davet eder gibi,karşı tarafa ok atıyor,caka satarak gürültü yapıyorlardı: Ecnebiler herhalde İskitler le harbetmeyi göze alamazlardı,eğer cesaret ederler se, Fars korkakları ile çöl oğulları arasındaki farkı öğrenmiş olacaklardı.Alexander akıntıyı geçmiye ve onlara hücum etmiye karar verdi,fakat kurbanlar ona hiçte iyi işaret vermediler.

Anlaşılan "kurbanlar" TEÑRÎKÎN ÏYÎN'den başkası değildir."Biz azız diye korktum" sözü ise,şu şekilde teyit olunuyor (Droysen 1954,s.296-297):
Hücumda vahşi oldukları kadar,zamanında geri çekilme-

sini de iyi bilen İskitler onları,kısa bir zaman içinde,her taraftan kuşattılar,...çok az sayıda olan Makedonyalılara ağır bir darbe indirdiler.

Bütün bunlara göre,AT-ÖG suyu geçemiyerek geri çekilmiş ve ***Alexandreia-Esxata*** Kentini İYİNÇÜ ÖGÜZ'ün batı sahilinde kurmuştur:

.....[BU]DUN	... Kavminin ordakı müs-
ANTA BËRMEZÎNE AT-USUL,	tahdem mevkisine hakim ol-
.....	duktan sonra.....
OQ-OMIQ BALIQQA TËGDÎM,	OQ-OMIQ Kentine değdim,
QONILDIM,ALTIM.	muhasara ettim,ve aldım.
SÜSÎ KËLTÎ,—QARASIN YIĞ-	Ordusu geldi,—Askerle-
DIM,BËGÎ QAÇDI.	rini esir aldım,beyleri
.....[OYUM OĞULI|Ğ ËRTÎ	kaçtı...Türk Sarayına tabi
TABIĞAÇ BUDUN.....	TABIĞAÇ kavimlerine (yani,
	Soğut ve Xorezmlılara) ha-
AT-UQIDUTTIM,	ber saldım,—"Esir aldım,
—YIĞDIM,BASDIM,YAYDIM.	baskın yaptım,ve dağıttım"
.....	diyerek.....

BËRMEZ,Mustahkem Mevki.Her halde,**Kiropolis** [bugünkü Ura-Töbe] olmalı.

QAÑIM BUĞA'nın Sır-Daryayı geçmemesi ihtarına riayet eden AT-ÖG Sır-Daryanın batı yakasında tutunmak ister.Bunu gören YİTÎ-ËRÎN halkı isyan eder,ve ËRÎNlerinin en BËRMEZ'i [mustahkemi] olan Kiropolis'i son nefeslerine kadar müdafaa ederler.AT-ÖG tarihinin yazarlarından **Flavius Arrian** isyana iştirak eden YİTÎ ËRÎN halkından hiçbirinin sağ kalmadığını söylüyor.

Metnimize göre,Kiropolis'i işgal ederek isyanı başlatan ve,sonra da,şehrin müdafaasını yerli halka bırakarak,Samarkandı da işgal etmek üzere yola koyulmuş olan kişi ALP-ËRÎN'dir.

OQ-OMIQ BOLIQ (veya **BALIQ**),OQ'ların Mukaddes Kenti. Her halde,Samarkand Kanti olmalı;çünki,YİTÎ-ËRÎN isyanından hemen sonra,Samarkandda bırakılmış olan Makidon garnizonu (ALP-ËRÎN tarafından!) muhasara edilir,ve şehir kalesi alındıktan sonra,sağ kalabilmiş

olan Grekler şehirden çıkartılır.Bunu duyan ve Alexandria-Esxate kentini tahkim etmek le meşgul bulunan AT-ÖG 3000 kişilik yaya ve 800 atlıdan ibaret bir orduyu yardıma gönderir.Metnimiz bu hususta "AT-ÖG' ün gönderdiği ordu geldi,askerlerini esir aldım,beyleri kaçtı" diyor.Buna karşılık,Grek tarihçilerine göre, Spitamenes (halbuki,"ALP ËRÎN" demeli idiler) muhasarayı kaldırır,ve Zarafşanın aşağı vadisine iner,ve Grekler onu takip ederler.

Eğer ALP-ËRÎN'in bir gerilla [TÏZÎK AT-OQ URUS] savaşçısı olduğunu gözönünde bulundurur sak,her iki hikâyenin de doğru olduğu anlaşılacaktır.ALP-ËRÎN,tıpkı BËRMEZ'i [Kiropolis'i] işgal ettikten sonra, şehrin müdafaasını yerli halka birakarak,Samarkanda yöneldiği gibi;Samarkandı aldıktan sonra da,şehrin müdafaasını yerli halka (her halde Spitamenes'e) bırakarak,ÏKÎN ARA'ya yönelir (ANÇA KËLÜR ËRTÎMÎZ!). Bunun başlıca sebebi,ALP-ËRÎN'in ancak BÎÑ YONT [binatlı] kumandanı olmuş olması,ve kendisinden en az on misli daha fazla olan bir ordu ile savaşma durumunda kalması olabilir.Nitekim,onun,Samarkandı alır almaz, TABIĞAÇ kavimlerine haber salarak şehirden uzaklaş - ması,kendisinin bir TÏZÎK URUS ustası olduğunu açıkça kanıtlamaktadır (Mirşan 1985,s.115).

..... BOZIQU	.....bozguna uğratarak
ANÇA KËLÜR ËRTÎMÎZ,	anca gelmekte idik ki,
ÏKÎN-ARA AT-ÖG YAĞI BOLMIS,	İki Irmak Arası (yani,BUQARAQ ULUS) AT-ÖG'ün hasmı olmuş,değmem gerektiğini
TËGMEÇÎMÎN TÏYÎN SAQINTIM.	düşünerek tedbir aldım.
TËÑRÎ BÏLGE QAĞANQA SAQINU,	Tanrı Beldesi Hakanına* mahsus bir tedbir olarak,
ÏSÎG-KÜÇÎG BÏRGÎSÎM	iman ve gücümü veresim
BAR ËRMÎS ËRÎNÇ,	var imiş erinç,

*TËÑRÎ BÏLGE QAĞAN [Tanri Beldesine Hakan] (s.96'da sözkonusu edilen) TËÑRÎDE BOLMIŞ ÏL-ÏTMÎŞ QAĞAN'dir.

TËGDÜKÎN ÜÇÜN
[ANTA Y]IĞDIM,
—ËBKE TËGDÜKÎM
URUŞ QILIP TËĞÎP.

bize değmiş olanları
hemencecik esir aldım,
—karargâhlarına değdiğim
savaşı kılıp değerek.

ALP-ËRÎN Samarkandı terkederken Makedonları tuzağa düşürmek üzere tedbir alır.Buna göre,AT-ÖG'ün gönderdiği askerlerin şehre yaklaştığını gören,Spitamenes şehirden uzaklaşarak,peşine düşen Grekleri Zarafşan ırmağının ALP-ËRÎN'in mevzilenmiş olduğu yerine çeker. **Arrian**'ın anlattıklarına göre,Spitamenes ve İskit atlıları: "Makedonyalıların harekete geçtiklerini görünce,geçiş yolunun her iki yanından,atları ile beraber,nehire atlamıya başlarlar.Bunlardan bir kısmı,ÖGÜZ'ü geçerek ordan uzaklaşmış olanların peşine düşer,diğerleri ise—ÖGÜZ'ü geçmek isteyenlere karşı cephe teşkil ettikten sonra—onları gerisin-geri suya atarlar,veya onlara oklarını kanatlardan yöneltirler, veya nehre girmek isteyenlerin arkasından atılırlar. Bir çıkmaz la karşı-karşıya bulunduklarını gören Makedonyalılar,ÖGÜZ'ün ortasında bulunan ve pek de büyük olmıyan,bir adaya sığınırlar.İskitler ve Spitamenes askerleri onları kuşatır,ve hepsini yay la vururlar".İşte,metnimizde geçen ËB [karargâh,tertip] sözü ile Makedonyalıların Zarafşan adasında "teşkil ettikleri karargâh" (aldıkları tertip) kastedilmiş olmalı.

ÎNÎME OĞLIMA
ANÇA ÖTLEDÎM,—

OQ-ULUYURUP
ÎL-ËTÎRÎS QAĞANQA
ADRILMADUQ,YAÑILMADUQ;

TEÑRÎ BÏLGE QAĞANTA
ADRILMALIM,AZMALIM TÏYÎN,
ANÇA ÖTLEDÎM.

Vekillik Selâhiyeti Sahihibine,olup bitenlere binaen,telkin ettim,—
OQ'ları yüceltmiş olan
ÎL-ËTÎRÎS QAĞAN'ın (s.22)
yolundan ayrılarak yanılmıyalım diyerek;
TEÑRÎ BÏLGE QAĞAN'dan
ayrılarak azmıyalım diyerek,
bu sebeblere binaen,telkinde bulundum.

ÎNÎME OĞLIMA,Vekil Selâhiyetlisine;QAĞAN'ın selâhi-

yetlerini haiz olan kimsenin (QAĞAN OĞLI'nın) vekiline (İNİSİ'ne) ki, Spitamenes'in TURQAN'lık mevkiyinin diğer bir ifade şeklidir.

Metnimizden anlaşıldığı kadarile, ALP-ËRİN AT-ÖG'e karşı giriştiği eylemlerin neticelenmiş olduğu kanaatındadır ve,buna göre,Spitamenes'e gerekli nasihatlarda bulunduktan sonra,siyaset alanından çekilmek niyetindedir.Nitekim,AT-ÖG de, ÖKİ SUUQ BAŞ savaşından sonra, YİTİ ËRİN'i terk ederek, Hindistana doğru sefere çıkmış bulunuyor:

KİRİ BARIĞMA BARDI,	O (yani,AT-ÖG) geri varığma vardı,ve
BİLGE QAĞANNIÑ BUDUNI...	BİLGE QAĞAN kavmi.....
[AT-ÖG] BARDI ÖLÜGİN ATQA	AT-ÖG tarafından imha edilmiş nama (yani,tepelenmiş halka)
İSİG-KÜÇİG BİRTİ.	yeniden iman ve güç verdi.

ŞLOQ 3
Tarih Tespiti

ÖZE TEÑRİ QAN ÖLÜİ YILQA	ÖZE TEÑRİ QAN'ın öldüğü
YİTİNÇ AY (d.ö.494 AT YIL),	yılın yedinci ayında,
KÜÇLÜG ALP QAĞANIMDA	KÜÇLÜG ALP QAĞAN'ımızdan
ADRILU BARDIÑIZ.	ayrılı vardınız*.
BİLGE AT-UÇUM OYUĞIÑ	BİLGE AT-UÇUM** namına hü-
OLURIĞIÑIN	küm sürenin (AT-ÖG'ün de-
QAZĞANTIM [SU] B-YİR	mektir!) SUB-yer [yer-sop]
	kazandığı zaman,
TEÑRİ ÖD,[YÜZİN]Ç KİRÜR	TEÑRİ ÖD,100'inci girmekte
ËRTİ.	idi*** (d.ö.329 AT YIL).

---

*Sahife 67'de verilen izahata göre,bu yıl d.ö.362'dir.
**BİLGE AT-UÇUM [Regnuma İsim Veren Lider];yani,QAÑIM İL-ËTİRİŞ QAĞAN (s.22) (Mirşan 1978,s.108).
*** Tahih tespitleri için Türk Kültürü Dergisi 1983,sayı 240 (Nisan!),s.252-263,ve sayı 241 (Mayıs!),s.312-

ŞLOQ 4
ALP-ĒRÎN'in Ölümünden Sonra Düşülen Kayıt

[AT-UÇUM]QA BİTİG TA- ŞIĞ [QIL]DIM BEÑÎGÜ [QAĞAN]IM AT UÇUM. BİLGE AT-UÇUM ÖLÜÜ YILQA BİLGE ÖKÜLÜG-ĒR, ĒDGÜQIN AT-UÇUM ÖLTÎ.	AT-UÇUM* namına BİTİG TA- Ş'ı** yaptıran AT-UÇUM varisi BEÑÎGÜ QA- ĞAN'dır. BİLGE AT-UÇUM'un öldüğü yılda (d.ö.538 İT YIL) Regnum Namına Yönetici, Hadim-ül AT-UÇUM öldü*** (d.ö.322 İT YIL).

ŞLOQ 5
Yazıtın Adı

ISUB-UR TURQAN BOL-BOLI.	Gümrük Registrasionu San- cak-Valisi Tarihi (s.98).

327'ye bakınız!

TEÑRÎ ÖD d.ö.1517'de başladığından (aynı eser,sah. 312), 1517— 99x12 = d.ö.329 TABIŞĞAN YIL'ı bulunur, bu da AT-ÖG tarafından Samarkandın alınış tarihidir. Türklerde yılbaşının hangi aya rastladığı kat'i olarak bilinmemek le beraber,bu ocak ayı ise,1.1.329 tarihi sözkonusudur.

*Yani,QAÑIM İL-ĒTİRİŞ QAĞAN (s.104).

**BİTİG,İnglizce "clause" [bir iye,ve bir haber sözü ihtiva eden söz grubu;yani,cümlelerin "en küçük" şekli],Latince "clausula" [bitim,son]. BİTİG-BİTİGME "cümle" demektir,(s.84).

"Sözlerin yazılmasının,en azından bir konuşma şekli elde edilecek şekilde,bitirilmiş hali" manasına gelmesi dolayısile,BİTİG'in diğer bir manası "yazı"dır.Buna göre,BİTİG TAŞ "yazılı taş" olur.

***Bu kayıtta ALP-ĒRÎN'e BİLGE ÖKÜLÜG-ĒR [Regnum Namına Yönetici] ismi verilmektedir (ölümü d.ö.322 İT YIL).

YARARLANILAN ESERLER

Arat,R.R.,1965;*Eski Türk Şiiri*,Türk Tarih Kurumu yayınlarından,VII.seri,No.45;Ankara.

Bang,W.-Gabain,A.von,1929-1931;*Türkische Turfan Texte*,Cilt I-II/1929,III-IV/1930,V/1931;Berlin.

Çağatay,S.-Tezcan,S.,1975-1976;*Soğutça Buğut Yazıtı*, Belleten Dergisi 1975-1976,Ankara.

Doblhofer,E.,1955;*Byzantinische Diplomaten und östliche Barbaren*,Graz-Wien-Köln.

Droysen,J.G.,1954;*Geschichte Alexanders des Großen*, München.

Eberhard,D.W.,1942;*Çinin Şimal Komşuları*,Türk Tarih Kurumu yayınlarından,VII.seri,No.9;Ankara.

Eberhard,W.,1947;*Çin Tarihi*,Ankara.

Ergin,M.,1970;*Orhun Abideleri*,Istanbul.

Heredot,1963;*Historien*,Stuttgart.

Inscriptions de l'Orkhon,recueillies par l'expédition finnoise 1890 et publiées par la Société finno-ougriene,Helsingfors 1892.

Le Coq,A.,1909;*Köktürkische aus Turfan*,Berlin.

Malov,E.S.,1951;*Eski Türk Yazıları Anıtları*,Moskova.

Mau-Tsai,Liu,1956;*Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe)*,*Wiesbaden*.

Mirşan,K.,1970;*Proto-Türkçe Yazıtlar*,Ankara. [Ankara.

" " ,1973;*Dechiffrierung der Protogriech.Inschr.*,

" " ,1978;*ALTI YARIQ TIGÎN*,Ankara.

" " ,1985;*Anadolu Prototürkleri*,Ankara*.

Orkun,H.N.,1936-1941;*Eski Türk Yazıtları*,Cilt I/1936, II/1938,III/1940,IV/1941;Istanbul.

Radloff,W.,1892-1899;*Atlas der Altertümer der Mongolei*,Petersburg.

Rasonyi,L.,1971;*Tarihte Türklük*,TKAE yayını,Ankara.

Rufus Quintus Curtius,1961;*Geschichte Alexanders des Großen*,München.

---

*K.Mirşanin diğer eserleri için s.2'ye bakiniz.

KÖRSER [İndex]

Açıqtaş Yazıtı 18
Afrasiyab 88,97
AL-APA 79,96
AL-AT 96
Alexander 99,100
Alexandreia-Esxata 95,99-102
AL-ĒSİS 51,96
ALĞIL 50
ALP ĒR 76
ALP-ĒRİN 17,67,82,94, 95,99,101-103,105
ALP-UŞUL UÇI 76-78
ALT 31
Altay Dağları 61
ALTI-UÇUB SOĞDAQ 36,69
ALTI YARIQ TĪGİN 12, 17,42,45,50
ALTUN 60
ALTUN-ATIM OĞUN TURQAN 58
ALTUN-KÜMÜS 60,64, 82,84
ALTUN YIŞ 9,39,75
ALTUN YIŞIĞ AT-OĞA 75
Anadolu 17,18
Anagaios 86
Anastasios 74
Ant'lar 74
AN-TUYUS 13
ANT-URIĞ 49
APA 14,37,46,48,84
APAĞU 49,87
APAN BUW 87
A-pan-pu 87
APAR 15,72,73
APARASI-YAB 88,97
APA TURQAN 62
Araxes 31,32
ARIQIŞ IDMAZ 36
ARIQIŞ-TĪRİKİŞ 66
Arimaspu 9
Aristeas 8,10
Arrian 101,103
Artaxerxes 94
Astarhan 43,54,73
astrofizik 47
Asur 41,42
ATA 46,47
ATAB-UR 76,77
ATA-ĪS 46
ATA-OĞ 45-47
AT-ASIĞ 47
AT-ATA 17,18,96
AT-ATA UR 50
ATÇAN 44
ateşevi 37,45
ATIMIN ATARQIN ATI-NUY UQUQ 62
ATIM-OĞ UÇI 82
ATIZ 56
AT ĪKÜSİ UYUL BOL-TI 53,54
AT-ĪL 85,90
AT-ĪL BUD 48
AT-ĪR 46
ATLIĞ Sü 56
AT-OĞ 51,72,82,84,98
AT-OĞA 75
AT-OĞ QAĞAN 84,92
AT-OĞU 23,39,57,63
AT-OĞU BOLIQ 43,45, 48,51,79
AT-OĞULA ÖGÜZ 49
AT-OMUĞ IDUQ BAŞ 48, 73,77
AT-ONIRA 38,49,79
AT-ONUT 36
AT-OTUQ 37,**60**,75
AT-OY BĪL 40,43,48, 51,52,54,57,89,91
AT-OY BĪLGE TUTUQUĞ UY-BUĞU 40
AT-OY ĒSİNÜN 60
AT-ÖG **44**,94,95,97-104
AT UB-UÇUĞ 41,42
AT UÇ-UÇU 72
AT-UÇUM 105
AT-UDUQIN ÇUR 69,89
AT-UDUN OY 55
AT-UQIDIM 57
AT-UQUŞ BĪL 50

AT-UQUZ ĒR 79,80
AT-UQUZ ĒRİSİN 8,24,64
AT-UQUZ OĞUZ 24,25, 52,54,57,63,78,79, 99,100
AT-UQUZ TATAR 52,54, 57
AT-URUDUŞ BĒGLER 61
AT-URUDUŞ BUDUN 24,27
AT-URUDUŞ BUDUN ÖZE UŞUD 27
AT-URUDUŞ İNİNÇÜ ÇUR 82
AT-URUĞ 55
AT-UŞ 63,84
AT-UŞUQMIŞ 23
AT-UTUZ ATIĞ KİSİ 75
AT-UYUĞUN KÖL 42,43
AT-UYUQ 38
AT-UYUZ 55
Awar 73,74,86
AZ 27
AZ BUDUN 35,66
Babil 40,42
Baǧa Sansar Dağı 77
BALIQ 24,45
Balkanlar 77
Balkaş gölü 44
Baktria 99
Barbar 54
BARIQ 52,62,83
BARIQ İTGÜÇİ 82
Batı Denizi 87,91
Batı-Wei 71
Bayanos 73
Bayqal Gölü 91
BĒG 21,28,50
BĒGİLİĞ URI OĞIL 30,31
BĒG UB-UŞULIYU 80
Belh 99
BEŃGÜ TAŞ 67
BEŃGÜ QAĞAN 105
BĒRMEZ 95,101,102
Bessos 94
BİĞ BUUMIN ĞAĞAN 96
BİĞİ MAĞAN TİKİN 68,92
BİL 30,46
BİLGE AT-UÇUM 104,105
BİLGE ATUŃ UQUQ 10, 11,12,21,22,25,26, 34,38,88
BİLGE QAĞAN 15,29,63, 88,89,90,92,104
BİLGE ÖKÜLİ ÇUR 24
BİLGE ÖKÜLÜG-ĒR 105
BİLİGSİZ QAĞAN 20
BİLİ ÖG 37,38
bin yıllık geçmiş 50
BİŃ YONT 102
BİR hükmü 42
BİRİKİ BUDUN 34
BİR OĞUŞ AL-APA 79,80
BİR OĞUŞUĞ AT-OŃA 49,51
BİR OY BİL 51
BİR OY Hanı 90
BİR ÖGE Devleti 51
BİR ÖKÜŃ 37,38,47
birtek Rab 37,47
BİS BALIQ 44,45,52
BİS BOLIQ 38,44
BİS SÜŃİS 38
BİS TÜMEN SÜ 38,69,88
BİŞ BALIQ 32,89
BİŞ OQUŃ 37,38,69
BİŞ TÜRLÜG YARUQ ÖŃ 47
BİTİDİM 84
BİTİG-BİTİGME 84,105
BİTİG TAŞ 10-13,82, 83,94,105
Bizans 69-71,73-75, 78,85,86
Bochanos 86
BOLBOL 26,30-32,56, 57,59,94,97,11
BOLIQ 45
Boreas 9
Bosphoros 42,86
BÖRİ 87
BÖRİ BİL 72
BUD 29,52
Budin 43
BUDUN 28,29
BUĞ 35,37,38
BUQARAQ ULUS BUDUN 82,94
Buxara Hanı 98
Bulǧar 69
BULUŃ 7,14
BU TABIĞAÇ 98,99
BU TÜRÜK BİL 11,88
BUUMIN QAĞAN 10,14,17, 18,20
BUUSIM AL 36,48
BUUŞIM İL 8,43
BUYULA BUĞA TURQAN 62

BUY URUĞU 80
BUY-URUQ 69,73
BUYURUQ BEĞLER 28,62
BUZ-AT 69,**70**,75
BÜ 37,38,41,72,82
BÜD 99,**100**
BÜKLÎ ÇÖL 10
BÜKLÎ ÇÖLÜĞ ÏL 7,15,54
Büyük İskender 94,98,99
Byzantion 41
cennet 17,18,19
Chersonesos 41
Chorasm 75
Chosrau 85
Çanakkale 41,42
ÇÏK BÏL 37,85
ÇÏK BUDUN 39
Çilgiri Yazıtı 16-18
Çin 21,22,25,54,55,57, 59,87,88, 91,93
Çince metinler 93
Çinliler 22,54,84,90
Çinlileşme 21,22
Çin sınırı 91
ÇUR 62,74,88
ÇUR TÏGÎN 11,56
Dareios I 8,40-44,78
Dareios III 94
doğum 18
Dolonklar 41
Don Irmağı 43
Droysen 99,100
ÉB 49,52,76,103
ÉB-BARIQ 52,53
ÉB-ÉDÍZ 58,59,62,83, 84
ÉB-ÉS OY 20
ÉÇÎ 20,34
ÉÇÎM QAĞAN 4,26,27,30, 32,33,40,52,57,67, 69,78,98
ÉDGÜ 30,**61**,65
ÉM-ATI BÉGLER 61,62
ÉMGEK 28
Ephthalit 70,71,85
ÉRÎN 60,61,101
ÉRÜR-BARUR ÉRKLÎ 48,73
ÉSÎBÎZ-ÉS UÇULUSU 20
ÉSÎKÎ QAĞAN 90,92
ÉSÎLÎK QIZ OĞIL 21,30, 31
ÉSÎLÎM-ÉS 20
ÉSÎNÜN 60,82
ÉS-öNÜG 30
ÉS-TABIGAÇ QANI QAĞAN 8,54,55,57
ÉSÜ-ÉRE 30
ÉSÜNÜK BATIMI 73
Etrurya 19
Etrüskler 19,20
Fars 100
Farsça 95
Firdevsî 97
Fransa 19
Gelibolu Yarımadası 41,74,95
Glozel Yazıtı 19,20
Gobi Çölü 10,15
grayf 9
Grekler 7,9,10,95,99, 102,103
Güney Denizi 9
Hazar Denizi 87,91
Hellespontos 41
Herakles 52
Heredotus 8,9,31, 32,40-44,73,95
Hindistan 72,95
Hindukuş 99
Hiung-nu 87
Hive 32
Hoytı Tamır gündelikleri 6,38,41, 47,72
HT [Hoytı Tamır] 38,41,48,51
Hyksos 18
Hyperborea 9
I 87
IDMAZ 36
IDUQ AT 36
IDUQ BAŞ 36,48
IDUQ ÖTÜKÎN YIŞ 30
IDUQ YÏR-SUB 52
IĞAR ÏLLÏĞ 35
IĞAR QAĞANLIĞ 35
IĞAR OĞLINIÑIZ 84
I QAĞAN 89,90,92
IQI YAĞUN 51
INÇA ÏLÏĞ-TÖRÜG 25,26
INDIQTAW 26
Istanbul 42,69
ISUB-öG 17
ISUB-URA ATIM OĞIN ÇUR 82,97,98
ISUB-URA ATIM OĞIN TURQAN 82,97,98
ISUB-URA BIL 51,74
ISUB-URA BÏLGE ÖKÜLÎ ÇUR 11,56

ISUB-UR TURQAN 105
IŞUB-URA OYUM TUR 70,89
IŞUB-URUŞ TURIQ 42
ÏB-ÏS BOL 48
ÏB-ÏS BOLI 48
ÏB-ÏS BOLIQ 38,45,47
İÇ OĞUZ 49
İÇÜÜM APAM 28
İÇÜÜM APAM BUUMIN QAĞAN İSTEMÎ 8,12,14, 15,18,20,52,87,96
İÇÜÜM APAM TÖRÜSÎ 24,
İÇÜÜMÎZ APAMIZ UYUMI QAĞAN 17,52,96
İdil Nehri 17,43,77
İdil-Oral 20,89
ÏDÎSÎZ 28
ÏDÎZ 79,80
ÏG- 27,29,35,52
ÏGÎR 49
ÏKÎ ÏL ĒTÎBÎRLÏG BUDUN 12,26,33,**55**
ÏKÎKSÜRTÜ 21
ÏKÎM 39,
ÏKÎN-ARA 102
ÏKÎÑ ĒRÏS 76
ÏKÎTÎ ĒTÏGMÏŞ BÏL 4, 12,26,33,71,87,89,92
ÏKÎ UÇ [iki lider] 4
ÏL-BÏLGE QATUN 23
ÏL-BUYURIQI 62
ÏL-ĒTÎRÏŞ QAĞAN 22,23, 26,97,103
İLGERÜ 24,27,28,30,35
İli Nehri 42
ÏL-TÖRÜ 14,15,25,29, 53,69
İndo-Avrupalı 95
İNİME-OĞLIMA 103
İNİNÇÜ-APA OYIRIĞIN TURQAN 84-86,92
İNİÑ ĒSİÑÜN 82,98
İNİN UYULISIQ BUDUN 34
İNİSÎ 29,55
İNİSÎ QAĞAN 20
İNÜÜZİNÇÜ 38
İNTİN YÜRÜÜÑ ATA-OĞ 46
İonialılar 42
İpek Yolu 54,88,97
İran 85
İranlılar 43
ÏRÏL ÖNTE 40,42,44
ÏRÎM-OZ 51
ÏRTÏS ÖGÏZ 39,75
ÏS 46
İSİG-KÜÇİG 21,27,84
ÏSÏYÜ ÏLÏKÎ 82
ÏSÏZ OYIBIZ QUL 37, 45,69
İSKE ÖGİS 41,42
İskitler 9,40-44,70, 73,95,99-101,103
İssedonlar 8,9
İstros 44
İSÜN 60
İT- 27,64
İtalya 19
İT-ĒSÏZ 18
İT-IĞ 46
İT-ÖG 17,18,20,52
İT-ÖKÜŞ 58
İYİME APA 46
İYİNÇÜ ÖGÜZ 64,76,101
İYİGİN ĒSİLİG BĒGİÑ 70,72,89
İZGİNTİ OQ-UDUZ 49,80
İZİGİL BUDUN 8,9,78
Ju-Ju 70,71,88,89
Justinian 70,74
Justinianus 74,75
Justinus 73,85
Kafkas cephesi 42
Kafkas Kapısı 74
Kafkasya küzeyi 74
QAĞAN 9,26-28,35,39, 40,56,60,62,66,69,71
Kalchedon 41
QAMAĞ 24,27
QAMUĞ 23
QAN 30
QAÑ 29,34
QANDIQ 73
QAÑIM BUĞA 94,98-101
QAÑIM İL-ĒTÎRÏŞ QAĞAN 22,23,87,96,104,105
QAÑIM QAĞAN 4,23-26, 33,51,57,60-63,67, 68,78,92,98
QAÑIM KÜL BÏLGE QAĞAN 26,32
QAÑIM TÜRÜK BÏLGE QAĞAN 24,27,32,33,**39**, 40,43,44,54,57,59,67
QAPAĞAN 4,**88**,97,98
QAPAĞAN QAĞAN 88,89,92
Kappadokiya 74
QARA 90
Qara Balğasun 11,12
QARA ÇUR 9

QARA QAMUĞ BUDUN 23
QARA QAN 9,92
QARA KÖL 78
Qaraqurum 10
QARA OZIĞ 41
QARA TÜRGİŞ 9,76
QARA YÜZ 9
Kardlya 41
QARLUQ 36,37,42,48,55, 73,77,78
Katulphos 85
KEŃÜ OTIRUBIN 29
Kerç 86
QIRIĞ ÉSÜKİN 39
QIRQIZ 25,27,28,30,32, 39,51,61,62,72,73, 82,91
QIRQIZ QAĞAN 82
QIRQIZ seferi 72
QIRIĞ ÉSÜKİN 73
QITAŃ 15,25,35,54,56, 57,59,61,72,82
Kief 77
Kimmerler 9
Kiropolis 95,99,101, 102
KİSİ OĞLI 14,18
K'o-lo 89,90,91,92
QOP 14,25,35,45,61,83
Xorazmialılar 75
KÖK ÖŃİĞ OYUĞIR 24
KÖK TEŃRİ 14
KÖK TİYİŃİN 61
KÖK YÜRÜÜŃ ATA-İS 46
KÖK YÜRÜÜŃ İR 46
Kuban 74
QUD-OĞUR 71,73,74
QUL 21,29,30,53
QUNÇUY 28
Xunnu 87
QURĞAN 49,80
QURIĞARU 24,27,30,
Kutigur 71,74
QUTLUĞ ALP 48
KÜ (GÜ) 24,67
KÜÇLÜG ALP QAĞAN 67, 104
K'üe-t'ê-k'in 83,92
KÜL-ÇUR 48,62
KÜL-TİGİN 5,6,13,68, 69,71-92
KÜMİS 60
KÜŃ 21,29,30
KÜŃ-QUL 28
Küzey Kavimleri 19
Kyros 8,31,32
Leninabad 99
Makedonya askerl.94
Makedonyalılar 95,101, 103
Mandrokles 42
Maniach 70
Marmara 41
Massaget 31,32,61
Media 42,78
Menander Protektor 70, 78,85,95
Miletos 41
Miltiades 41
Miń Üy 45
Miran 45
Moğullar 54
MUĞAN QAĞAN 89,90,92
Naw-Buxara Kapısı 97
Nimetullah Ma 12
NOM 59
OA [OZ-AT] 77
OBUL UÇU 39,75
OD-OĞUR 74
OD-UDURIQIN YIŞ 9
OD-ULIQ 73
OD-UR ÉSİŃÜN 82
OD-URULMIS ÖLİGİM 58
OD-UŞURU 73,77
OĞ-AT 49,79
OĞ-ÉTİ OĞU 52
OĞIŞIM BUDUN 36,(84!)
OĞLI 20,29,45,57
OĞ-UDI UYUĞUR 53
OĞUL TURQAN 82
OĞUL-URI TURĞIL 58
OĞUN 63
OĞ-UR 58
OĞURUĞ APA-INT 96
OĞ-URULU 45
OĞUŞI BUDUNI 63,65
OĞ-UŞU 80
OĞUZ 22,25,29,35,49, 52,54,79,80,94,98
OĞUZ BİL 82
OQ 17,18,38,41,42, 52,55,56,58,60, 61,70,73,77,80, 84,89,92,95
OQ-ARA ATA-OĞ 46,47
OQ-ARA BUDUN 56
OQ-ARA KİSİ 61
OQ-ARA OY 43
OQ-ARA YÜZ 9
OQ-AT 17,37,41,76
OQ-AT UB-UÇUĞ 41

OQ-BĪL 72
OQIDU SÖZ 7,96
OQ-ĪL 36
OQ-OĞ ĒSĪÑÜNĪG 57
OQ-OĞLI 38,45,89,90,92
OQ-OĞU 61,63
OQ-OMIQ BALIQ 101
OQ-OÑIM OĞIÑ 37,38,69
OQ-OÑULIĞ AT-UQUZ ĪLĪM 32
OQ-UDI 53
OQ-UDURUQUN YIŞ 10,14, 28,55
OQ-UDUZ 80
OQ ULUSUMA ÖK 58
OQ-ULUYURUP 103
OQ-ULUYUZU 19
OQUM US 58
OQUM-UŞUĞ 78
OQUN UÇI ĪL 51
OQ-URIĞU ÜKÜŞ ÜÇ KĪ-SĪLĪĞÜ 56
OQ-URIĞ 53
OQ-URUDU 24,28,84
OQ-USUZ ÖKÜK TÜRÜK 14
OQ-UŞI 81
OQ-UŞU TUTUQ 76
OQ-UŞUY 41,51
OM 59
OMUDUQ 23,58
OMUĞ 46,62,
OMUĞI QURĞAN 49,80
OMUQ-URUÇ ATIM-OĞ UÇI
OMULIQ 37 82.
OMUN 38
OMUY ĒTĪG 68
ON 38,41,46,72
ON ĒRĪG 79,80
OÑITU AT 38,69
ON-OQ 28,79,82
ON-OM 59
OÑU 17
ON-UYUĞUR 52
OÑUR AT OÑIM 8,31
ON-UYUL 87
OS-UDURILMIS UÇA USU-QUN UR 57;59
OTÇA-BORAÇA 75
OT-OĞ 18
OT-OZ 26,37,72,75
OT-OZ TATAR 15,25,63
OTUĞUY 46,60
OY BARITDIM 49
OY-OĞIRA 44
OYUBIZ UYUBLIQ BUDUN 34
OYUDUĞIN-UYULUÑIN 35
OYUĞA ĪNĪSĪ 97
OYULBUÇ 55
OYUM OĞIL 97
OYURUQLIĞ QAN 30
OY ÖGĪM ĪS AT 4o
OZ 19,28,39,46,47,77, 78,79,80
OZ-ARA 51
OZ-AT 75,77,78
OZ-AT OTIQUĞ ĪL 75,76
OZ-BUDUN 28,39,78
OZ-ĒR ITIM ÖKÜ-ĒR 41
OZIĞIN-OZ ĒR 58
OZ-QIRQIZ BUDUN 28
OZUM ON-OQ 79
ÖC 59
ÖC-ÖG 36,39
ÖC-ÖK 23,43,53
ÖD 29,52,81,83,104
ÖDÜS 22,48,52,55,56
ÖDÜSÜG ÖTÜLĪG KÜÇ 52
ÖG 37,99
ÖG-ATIN 9
ÖG-AT OĞUR 99
ÖG-ĒRĪG 9,99
ÖGĪM ĪL-BĪLGE QATUN 23
ÖGĪM QATUN 33,68,81
ÖGĪS 17,18
ÖG-ÖDÜS 8,62,99
ÖG-ÖZÜG 77
ÖG-USUZ AQIN 80
ÖGÜÑ OY 99
ÖGÜZ 27,39,49,64,76
ÖK 51,56,58,60,61,99
ÖK-ĒRĪG KĪSĪ 60,61
ÖK-ĒRĪGÜN UŞ-OQ UŞIN 34,40
ÖK ĪDĪM ĪL 70,89
ÖK ĪL 51,56
ÖKĪ OY ALT OYILIQI AT ALIĞ AT UTDIM QATUN 31
ÖKĪ SUUQ BAŞ 99,104
ÖK-ÖZĪDÜ 84
ÖK-USU 51
ÖKÜGĪMĪN YIŞ 24,39,51
ÖKÜGĪMĪN YIŞIĞ AT-OĞU 39,51,73
ÖKÜGĪMĪN UŞ 27
ÖKÜGĪMĪN YĪR-SUB 28
ÖKÜLĪ ÇUR 38,72,77
ÖKÜL-TĪGĪN 33-36,40,60
ÖKÜL TODI 58
ÖKÜN 29

ÖKÜ OL ÏLÏK US UŞ OĞI 8,41
ÖK-ÜR BUD 8,42
ÖK-ÜR BUD QALI 40
ÖNRE BINA BAŞI 11,17, 18,21,31,32,34,37, 40,42-44,50,52-55, 57,61
ÖNRE ETÜLÏS BEGLER 62
ÖTÜKÏN YIŞ 8,10,12,30, 32-34,53,54,66,89
ÖTÜKÏN YÏR 65
ÖTÜLÏS AT-URUDUŞ BUDUN 24
ÖTÜNKÏŞ 57
ÖZ 18
ÖZ BÏL 61
ÖZ BÏLÏG 18
ÖZE TEÑRÎ 97
ÖZE TEÑRÎ QAN 67,104
ÖZÎ ANÇA KERGEK BOLMIS 15
ÖZ-ÏÇÏŞ 17
ÖZ ÏL ÖKÎ 61
ÖZ ÏRKÏNE KÏSÎ 45
ÖZ OY YIŞ 60,61
ÖZÜÑ-APAÑ 37,39
Poçenekler 77
Pers 31,40-44,74,85,94
Pre-Mısır 18,19
prens,prenses 30
Prokopios 74
Prototürk 95
PURUM 8,15
resmî sağış 68
Ruslar 78
ruslaşırlar 77
SABI ÖTÜGÎ 55
Sabir 74
Samarkand 4,54,88, 94-105
Sandlichos 74,75
Sasanî 85
Sauromat 43
SELEÑE 7,8,10,17,20, 52,53,57,80
Serbest İskitler 73
SÎÑÎL 28
Sizabulos 70,71,85,86,
SÏZE BOLUS 68,70,71, 85,89,92
SÏZE-KÏN 89,92
SOĞDAQ 36,69,70,76, 82,89,96,98
SOĞUD BÏRÇÏKÏR BUQA-RAQ ULUS BUDUN 82
SORIĞ UÇ 96
Spargapises 31
Spitamenes 98,102, 103,104
Sse-kin 89-93
SUB-USUZ 56
Susa 42
SÜ 87
SÜY-OY BUDUN 87
Sır Darya 94,95,100, 101
Şê-tu 92,93
TABIĞAÇ 12,15,21,24, 35,36,53-57,61,64, 69,71,82,88,94,96, 101,102
TABIĞAÇ BUDUN 21,25, 53,64,101
TABIĞAÇDAQI OĞUZ-TÜRÜK 57
TABIĞAÇ QAĞAN 82
TABIĞAÇ ONITU AT-OQ 36-38,69,88
Taklamakan Çölü 91
TALUY 9,24,64,91
TAMQA 84
Tanais 43
Tanrı 33,45,59,96
Tardu 86,91,92
TATABI 15,25,35,54-57,59,61,72,82
TATAR 15,25,37,**50**, 51,54,57,59,61
TATAR BÏRÎLE OQ-AT 51
Tawġaç 71
TAYDU 40,43,51
TEMÏR QAPIĞ 14,22, 24,27,64,76,97-99
TEÑRÎ 14,23-25,27, 29,33,35,50,63
TEÑRÎ BÏLGE QAĞAN 102,103
TEÑRÎDE BOLMIŞ ÏL ÏTMÏŞ BÏLGE QAĞAN 17,52,96,102
TEÑRÎDE QUT BOLMIS ALP BÏLGE TEÑRÎ UYUĞUR QAĞAN 11, yani:
TEÑRÎ QAĞAN 34
TEÑRÏKÏN 8,84,98-100
TEÑRÎ ÖD 104

TEÑRÎTÏG TEÑRÎ YARATMIŞ TÜRÜK BÏL 61
TEÑRÎTÏG TEÑRÎDE BOLMIŞ TÜRÜK BÏLGE QAGAÑ 63,67
TEÑRÎ UYUĞUR QAĞAN 11
Terek 74
Thermophyl 74
Tiara 94
Tibet 72 [TÜPÜT!]
TÏGÎN QAN 31,32
TÏZÎK AT-OQ URUS 102
Tomyris 31,32
Topraq Qala 77
Toürkoi 95
Toxarlar 100
TÖRT BULUÑ 7,14,35
TÖRÜ 14,15,25,27,29,68
Trakya 74
T'u-men 71,88-90,92
T'u-küe 87,93,
Turan 97
Turchantos 85,86,92
TURQAN 58,84,92,98,103
TURQUT BUYURUQ BËG 63
Turpan 45,47
TUTUQ BAŞ 40,41
TÜPÜT (veya TÖPÜT) 24, 64,72,82
TÜRGÎ AYIRĞUN KÖL 72
TÜRGÎS 28,39,44,51,75, 82,91
Türk-Çin Antlaşması 22
Türk Sarayı 68
TÜRÜK BËGLER 21,70
TÜRÜK BËGLERÎ BUDUN 38,50,62,66
TÜRÜK BÏL 4,7,8,10,11, 17,25,26,33,42,47, 51,52,54,61,80,87, 94,95,98
TÜRÜK BÏLGE QAĞAN 61,84
TÜRÜK BUDUN 21,23,27, 29,33,34,49,50,53, 65,66,79,96,97
TÜRÜK ËM-ATI BËGLER 61,67
TÜRÜK ÏSÎR YÏR 80
TÜRÜK QAĞAN 64
TÜRÜK TEÑRÎ BUDUN 62
TÜRÜK TEÑRÎSÎ 23
TÜRÜK TÖRÜSÎ 24
TÜRÜK UÇIĞIÑ 84
TÜZ 15,21
Tzon Geçidi
Tzur 74
UB-OZ 17,18,45,96
UB-UÇUĞ 41
UB-UQUĞ 60
UB-URUS BËG 28
UB-UŞ AT-UQUŞ BÏL 50
UB-UŞI AT 42,(70!)
UB-UŞUDU 60
UB-UŞUĞU 75
UÇ 59
UÇA BARMIS (veya BARDI) 15,60,84
UÇ ËSÎG ËL ATAÑIS 9
UÇI AT 96
UÇIĞAN 27
UÇIĞIÑ BUDUN 35,66
UÇU 19
UÇ-UÇA ËSÎÑÜN 36, 70,72,91
UÇUB OÑ 38
UÇ-UÇU 20,70-72,88
UÇUĞUY YIŞ 65,89
UÇUÑ ËSÎÑÜN 82
UÇUÑ ÏR 58
UÇ-US 19
UÇUŞ BAŞI 7,12,20, 49,51,79
UDU 57
Ulan Batur 10,77
ULUQ ÖD 83
ULUQ-ULULIMA 58,59
ULUĞ ÏRKÎN 72,73,91
UMA 48
Ura-Töbe 101
Urga-Qalğan 77
URI 30,58
URIQ 15,73
URQUN 7,12
URUĞ 23,60
URUM 8
URUM ATIN OY OĞI 40
USQA-US 48
UŞ 28,34,52,55
UŞ-ËD ÖK 51
UŞUD 25,27,34,39-40, 59,60,62,81,
USUD 94,98-100
UŞUD ËPÎT BËGLER 62,63
UŞUDUM 53 [54
UŞUNTUÑ UYUZ 8,24,27,
UŞUNTUÑ YÜZ 64
Utigur 74
UY-BUĞU 25,26,39,97

UY-BUĞU UŞUD 25,26,39
UYĞUR,UYUĞUR 11
UYUBLIQ 30,49,79
UYUB-OÑIŞ AT-OTUQUB OZUÑUÇ 37
UYUĞSIZ 35
UYUQ BOLMIS 15
UYULA KÖL 44
UYULUÑ BUDUN 35
UYUÑULTIĞ UYUBLIĞ 30
UYURIQLIĞ ÏLÎG 69
UYUR ÖGÜZ 31,32
UYUŞUL ÖGÜZ 24,27,54
UYUZ UŞI 55
Uz 76-78
UZATIQIÑIR UÇUZ 19
ÜÇ AT OĞULUĞ TÜRÜK BUDUN 32
ÜÇ BÎRÎKÜ 31,32,60
ÜÇ QARLUQ 42,44
ÜÇ-OQ URIQIN 15,54,57
ÜÇ URIQ 55,56
ÜKÜŞ 35,36
Üniversite 47
ÜR-APA 39,40
ÜRÜÑ BËG 40,41
ÜZE (veya ÖZE) TEÑRÎ QAN 67
Valantinos 85,86
Varchonit 86
YABLAQ 20
YADAĞ SÜ 56
YAĞIZ YÏR 14
Yaradılış Efsanesi 17
YARIQ 46
YILQI 54 [63,64
YIRAĞARU,YIRAYA 24,
YIRAYA YIŞ 96
YIŞ 39
YÏR BUYURQU ULUĞ ÏRKÎN 72,90
YÏR BUYURQU YÏR 24,64
YÏTÎ ËRÎN 94,95,98,99,101,104
YOÇAN 44
YOLUĞ TÏĞÎN 10,12,13,27,31,32,37,38,51,58,61,62,71,83,84,90,93,96
YUĞ 38,60,61,63,82
Yunanistan 61
Yunanlılar 74
YÜRÜG ATA-OĞ 46
Zabergan 74
Zafer (d.ö.529) 4
Zal 74
Zarafşan 95,99,102,103
Zemarchos 85,86

Prototürkçe Sesler		
A	I	R
B	Ï,Î	S
C	Q,K,X	Ş
Ç	L	T
D	M	U
Ë,E	Ñ,N	Ü
	O	W,V
G	ö	Y
Ğ	P	Z

YÏĞ-ËDMEK "IRQ"ları

- TUTUŞMAQ
- SÜ SÜLEMEK
- TAĞ
- QORAMAQ
- ARQA BÏRMEK
- SEVÎNMEK
- TËRÎÑ QUDUĞ
- UTRU KËLMEK
- ÎNÇ KËLMEK
- KÎÇÎK ÏGÎDMEK
- KÜN YARUQI
- KÎŞÎ BÎRÎKMEK
- ÏGÎTMEK
- ULUĞ MÜNÜKMEK

MMB Publications
PK 29
48400 Bodrum\Turkey
Tel. 0090 252 377 51 31; Telefax 0090 252 377 53 61

The books written by Kâzım Mirşan:

In English

1986, Is the Universe a Statical System Like a Frame ? (46)	4.60 $
1992, Pictogramms,Petroglyphs,Isub-Óg and Uw-On Inscriptions from Anatolia (29)	4.00 "
1992,The Manipulation of Cosmic Invariances According to Proto-Turkic Scholars (29)	4.00 "
1996,Traces of Etruscan in European Languages, in the Field of Nouns,Infinitives,Participles and Gerunds (*summery !)* (13), *(unbound)*	0.50 "

In German

1968, Berechnung der statisch unbestimmten Tragwerke mit Ersatzlasten [The Calculation of Hyperstatical Systems with Equal-Valued Loads] (65)	5,25 "
1973, Dechiffrierung der protogriechischen Inschriften [Decipher of the Proto-Greek Inscriptions] (74)	5,50 "
1993, Der Anfang des alphabetischen Schreibens und die Inschriften von Glozel [The Beginning of Alphabetical Writing and the Glozel Inscriptions] (24)	3.85 "
1993, Prototürkische Grammatik [Prototurkish Grammer] (50)	4.75 "
1996, Preportugiesische Inschriften [Pre-Portuguese Inscriptions] (20) (unbound)	0.70 "
1996, Die Spuren des Prototürkischen in verschiedenen Sprachen [The Traces of Proto-Turkish in Varlouse Languages] (24, unbound)	0.85 "
1997, Etruskische Inschriften [Etruscan Inscriptions] (27)	4.00 "

In Turkish

1996, Türk Metriği [The Turkish Metric] (94)	6.20 "
1970, Prototürkçe Yazıtlar [Proto-Turkish Inscriptions] (108)	6,70 "
1978, Altı Yarıq Tigin [The Six Spectrums of Action] (182)	9.20 "
1983, Prototürkçeden Bugünkü Kürtçeye [From Proto-Turkish to the Present Kurdish] (50)	4.70 "
1983, Urqun-Seleñe Yazıtları için Kabul Olunan Tarih Tespitlerinin Yeniden Gözden Geçirilmesi [The Revision of the Dates Accepted for Urqun-Seleñe Inscr.] (28)	1.10 "
1985, Anadolu Prototürkleri [The Anatolian Proto-Turks] (198)	9,70 "
1990, Prototürk Bilginlerine Göre Astrofizik [Astrophysics according to Proto-Turkish Scholars] (336)	14.40 "
1991, Bolbollar [Histories] (115)	6,90 "
1992, Tatarcanın Türk Alfabesi ile Yazılması [The Writing of Tatarian Language with the Turkish Alphabet] (12, unbound)	0.50 "
1993, Prototürkçe Yazıtlar Hakkında Konferans [Conference about Proto-Turkish Inscriptions] (42)	4.45 "
1993,Yazı İşaretleri [Punctuations] (60)	5.05 "

1993, Alfabetik Yazı Başlangıcı ve Glozel Yazıtları [The Beginning of Alphabetical Writing and the Glozel Inscriptions] (31)	4,10 $
1994, Alfabetik Yazı Başlangıcı [The Beginning of Alphabetical Writing] [180]	9.10 "
1995, Side Bitigtaşları [Stone Inscriptions in Side] (7, unbound)	0.50 "
1995, Öztürkçe *"-sal"* Eki [*"-sal"* Suffix in Turkish] ((4, unbound)	0.20 "
1996, Preportekiz Bitigtaşları [Stone Inscriptions in Portugal] (22, unbound)	0.75 "
1996, Fiillerin İsim ve Mastar Halleri ile Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil Alanlarında BUGÜNKÜ AVRUPA DİLLERİNDE ETRÜSKÇE İZLERİ [TRACES OF ETRUSCAN IN EUROPEAN LANGUAGES , in the Field of Nouns, Infinitives,Participles and Gerunds] (61)	5.00 "
1996, Barış Yolunda Eğitim [Education in the Service of Peace] (8)	0.50 "
1997, Bugünkü Avrupa Dillerinde Prototürkçe İzleri [The Traces of Proto-Turkish in the Present European Languages] (14, unb.)	0.50 "
1998, DİNLERİN GELİŞİMİ, Erken-Türk Dininden Doğan Dinler, *Side, Pre-Portekiz, Glozel, Pre-Mısır, Etrüsk, Protogrek ve Hinduizm, Tevrat, İncil, İslam* [THE EVOLUTION OF RELIGIONS, Religions Derived from the Early-Turkish Religion, *the Religions of Side, Pre-Portugal, Glozel, Pre-Egypt, Etruria and Pre-Greece*] (140)	7.75 "
1998, Etrüskler, *Tarihleri, Yazıları ve Dilleri* [The Etruscans, *History, Writing and Language*] (101)	6,45 "
1999, Türk Takvimi [Turkish Kalendar]	*5,00* "
1999, Erken-Türk Tarihi (hazırlanıyor)	

Not: Fiyatlarımızda posta ücreti dahil değildir.Taahhütlü posta ücretini alıcı kendisi hesaplayıp göndermelidir.

Note: The postal charges are not includet in our prices. The registered mail expences should be calculated and sent by the purchaser.

Bank Accounts

Yapı Kredi Bankası,Bodrum; Acc.no.3005166-4 (for $)
Ziraat Bankası, Bodrum; Acc.no. 30003.6586.122 (for TL)